Viaţa lui Constantin Cantemir *de Dimitrie Cantemir*

Constantin Cantemir s-a născut în anul 1612 de la Mântuirea lumii, în luna noiembrie, ziua a opta, părinţi fiindu-i Teodor Cantemir şi Maria în satul părintesc numit Silişteni din ţinutul Fălciului, aşezat pe râul Ilan. Iară părintele său, Toader, coborâtor din vechea stirpe a Cantemireştilor, a fost fiu al lui Nestor, nepot al lui Vasile, strănepot al lui Iban, din strămoşii Grigore şi Toader Cantemir, cu porecla mai nouă Silisteanul, care, primul dintre Cantemireştii de la Crâm, a trecut sub steagul lui Hristos în anul 6951 de la Facerea lumii, pe vremea lui Ştefan-Vodă, zis cel Mare. Părintele lui Constantin-Vodă, Toader Cantemir, a avut doi fii, pe Constantin şi pe Nistor – pe acesta cu o altă soţie (căci mama lui Constantin a murit după şase luni de la naşterea lui Constantin) – şi o fiică mai în vârstă decât Constantin. Aceasta, juruindu-şi fecioria lui Hristos, a luat veşmânt călugăresc şi i s-a dat numele de Macrina. Ea a murit răpusă de bătrâneţe în anul Domnului 1677 şi a fost înmormântată cu mare cinstire de către Constantin şi Nistor, fraţii săi, în mănăstirea părintească zisă Urlaţi, în cimitirul străbunilor lor Nistor, fratele lui Constantin dintr-o altă mamă, cu cinci ani mai mic ca vârstă, vreme de un an întreg ferecat în lanţuri în temniţă de către Dimitrie Cantacuzino, domnul Moldovei, din pricina fugii fratelui său Constantin în Ţara Românească, îmbolnăvindu-se de oftică de pe urma îndelungatei întemniţări, a murit la vârsta de 48 de ani şi a fost înmormântat în biserica satului Ceucani. În anul Domnului 1627, năvălind tătarii din Crâm şi din Bugeac, Toader, pe când apăra cu străşnicie ţinutul Codrului ce-i fusese încredinţat, a fost greu rănit de către tătari, rană de pe urma căreia, la puţine zile după aceea, a şi murit. Constantin-Vodă, pe când era de 15 ani, după moartea tatălui şi după pustiirea de tot a, moşiilor sale, lăsându-şi ţara, s-a dus în Polonia la regele Cazimir. În această vreme între leşi şi suedezi se purta un război necurmat şi cu dese încăierări în care Constantin, deşi încă tânăr, a dat totuşi leşilor dovezi deloc de dispreţuit asupra bărbăţiei şi

sârguinţei sale. Aşa s-a făcut că a aflat o foarte mare faimă în faţa regelui şi a marelui hatman Sobieski, şi nu mult după aceea a dobândit slujba de miiaş peste oştimea uşor înarmată (care era alcătuită din moldoveni). În această slujbă i-a servit cu credinţă şi cu strălucit nume regelui Poloniei vreme de 17 ani încheiaţi. Odată, pe când leşii îşi aveau tabăra aproape de oraşul Torun şi până acum nu puteau să afle nicio ştire despre gândul duşmanilor, hatmanul porunceşte oştenilor moldoveni să hărţuiască mahalaua târgului cu o ceată aleasă de oşteni, doar ar putea cumva să ia prins pe vreunul de la care să poată iscodi planurile duşmanilor. Sunt aleşi 60 de moldoveni, între care a fost şi Constantin Cantemir, pe atunci stegar. Odată cu aceştia s-au apropiat de târg, străjile dau de ştire comandantului de venirea lor. Pe dată comandantul trimite din oraş împotriva moldovenilor două polcuri de călăreţi. Moldovenii se prefac a fugi, suedezii îi urmăresc cu trufie, doi ofiţeri suedezi având cai foarte iuţi, se iau după moldovenii fugari. Constantin Cantemir, o dată ce vede că suedezii au înaintat departe de ai lor, îşi întoarnă calul şi singur se abţine asupra celor doi. Ei, slobozindu-şi pistoalele, sunt înşelaţi în năzuinţa lor; Constantin, scoţând sabia, îi zboară capul unuia, iar pe celălalt îl pune pe fugă, îl urmăreşte şi-l aduce prins la ai săi. Adus fiind ofiţerul suedez la hatman, hatmanul se bucură peste măsură, nu numai fiindcă ar fi prins foarte bună limbă, ci mai cu seamă fiindcă până atunci niciun suedez nu mai căzuse viu în mâinile leşilor.

Apoi, (întrebând) hatmanul de care moldovean a fost prins căpitanul suedez (căci după rang fusese căpitan), i s-a spus că de către Constantin Cantemir; atunci hatmanul îl cinsteşte pe Constantin cu slujba de miiaş. Altă dată, în linia de bătaie, chemat de către un anume ofiţer suedez cum ar fi la duel în văzul polcurilor, îl doboară pe suedez de pe cal şi îl duce prins la hatman. Ofiţerul acela a fost din neamul Piperilor. Acesta, după ce a fost adus la hatman, a doua zi a fost lăsat slobod pe cuvânt. Când însuşi voia să-şi ia ziua bună de la hatman, între altele îl

roagă să nu răspândească printre ai săi că a fost prins într-o astfel de împrejurare şi apoi că cel mai tare îi pare rău că, deşi el însuşi era oştean vechi şi vestit în atâtea bătălii, a fost prins de un tătar oarecare, om de jos (nu ştiau suedezii că în tabăra leşilor se află moldoveni, crezându-i pe aceştia tătari lipcani). Hatmanul să-i fi răspuns: „Să nu socoţi nicidecum – zice – că ai fost prins de un om de jos şi fără nume, ci de unul foarte viteaz şi vestit prin multele isprăvi războinice, de miiaşul polcului moldovenilor”. Şi porunceşte să vină Cantemir. Iar suedezul când îl vede, aduce mulţumiri lui Dumnezeu şi sorţii sale norocoase că a fost prins de un bărbat ca acesta, al cărui prins să fii nu era între oşteni un lucru de ruşine. Mai sunt şi alte foarte multe fapte strălucite şi vitejeşti ale lui Cantemir în aceste lupte dintre leşi şi suedezi, vreme de 17 ani, precum am mai spus, mereu înnoite şi lăudate, pe care de dragul scurtimii le lăsăm la o parte, împăcându-se în cele din urmă lucrurile între leşi şi suedezi şi fiind sloboziţi oştenii de strânsură, Constantin a dobândit şi el de la rege şi de la hatman îngăduinţa de a se întoarce în ţară şi, primind de la rege scrisoare de liberă trecere şi de laudă a credinţei şi a vredniciei sale, se înapoiază în ţară în anul 1644; dar, cum vede ţara tulburată încă de samavolniciile tătăreşti şi turceşti, trece la domnul Ţării Româneşti, Grigore Ghica.

După ce a ajuns la Bucureşti, se întâmplă să-l afle pe vodă în afara oraşului desfătându-se la vânătoare. Dar mai înainte de a ajunge la vederea lui vodă sau de a-i spune cine şi de unde este, se amestecă printre ceilalţi vânători. Fiind însă din întâmplare un iepure stârnit şi pus pe goană pe dinaintea lui vodă – cum nu era prin preajmă niciun câine să-l hăituiască –, Constantin Cantemir loveşte cu o săgeată iepurele care fugea şi îl omoară chiar sub ochii lui vodă. Întrebând vodă cine era acel atât de bun arcaş, îi răspund că omul acela este un străin din Moldova, altminteri prea bine cunoscut în Polonia după nume şi faimă. Auzind vodă aceasta, porunceşte să fie chemat la sine acela, îl întrebă cu omenie de venirea şi aflarea lui. Constantin îi înfăţişează pe scurt lui vodă câte ceva despre

ale sale şi adaugă că el, liberat din oştirea regelui Poloniei, a auzit cum că Maria sa strânge ofiţeri şi oşteni şi de aceea, de-i va fi pe plac, a venit la slujba lui. Pe dată vodă îl primeşte cu cinste şi porunceşte marelui său spătar (care este hatmanul la munteni) să-i fie rânduite găzduirea şi celelalte de trebuinţă traiului. A treia zi este chemat de către vodă la Curtea domnească şi este primit în slujba de ceauş spătăresc (care la ei este un fel de ajutor al hatmanului). A fost în acea slujbă până la anul". În timpul războiului de la Raba, unde Grigore-Vodă, lăsând partea turcilor, îşi unise armele cu cele ale imperialilor. Slujba şi-a îndeplinit-o în chip strălucit şi, pe când stăruia cu tărie în prima linie, a fost lovit de un turc cu o săgeată în partea din dreapta de buric; de pe urma acestei răni el nu s-a clintit câtuşi de puţin de la locul său, ci s-a ţinut statornic vreme de trei ceasuri cu săgeata frântă chiar în pântece, întors până la urmă în tabără, după ce doctorul i-a scos săgeata cu mare primejduire a vieţii şi cu îndelungată slăbiciune a măruntaielor lăuntrice, totuşi s-a tămăduit.

Grigore-Vodă, de vreme ce avea de gând să lase partea turcilor şi să se alăture nemţilor, voia să cerceteze câte mii de tătari aveau să urmeze tabăra turcilor în acel război; cum însă nu putea primi nicio ştire sigură din spusa altora, îi cere sfat lui Constantin dacă n-ar fi cumva cu putinţă să prindă chiar din Bugeac pe vreunul dintre tătari, de la care să poată cerceta mai bine starea lucrurilor. Cantemir, cum ştia foarte bine limba tătărească, îi făgăduieşte lui vodă că va prinde pentru dânsul un tătar din mijlocul Bugeacului. Vodă spune că nu era el menit unei astfel de primejdii şi unei trebi aproape cu neputinţă; în cele din urmă vodă încuviinţează această încercare. Cantemir, luând cu sine două slugi, fără să ştie nimeni altul afară de vodă, vine până la hotarele Moldovei; acolo le porunceşte şi slugilor să poposească şi, după patru zile, să aştepte întoarcerea lui în acelaşi loc. Apoi trecând pe timpul nopţii râul Siret în Moldova, până să răsară soarele ajunge la casa părintească în satul Silişteni. Acolo îi găseşte pe soru-sa Macrina şi pe frate-său Nestor, dar ei

abia de-i mai sunt cunoscuţi, iar el abia mai este cunoscut de ei. Fraţii, când văd un oaspe atât de neaşteptat (neştiind încotro i se îndrepte calea), cu cea mai mare bucurie se apucă de cele de trebuinţă pentru pregătirea unui ospăţ. Dar Constantin îi opreşte, ca nu cumva să dea de ştire cuiva din sat de venirea lui, iar ospăţul să-l amâne pentru o altă zi, că el are a vedea de altă treabă în acea zi. Aşadar toată ziua aceea a stat ascuns în casa lui. neştiut de nimeni afară de fraţi; după apusul soarelui încălecând, trece înot râul Prut şi de acolo, în mers grabnic, intră în ţinutul Bugeacului şi se îndreaptă întins către satul unui mârzac.

O dată ce ajunge în sat înainte de miezul nopţii, se preface că a fost trimis de la Crâm de către han şi că are să-i spună ceva mârzacului din porunca hanului. Mârzacul iese din iurta lui şi îl întreabă pe Cantemir care era porunca. El: „Încinge-ţi sabia”, îi zice, „şi ia-ţi armele şi încalecă pe calul ce-l ai mai bun şi urmează-mă până în satul învecinat, unde. ajungând laolaltă cu Beg-mârza, vă voi înmâna poruncile care vă privesc”. Tătarul, nebănuind nimic potrivnic, încalecă şi singur (căci aşa îi poruncise Cantemir), împreună cu Cantemir, se îndreaptă către satul Beg-mârzacului (a fost şi acesta din neamul Cantemireştilor din Bugeac, un foarte mare neam de mârzaci). Când ies din sat ca la o mie de paşi, Constantin îl loveşte pe neaşteptate pe tătar cu buzduganul, doar cât să-şi piardă simţirea, dar nu să moară. Apoi îl leagă fedeleş pe cel doborât de pe cal şi îl aburca pe calul său; după aceea în mers grabnic ajunge înainte de revărsatul zorilor în satul său, la Silişteni, şi îl închide pe tătarul legat în odaia din faţă. Fraţilor le porunceşte ca, închizând porţile, să nu dea nimănui drumul în casă şi să spună prin slujitori că nu sunt acasă. Fraţii se miră şi se înfricoşează de acest lucru ciudat, dar le fac pe toate după poruncile lui Constantin. La căderea nopţii îşi ia rămas bun de la fraţi şi, luându-l cu sine pe mârzacul cel legat, până la ziuă trece iarăşi râul Siret, unde, găsindu-şi slujitorii, li-l încredinţează pe tătarul legat să-l ducă după ei. Astfel în

chip minunat a dus el la bun sfârşit ceea ce îi făgăduise lui vodă.

În anul 1646, la vârsta de 34 de ani, silit de vodă, o ia pe prima lui soţie, pe Anastasia, nepoată de văr după tată a lui vodă însuşi, care se stinge din viaţă la a patruzecea zi după nuntă, răpusă de o molimă. Grigore-Vodă, trecând de partea nemţilor după bătălia de la Raba şi luând cu sine marile avuţii ce le avea, cum voia să ajungă prin Moldova în Polonia şi de acolo la Viena, încredinţase unui vechi şi credincios căpitan al său să ducă opt cai încărcaţi cu galbeni. Acesta schimbându-şi credinţa în viclenie, pe când treceau dis-de-dimineaţă prin apropiere de cetatea Sucevei, se abate asupră-le o negură foarte deasă. Căpitanul mai întâi îl pierde pe vodă prin negură, apoi, mânat de duhul cel rău şi de lăcomie, îl părăseşte şi, laolaltă cu cei cincisprezece oşteni ai săi, pun la cale să prade averea şi să rămână neştiuţi în Moldova. Ridicându-se negura pe la prânzişor, Grigore-Vodă ia seama că lipseşte credinciosul său căpitan împreună cu cei opt cai încărcaţi cu vistieria; socoteşte, după cum stăteau lucrurile, că acela se rătăcise prin negură şi îl trimite pe Constantin Cantemir să-l caute pe căpitan prin păduri şi pe câmpii, el însuşi oprindu-se pentru puţin din drum.

Pe la amiază îl găseşte nu departe de târgul Sucevei pe numitul căpitan, ascuns împreună cu ai săi într-un desiş de codru, îl întreabă de ce stau opriţi şi îi spune că vodă îl caută şi îl aşteaptă în cutare loc. Mai întâi căpitanul spune că l-a pierdut pe domn prin negură, apoi, împletind vorbele cu vicleşugul, le porunceşte alor săi să-l şi prindă, să-l şi lege pe Constantin. Constantin, nebănuind mai dinainte nimic de acest fel din partea unei slugi atât de credincioase a lui vodă, dăduse calul unuia dintre oşteni ca să i-l ţină. După ce a văzut însă gândul acelui viclean, ca să scape de primejdia morţii, se preface că va îmbrăţişa cu cel mai mare drag tovărăşia lor şi că va merge împreună cu ei oriîncotro îi va purta soarta. Nelegiuitul acela îi dă crezare şi întăresc tovărăşia prin jurământ. Jură şi Cantemir, nu însă cu inimă vicleană, ci dreaptă. Căpitanul

le propune să împartă banii, Cantemir însă amână; mai întâi să purceadă mai departe de acolo, ca, nu cumva să fie găsiţi şi prinşi de cei trimişi de la vodă (căci ştia Cantemir că vodă nu-i poate aştepta mai mult de un ceas sau două, pentru că se temea să nu fie prins din urmă de muntenii urmăritori). Astfel ei încalecă.

După ce au mers puţintel către oraş, Cantemir, cum era scăpat din mâna sorţii rele şi avea un cal cu mult mai iute decât ai lor, îi spune căpitanului: „Videne, l-ai părăsit pe vodă şi ai râvnit la averea lui ca cel din urmă tâlhar şi ca un al doilea Iuda. Te va aştepta pedeapsa lui Dumnezeu şi nu vei scăpa din mâinile mele până când domnul nu va lua seama că eu ţi-am fost nu părtaş (căci el crede acum de-a binelea că am primit tovărăşia ta), ci vrăjmaş plin de ură. Astfel că, nelegiuitule, eu ştiu acum că domnul nostru nu a mai putut să ne aştepte, ci, aruncându-ne cumplite blesteme, şi-a urmat calea, căci nici nu-i va fi ea fără de primejdie până când nu va fi trecut Prutul şi Nistrul în Polonia. De vreme ce ai cugetat şi ai făptuit o asemenea fărădelege de nespus, vreau să mă urmezi până la cetatea Sucevei, care acum ni se iveşte în faţa ochilor, şi acolo să încredinţezi pârcălabului, neştirbită şi neatinsă, averea lui vodă, ca una care îi aparţine lui vodă, iar pe mine să mă cureţi de această învinuire în faţa oamenilor şi a lui Dumnezeu; iar dacă te vei împotrivi să o faci, să ştii că nu vei putea scăpa viu din mâna mea şi vei muri, tu şi tovarăşii tăi, spânzuraţi de către domnul Moldovei”. Auzind acestea, s-a înfricoşat nemernicul de tâlhar şi, de voie de nevoie, îl urmează pe Cantemir până la cetate.

După ce intră în cetate la căpetenia ei (numită pe moldoveneşte pârcălab), Cantemir îi înfăţişează cum stau lucrurile, viclenii tâlhari mărturisesc, sunt ferecaţi în lanţuri şi sunt trimişi împreună cu Cantemir la Dabija-Vodă, la Iaşi. Dabija, primind avuţiile, găseşte în fiecare desagă câte 6.000 de galbeni, îi osândeşte pe tâlhari la ocnă, pe Cantemir îl ţine în cea mai mare cinste şi în laudă pentru credinţa faţă de domnul său, îl dăruieşte cu îndeajuns de bogate daruri şi îi cere să voiască a rămâne în

slujba lui; iar Cantemir îi făgăduieşte să rămână cu dragă inimă în slujba unui asemenea domn, doar cu această învoială: până ce va fi auzit unde pe lume s-a aşezat domnul său, iar auzind aceasta, el avea a merge la domnul său şi a se curăţa de bănuiala închipuită asupră-i. Astfel Cantemir rămâne la Dabija-Vodă, însă, la puţine zile după aceasta, aude că Grigore-Vodă a scăpat în Polonia şi că şi-a îngăduit doar şase zile de odihnă la Liov, iar de acolo a apucat calea către Varşovia şi de acolo înspre Germania. Aşadar, de vreme ce înţelegea că este foarte anevoie să-l găsească pe domnul său prin atâtea crăii şi împărăţii, se potoleşte până când pronia lui Dumnezeu i-ar deschide o cale mai lesnicioasă. Este cinstit de Dabija-Vodă mai întâi cu isprăvnicia Codrului, unde ştia că şi strămoşii lui au ţinut mereu isprăvnicia şi că are moşii părinteşti.

Grigore-Vodă, după ce l-a aşteptat pe Cantemir vreme de două ceasuri în locul unde se oprise şi vede că nici Cantemir nici credinciosul său căpitan nu se mai ivesc, zise: „Şi-au călcat credinţa ticăloşii, ei pe care îi nădăjduiam drept cei mai credincioşi dintre toţi; Dumnezeu să le dea răsplată după inima lor”. Şi aşa şi-a urmat fuga până ce a trecut Nistrul. La trecere îl ajunseseră muntenii care-l urmăreau, dar Grigore, apărându-se vitejeşte şi părăsind câteva chervane, însuşi a trecut Nistrul cu restul avuţiilor sale şi prin Polonia şi Silezia s-a dus la împărat în Germania. După ce a zăbovit acolo ca la doi ani, dobândeşte iertare de la sultanul turcesc prin mijlocirea prietenului său Panaiotis, dragomanul Porţii, şi vine înapoi la Constantinopole prin Italia şi Veneţia.

Din nou i se dă înapoi domnia Ţării Româneşti; îl găseşte acolo pe căpitanul cel viclean şi îl prinde. [Pe acesta] Cantacuzinii (care îi erau duşmani de moarte lui Grigore din pricina uciderii tatălui lor, Constantin Cantacuzino) nu ştiu în ce chip, îl sloboziseră pe acel căpitan viclean de la ocnele Moldovei şi îl ţineau la ei în cinste. Cantemir, când aude că domnul său s-a întors iar în Ţara Românească şi că i-a fost dată înapoi domnia, cere de

la Dabija-Vodă învoire să meargă la domnul său şi să se cureţe de învinuirea ridicată asupra sa. Dabija-Vodă, potrivit făgăduielii, nu numai că îi dă învoire să se ducă, dar îi şi scrie lui Grigore-Vodă şi dă mărturie pentru credinţa lui Cantemir; iar lui Cantemir însuşi îi spune că, dacă va voi să se întoarcă iarăşi în ţara sa, el nu-i va da altuia slujba pe care o ţinea şi că va avea mereu la dânsul cinstirea cuvenită lui. Cantemir, fie din dragoste de ţară, fie din pricina nenumăratelor necazuri pe care le îndurase în pribegiile sale, făgăduieşte lui vodă că, dacă va dobândi din partea domnului său de mai înainte învoirea de a se înapoia în ţară şi va căpăta carte de liberă trecere şi scrisori doveditoare ale credinţei sale, el se va întoarce în slujba lui. Astfel Cantemir se duce în Ţara Românească la Grigore-Vodă, cere şi se roagă pentru o judecată în faţa lumii. Căpitanul cel viclean este adus de faţă; învinuit fiind de către Cantemir de fapta vicleniei, acela mărturiseşte; este adusă ca mărturie scrisoarea domnului Moldovei, se dă hotărâre ca vicleanul căpitan să fie spânzurat. Cantemir îşi dovedeşte credinţa şi dreptatea şi dobândeşte de la Grigore-Vodă carte de mărturie, care se mai păstrează şi acum la fiii săi. De altfel, a treia zi, când căpitanul avea să fie dus din temniţă sub furci, îl găsesc mort; făcându-se cunoscut domnului acest lucru, Grigore să fi răspuns: „A murit el ca om, dar ca trădător viclean trebuie spânzurat chiar şi mort”; şi astfel l-au spânzurat pe mort, ducându-l nu la groapă, ci la spânzurătoare. Iar Constantin Cantemir, primind, aşa cum s-a spus, de la Grigore-Vodă scrisoare de mărturie şi învoirea de a se întoarce în ţară, s-a înapoiat în slujba domnului Moldovei, lamoşiile şi neamul său.

După înapoierea din Ţara Românească, Dabija-Vodă îi încredinţează nu numai isprăvnicia Codrului, ci mai adaugă pe deasupra şi vornicia Bârladului. A trăit sub domnia acestui voievod, atât la curte, cât şi între boieri, în mare cinste, iubit şi îndrăgit de toţi. Orice treburi, fie obşteşti, fie numai ale domnului în parte, le ducea la bun sfârşit grabnic şi cu bună judecată şi mai cu seamă în adunările cu tătarii Cslim li se spune) întreaga povară a

treburilor cădea numai asupra lui. Căci era socotit de tătari, nu mai puţin decât de moldoveni, un judecător drept al lucrurilor şi al treburilor.

În anul… ia de soţie, din neamul de viţă al Găneştilor, pe o fată, Ruxandra, singura care mai rămăsese din tot neamul lor; de la ea şi-a adăugat la ale sale toate moşiile neamului ei şi un număr destul de mare de şerbi; ea a trăit doar trei ani şi dintr-însa s-a născut primul lui copil, Ruxandra, fiica acelei Ruxandre. În anul”. murind Dabija-Vodă, este pus Duca în locul lui; acesta îl întăreşte pe Cantemir în aceeaşi isprăvnicie a Codrului şi îi încredinţează strângerea dărilor acelor ţinuturi şi apărarea hotarelor de noii veniţi, tătarii nogai. Dar Duca nu a ţinut domnia mai mult de şase luni, fiind mazilit de Poartă. La domnie a fost trimis Iliaş, din vechiul neam al lui Alexandru-Vodă, cel numit Lăpuşneanul, dar locuind acea familie îndelungă vreme la Constantinopole, pierduse chiar şi obişnuinţa graiului Moldovei, astfel încât părea preschimbat din moldovenesc în grecesc. Dar şi Iliaş fiind mazilit după optsprezece luni, din nou Duca este trimis în Moldova.

În anul… o ia în căsătorie pe a treia soţie, pe Ana, din vechiul neam de moldoveni al Bantăşilor, nepoată după mamă a Anastasiei, soţia lui Duca-Vodă, din care în anul următor i s-a născut Antioh, fiul lui dintâi, în luna decembrie, 4. În al doilea an al domniei aceluia, moldovenii care locuiesc dincolo de râul Prut, afară de Cantemir, aţâţă o răzmeriţă împotriva domnului. Se strâng ca la opt mii de răsculaţi, se pornesc pe neaşteptate asupra Iaşilor şi îl împresoară pe domn în cetate. Duca îi încredinţează lui Cantemir apărarea Curţii domneşti; acesta îi alungă cu tărie pe răsculaţii care dau năvală; în sfârşit, Duca-Vodă, prin mijlocirea lui Cantemir, îi întreabă pe răsculaţi ce vor. Aceia răspund că nu vor nimic altceva afară de ieşirea lui din domnie. Domnul se învoieşte uşor la aceasta şi vesteşte că a lepădat domnia şi cere slobodă trecere către Constantinopole. Răsculaţii se învoiesc. Duca, ieşind din Iaşi, ajunge la Galaţi (aceasta este o

cetate aşezată pe malul Dunării), de acolo îl înştiinţează pe sultan despre răsculaţii moldoveni. Sultanul îi porunceşte să se întoarcă din drum şi, împreună cu tătarii orânduiţi, să-i risipească pe răsculaţi şi să-i măcelărească pe toţi până la unul. Duca s-a folosit împotriva duşmanilor săi nu numai de sfaturile, ci şi de braţul lui Cantemir, căci răsculaţii, primind ştire despre întoarcerea lui Duca şi de venirea tătarilor, se strâng încă şi mai mulţi în câmpia Orheiului. Jură că ei ori vor muri, ori nu-l vor primi pe Duca la domnie. Cantemir este trimis de Duca, cu o oarecare parte din tătari, îi alungă pe răsculaţii strânşi laolaltă, îi risipeşte şi îi sileşte să primească supunerea faţă de domn. Reîntors, Duca îi aduce lui Cantemir mari mulţumiri şi îl cinsteşte cu dregătoria de mare-clucer (annonae praefectus).

În anul următor Mehmed-Sultan îşi duce oştile împotriva leşilor şi spre a cuceri Cameniţa. Duca îl orânduieşte pe Cantemir călăuz (ductor exercitus) pe lângă împărat (căci era foarte bun cunoscător al limbii turceşti), de la Dunăre şi până la Cameniţa în această slujbă atât de anevoioasă şi de aspră el s-a purtat desăvârşit; pe toate le avea grabnic şi de-a gata după pofta sultanului, în tabăra turcească îi fusese orânduit sălaş lângă Cozazogli Ram, capugilar-chehaia sultanului. Toate cele privitoare la locurile de prin olaturi, la ape şi la obiceiurile şi oştile leşilor învecinaţi, el le înfăţişa după dorinţa sultanului, ca unul care trăise vreme de atâţia ani în Polonia. Aceasta a fost cea dintâi pricină din care Cantemir şi-a făcut un nume până şi la Curtea sultanului. Duca fiind mazilit sub Cameniţa, în locul lui este pus Petriceicu, dar Cantemir este orânduit şi de Petriceicu în aceeaşi slujbă pe lângă sultan. După luarea Cameniţei, cum sultanul voia să-şi ducă oştile înăuntrul Poloniei, dar voia să trimită înapoi peste Dunăre haremul, adică ţiitoarele lui şi noile prea alese roabe leşeşti pe care hanul şi alte paşale (care pustiiseră Podolia până la Liov) i le trimiseseră în dar – îl orânduieşte atunci al doilea după Câzlar-Aga pe Haznadar-Başa al său, Iusuf-Aga, şi îi

porunceşte să îl ia cu sine pe Cantemir împreună cu câteva sute de moldoveni pentru a însoţi şi a păzi haremul. Domnul Moldovei rânduieşte la porunca sultanului cinci sute de oşteni moldoveni; Haznadar-Başa nu luase cu sine mai mult de o sută de turci (netrecându-le nimic prin gând de oştile leşilor), ba şi aceştia slugi de curte şi slujitori de ai săi. Astfel Mehmed-Sultan, pornindu-şi tabăra de la Cameniţa spre Liov, Haznadar-Paşa cu haremul şi cu Cantemir o iau înapoi spre a trece Nistrul.

O dată trecut Nistrul, şapte mii de leşi fuseseră trimişi dincoace de Nistru de către hatmanul Sobieski ca, de vor putea, să poată (sic) prinde limbă de la taberele din urmă ale turcilor. Aceştia cad pe neaşteptate asupra haremului sultanului chiar pe malul râului. Eunucul, pierzând orice nădejde, nu ştie, încremenit, ce ar fi de făcut, îl strigă pe Cantemir. „Iată”, zice, „duşmanii sunt mulţi, noi foarte puţini; ce-i de făcut?”. Cantemir îl sfătuieşte „să trimită cât mai degrabă un om ca să dea de ştire sultanului şi să-i ceară ajutor; iar că el, cu oştenii săi, va aşeza chervanele roată şi se va lupta până la ultima suflare şi nu îi va lăsa în mâinile duşmanilor mai înainte de a pieri”. Ceea ce a şi făcut; căci, strângând chervanele roată şi slobozind caii, ei aruncau îndărăt, pedeştri, iureşul leşilor. A luptat vreme de opt ceasuri, până când leşii au văzut ajutorul venind de pe cealaltă parte, cu toate că acesta nu putea fi văzut şi de ei înşişi. Leşii, văzându-i pe turcii care veneau şi se împrăştiau pe toată câmpia, o rup la fugă fără de vreo ispravă. Astfel, prin bărbăţia lui Cantemir, au fost izbăvite femeile sultanului. Celor veniţi în ajutor, eunucul le povesteşte despre bărbăţia, destoinicia şi inima neclintită a lui Cantemir şi mărturiseşte că de la dânsul le vine scăparea, lui şi femeilor sultanului; apoi, însoţindu-l şi ceilalţi turci, a dus haremul până la Galaţi. La Galaţi eunucul dă scrisoare către marele vizir despre slujba credincioasă a lui Cantemir; întors cu ea la vizir, vizirul îi spune: „Dacă aş fi avut ştire despre bărbăţia şi credinţa ta mai înainte de a fi aşezat domn nou, tu ai fi avut a fi uns domn; dar cum prea

de curând a fost aşezat domnul, este cu neputinţă ca sultanul să-şi schimbe hotărârea. Dar te va aştepta aceeaşi norocire de vei săvârşi mereu astfel de slujbe şi vei sluji cu credinţă Porţii Otomane". De aici s-a tras că, rând pe rând, Cantemir a fost ţinut în bănuială la toţi domnii cu toate că el nu a râvnit niciodată domnia şi a slujit tuturor domnilor întotdeauna cu credinţă şi fără pată.

În anul următor, din nădăjduită pace se aţâţă un şi mai mare pârjol al războiului împotriva leşilor, căci Mohamed-Sultan, auzind că statul leşesc a nesocotit înţelegerile pe care regele le încheiase cu turcii şi că a tăgăduit să dea tributul făgăduit, se porneşte cu mari puteri împotriva, leşilor; dar, sub Hotin, turcii sunt înfrânţi ruşinos de către leşi şi puşi pe fugă în acea bătălie şi Petriceicu, domnul Moldovei, unindu-şi armele cu cele leșești, le-a pricinuit turcilor foarte mare prăpăd; dar, după aceea, Petriceicu, [domnul Moldovei], cum nu putea să-şi împlânte temeinic piciorul la domnia Moldovei sub ocrotirea leşilor, a fost silit să se tragă în Polonia. Poarta Otomană, o dată ce a văzut că domnul Moldovei a trecut la l duşmani chiar în focul luptei şi că începutul prăpădului s-a pornit de la moldovenii şi muntenii trecuţi de cealaltă parte, socoteşte că-i mai chibzuit ca pe viitor să nu mai pună nicicând domn un moldovean, ci un grec, care să-şi aibă casa şi familia la Constantinopole, şi pe deasupra nerăzboinic din fire şi necunoscător în ale celor ostăşești. Aşa că îl trimit în Moldova pe Dimitrie (căruia pe nume mic îi spun îndeobşte Dumitraşcu) Cantacuzino. Acesta, după ce a ajuns la Galaţi pe timp de iarnă, găseşte Moldova (împânzită) de cazaci prădalnici, care trecuseră de la turci la muscali vede toate acele ţinuturi pline de tulburare şi de tâlhării; domnul, nefiind învăţat cu atare lucruri, se teme să meargă mai departe. Boierii nu-l pot suferi pe acest nou-venit, dar, ca să nu pară că pun ceva la cale împotriva poruncii sultanului – ca şi cum de teama cazacilor şi a tătarilor aflaţi în pradă s-ar fi tras către olaturile muntoase – amână să vină să i se închine noului domn.

Dimitrie, neştiind cum stau lucrurile şi rămas fără

orice sfat, stă ţintuit la Galaţi. Era însă în preajma lui un oarecare grec, cunoscător al treburilor din Moldova, care îi spune domnului că „dacă nu-i va atrage mai întâi la sine pe Cantemir şi pe Gavriliţă” (acesta era pe acea vreme hatman al Moldovei) „prin scrisori ademenitoare şi pline de cinstire şi prin făgăduieli, niciun boier nu se va apropia de el; căci toţi ceilalţi obişnuiesc a se lua după mişcările şi faptele acestor doi”. După sfatul acestuia, Dimitrie trimite la Gavriliţă şi la Cantemir scrisori ce le făgăduiau munţi de aur: juruindu-le anume lui Gavriliţă întărirea hătmăniei, iar lui Cantemir serdăria (iară serdăria înseamnă cârmuirea întregului olat al Moldovei care este dincolo de râul Prut şi lui îi dau ascultare corpurile de călăreţi din acele părţi, rânduite la hotare până la Hotin, Bender şi Bugeac). Cei doi, ademeniţi prin aceste scrisori, vin la domn la Galaţi, unde (acesta) îşi petrecea acuma a patra lună.

Domnul îşi ţine făgăduielile: îl face adică pe Gavriliţă hatman, dar îl ţine pe lângă sine, cum că ar vrea să se folosească de îndreptarea şi sfatul lui pentru a-i aduce înapoi şi pe ceilalţi boieri. Pe Cantemir îl face serdar şi îi încredinţează oastea moldoveană care îl însoţeşte, adăugând şi câţiva turci şi tătari, ca să-i alunge pe cazacii jefuitori şi făptuitori de tâlhării pretutindeni în cuprinsul domniei şi pe ceilalţi prădători de adunătură de felurite neamuri. Către această vreme i se născuse lui Cantemir cel de al doilea fiu, Dimitrie, în luna octombrie, 26. Pe acest fiu nou-născut Dimitrie-Vodă, ca să-şi lege şi mai taie sufletul lui Constantin Cantemir, îl primeşte din sfânta cristelniţă şi îl cheamă Dimitrie, după numele său, şi îl dăruieşte cu o foarte întinsă moşie din satele domniei, numită Valea Ilei. Acestea fiind astfel rânduite la Galaţi, Cantemir, luându-şi oştile, măcar că nu prea numeroase, se năpusteşte de pretutindeni asupra tâlharilor, pe unii îi prinde, pe alţii îi alungă şi în răstimp de o lună le pune iară pe toate la adăpost şi în bună pace. Dimitrie-Vodă, apucând scaunul Iaşilor, boierii toţi se adună de la sine ca să i se închine. Cu toate acestea domnul, cum avea ştire că numele şi bărbăţia lui Cantemir sunt vestite şi renumite nu

numai printre ai săi, ci până şi la Curtea turcească, uitându-şi jurământul şi de curând împlinitele-i slujbe pline de credinţă, prinde ură din pizmă şi are grijă ca, prin mii de tertipuri, să-i facă de petrecanie lui Cantemir; dar, fără vreo dreaptă pricină, nici nu cutează, nici nu poate să ridice mâna asupra-i, de vreme ce ştia că, dacă voia să încerce asupra-i vreo silnicie, toţi moldovenii îl părăseau şi i se alăturau lui Cantemir. Chiar dacă avea Cantemir ştire, prin prietenii săi, de această ură iscată împotriva lui, se preface totuşi că nu bănuieşte nicidecum aşa ceva din partea domnului şi dă ascultare fără preget tuturor poruncilor. Tot după cum întotdeauna şi la oricare bărbaţi aleşi virtutea le-a fost urâtă celor stricaţi, tot astfel şi la acest Cantemir al nostru ea a fost mereu prigonită de către unii; cu ocări şi cu alte nedrepte clevetiri – şi mai cu seamă puneau, precum socoteau ei, ca nezdruncinată temelie a minciunilor lor că, la mai-marii turci şi la han, Cantemir se afla la mai bun preţ decât alţii, ba chiar şi decât vodă însuşi, şi că odinioară, sub Cameniţa, Cara Mustafa îi făgăduise domnia şi era de crezut că el nu numai că aşteaptă împlinirea acelei făgăduieli, ci chiar şi năzuieşte la ea. De unde domnii au a se păzi ca nu cumva să se încreadă prin mult în el la treburi mai ales care privesc Poarta, altminteri se va întâmpla cândva ca el să poată scoate din scaun pe oricare domn ar voi. Încredinţat prin acestea şi prin felurite (alte) lătrături de acest fel, Dimitrie întindea neobosit laţuri asupra vieţii lui Cantemir. Dar, prin ocrotirea lui Dumnezeu, nu i s-a ivit nicicând vreun prilej ori n-a putut găsi împotriva lui vreo dreaptă pricină» cu toate că îi încredinţa necontenit treburi şi porunci altora cu neputinţă de înfăptuit). Totuşi Dimitrie nu a rămas multă vreme neclintit în domnie, căci, mazilit fiind după şaisprezece luni, a fost trimis în Moldova un alt grec, Antonie Ruset, poreclit Dracul. Sub acesta Cantemir şi-a tras haina peste cap şi, fără de dregătorie, a rămas ca la doi ani la casa sa.

La anul”. după al cincilea an de căsătorie, i s-a născut fiica Safta sau, după numele (sfintei) ei patroane,

Elizabeta, de pe urma cărei naşteri a murit şi Ana, soţia lui Cantemir, femeie vrednică a fi socotită înainte de toate printre femeile acelui veac, deprinsă cu cea mai bună învăţătură, foarte pricepută şi prevăzătoare în treburile gospodăriei (şi sunt de adăugat cele ce se cuvin să fie lăudate la o femeie înzestrată cu virtute); iar nu mult după aceea a plecat dintre cei vii şi sora lui Cantemir, călugăriţa Macrina.

Fiind mazilit Antonie Ruset, sultanul îl trimite din Ţara Românească în Moldova pe Duca pentru a treia oară (fiind aşezat în Muntenia Şerban Cantacuzino). Când Duca ajunge în Moldova, îl recheamă din nou la dregătoria de serdar pe Cantemir, care se lăsase în voia liniştii şi tihnei, departe de Curtea domnilor, dar nu ca să cinstească un om vrednic de cinstire, ci ca să găsească la el vreo pricină din care să-i poată face de petrecanie, căci, pe când era el încă mazil ducându-şi viaţa la Constantinopole, aflase pe de-a-ntregul cât de vestit era numele lui Cantemir la Curtea sultanului, de unde lesne se putea ghici că, în cele din urmă, va ajunge şi la domnie. Păzindu-se totuşi cu iscusinţă în treburile şi în slujba sa, Cantemir nicicând nu a dat temei să se petreacă ceva potrivnic lui. S-a întâmplat însă ca, în al treilea an al domniei lui Duca, o seamă de boieri să unelteaască împotriva lui, dintre care mai de frunte erau trei: Marele-vistier Ghica, jitnicerul Bogdan şi sulgerul Lupul. Aceştia deşi începuseră uneltirea nu fără tainica înţelegere şi a altor boieri (căci simţeau că silnicia Ducăi era de neîndurat) totuşi purtându-şi treaba cu mai puţină prevedere, le sunt descoperite urzelile. Sunt prinşi, sunt dovediţi vinovaţi şi sunt descăpăţânaţi potrivit hotărârii. Fiul lui Bogdan, Lupul era logodit cu fiica lui Cantemir, Ruxandra, şi acum pe cale să facă nunta, (atunci când) au fost date la iveală răzvrătirea şi uneltirea lui Bogdan.

După tăierea capului lui Bogdan, câţiva pizmaşi ai lui Cantemir, socotind că au aflat preabun temei, îi spun domnului că Bogdan îşi logodise fiul cu făta lui Cantemir şi că, de vreme ce era între ei şi vecinătatea moşiilor şi o

legătură prin căsătorie şi se mai şi ştiau legaţi între ei de atâta vreme, era cu neputinţă să nu-l fi făcut şi pe Cantemir părtaş la sfatul lor, mai ales pe un om pe care întregul ţinut de dincolo de Prut al Moldovei îl recunoaşte drept căpetenie. I-au plăcut minciunile unui domn gata de moartea şi uciderea omului celui drept. Dar cum acesta nu se putea face pe faţă şi nici vinovaţii nu spuseseră nimic împotriva lui Cantemir, nici prin viu grai, nici în scris, a purces în alt chip: mai întâi îl aruncă, în temniţă pe Lupul cel tânăr, fiul lui Bogdan (care avea atunci şaptesprezece ani). Plăsmuieşte cum că la tatăl lui şi la el au rămas bani din vistieria obştească, îi cere 10.000 de taleri, iar pe ascuns umblă să afle prin îngrozirea cu caznele, dacă n-a auzit cumva el însuşi de la tatăl său că şi Cantemir a fost într-un gând cu acela. Tânărul spune că el nici uneltirea tatălui său n-a simţit-o, necum pe a lui Cantemir; iar tatăl său, de va fi încercat acea nelegiuire, a fost pedepsit după dreptate, el însă a fost străin de planurile tatălui său şi neştiutor de ele.

Astfel, neizbândind Duca nimic, îi făgăduieşte tânărului că îl va dezlega de toţi banii şi că îl va cinsti cu vreo slujbă la Curte, dacă îi va da în scris şi va spune în faţa Divanului că socrul său Cantemir a fost părtaş la uneltire. Nobil şi mare la suflet, tânărul spune că vrea mai bine să moară decât să învinuiască pe nedrept un om drept. O dată pierdută nădejdea de-a izbuti, Duca, prin felurite întemniţări şi înspăimântări cu caznele, cere de la tânăr, cu silnicie şi pe nedrept, toţi banii. Tânărul Lupul făgăduieşte că îi va da, numai să fie slobozit din lanţuri cu bune chezăşii, ca să poată adică să-şi vândă moşiile, cu al căror preţ să împlinească pofta domnului. I se dă îngăduinţa să iasă din temniţă cu bune chezăşii, dar domnul dă tainică poruncă, nu cumva vreunul dintre boieri să se pună chezaş sau zălog pentru el. Tânărul se roagă de toţi boierii rudă cu sine şi de alţii pe care îi socotea prieteni ai tatălui său; toţi spun că nu pot să facă aceasta şi-şi cer iertare, ca nu cumva, ajungând chezaşi pentru el, să cadă în bănuială la domn. Cantemir, când îşi vede

ginerele atât de silnic hărţuit şi năpăstuit fără nicio milă de către slujitori (căci banii aceia fuseseră rânduiţi pentru slujitori), îi spune marelui-buluc-başă să-l slobozească pe ginerele său, iar el în răstimp de zece zile va plăti acei bani şi, dând înscris, îl slobozeşte pe ginere-său din temniţă.

Auzind aceasta, Duca se aprinde şi mai tare de mânie şi, chemându-l pe Cantemir, îi zice: „De ce te-ai pus chezaş pentru fiul omului care mai acum trei zile uneltise asupra capului meu şi şi-a luat pedeapsa cuvenită prin dreaptă judecată? Dragostea asta peste măsură a ta faţă de el este mai mult decât s-ar cuveni unui logodnic; căci puteai tu să-ţi găseşti un alt mire, ai cărui părinţi să nu fie împroşcaţi cu o atare pată. Cine oare ar dispreţui să-şi logodească feciorul cu fata ta?” îi răspunde Cantemir: „Că Bogdan a fost descăpăţânat pe drept şi prin obştească judecată, o ştim cu toţii. Dar că fiul lui, pe care după rânduielile bisericii mi-l luasem ca logodnic fiicei mele, a fost părtaş la aceeaşi vină cu părintele său nu am auzit şi nu am socotit ea este drept, Măria Ta Doamne, în orice chip va fi murit tatăl său. să nesocotesc logodna cu un tânăr nevinovat, fapt prin care ar fi încălcate rânduielile bisericeşti şi cinstea cuvântului dat. Cât despre plata banilor, socot că nu am adus folos mai mult ginerelui meu decât oştenilor tăi: acestuia măcar i-am adus scăparea din lanţuri, acelora însă le-am înlăturat lipsurile şi le-am împlinit aşteptarea de şase luni de zile. „Altcum”, zice, „dacă Măria Ta va porunci-o, n-am să le mai număr oştenilor banii şi am să amân nunta câtă vreme va fi pe placul Mariei Tale”.

Dreptul judecător răspunde: „De vreme ce te-ai legat prin înscris să le plăteşti oştenilor banii pentru datoria tânărului, nesmintit trebuie să plăteşti acea sumă la sorocul hotărât, dar nici nu voiesc, nici nu încuviinţez ca fiul unui tată care a uneltit împotriva capului meu să fie soţul fiicei tale; altminteri de vei face, va fi drept dovadă că tu eşti mai degrabă de partea duşmanilor mei morţi decât de a mea viu şi domn”. Cantemir, simţind leul după gheară, înţelege prea bine gândul cel răuvoitor al domnului faţă de dânsul, totuşi îi porunceşte pe tăcute ginerelui său să

vândă neguţătorilor toată averea sa mişcătoare şi nemişcătoare (afară de clădiri, de moşii şi de şerbi) şi din preţul ei să plătească domnului banii, zicând că „el însă nădăjduieşte în Dumnezeu că va afla prilej de a-i înapoia mai multe decât a vândut el însuşi”. Aşa a făcut tânărul: îşi vindea toate bunurile cu inimă largă, Cantemir însă, prin mână străină, cumpăra toate acestea pentru ginerele său; pe care, după aceea, i le-a dat înapoi cu şi mai mare folos. Iar Duca-Vodă, de vreme ce vedea că toate străduinţele sale sunt zadarnice şi nu putea găsi sub ce învinuire să-l înşface pe Cantemir, născoceşte un alt vicleşug: să-l trimită pe el capuchehaie (împuternicit) la Constantinopole la Curtea sultanului şi, dacă s-ar ivi oarecari porunci ale sultanului privind fie trimiterea vreunei sume de bani, fie îndeplinirea vreunei alte trebi importante la Poartă, să se ţină sub tăcere acea treabă sau poruncă, iar la Poartă va spune că acea sumă de bani sau acea treabă el i-a şi poruncit capuchehaiei Cantemir să o împlinească, ba i-a şi arătat şi orânduit chipul în care trebuia să fie îndeplinită, ceea ce dacă acela nu a făcut-o este vina lui, şi nu a celorlalţi supuşi din Moldova.

Astfel acela va fi aruncat (pradă) mâniei sultanului. Ceea ce a şi înfăptuit: căci, trimiţându-l pe Cantemir la Poartă, îi scrie vizirului în diferite scrisori cum că peste trei luni va să vină Bairam-pescheşul (darurile pentru Paşti le turceşti, al căror întreg se alcătuieşte din 120 de pungi), că l-a trimis prin Cantemir în număr deplin şi că încă de cu trei luni înainte de Bairam se află strânsă la Galaţi întreaga sumă de bani, pe care, luând-o cu sine de acolo, acela să o ducă la Poartă şi, după catastif, să o împartă tuturor a aşa cum se cuvine. Cantemir purcede din Iaşi, la Galaţi nu găseşte strânsă nici măcar a treia parte din bani, ba încă este încunoştinţat de nişte prieteni că acest lucru fusese nesocotit din porunca domnului. De la Galaţi îi scrie domnului două, ba şi trei scrisori despre lipsa banilor, nu dobândeşte niciun răspuns afară de acela ca, fără nicio zăbavă la mijloc, să ajungă cât mai repede la Constantinopole, ca nu cumva treburile grabnice de la

Culte să fie lipsite de îndrumătorul şi înfăptuitorul lor; iar toate celelalte îl vor urma. Cantemir, strâmtorat din toate părţile, dar mânat totuşi de nevoie, este silit să treacă Dunărea şi ajunge la Poartă în ziua dinainte hotărâtă de către domn.

Ziua Bairamului stătea să vină şi nu se auzea nici de numele banilor ce aveau a sosi; îşi dă el seama dinainte încotro bătea treaba (căci plata acestor bani nu suferă nicio amânare la Poartă). Chehaia vizirului ştia din scrisorile domnului că întreaga sumă de bani să află pregătită la Cantemir şi el o va plăti fără îndoială: la vremea obişnuită; de unde atârna asupra lui Cantemir o nu mică primejdie. La Galaţi nu luase cu sine mai mult de 20.000 de taleri; astfel că, pierzând nădejdea că vor mai sosi bani de la domn, se întoarce către ai săi prieteni turci, din care nu puţini avea, şi care făceau negoţ în Moldova, de la care ia, pe înscris de mâna lui, toată suma de bani şi, în ziua dinainte hotărâtă, împarte tuturor a în întregime Bairam-peşcheșul şi nu se mai plânge înaintea domnului de acest lucru, ci numai că nu a găsit banii la Galaţi, potrivit cu porunca pe care o primise de la Iaşi către dăbilari, şi că nici mai apoi, până în ziua Bairamului, nu au sosit în urma lui – de unde el socoteşte că Maria sa, împărţit între alte treburi obştești mai însemnate, a trecut cu vederea acesta sau că aceia cărora li se dăduse porunca s-au lăsat pe tânjală; drept care el roagă pe Maria sa să binevoiască a-i trimite cât mai degrabă restul de bani, pe care i-a luat cu împrumut de la prieteni pe înscris de mâna lui şi (ca nu cumva, din pricina lipsei banilor, vizirul să se mânie asupra domnului) i-a împărţit în întregime la locurile lor, ca, la ziua sorocită pentru plata banilor, să nu se arate în faţa negustorilor drept mincinos şi nestatornic, în scrisori domnul făgăduieşte chiar că va trimite banii, însă în fapt nu se sinchiseşte nicidecum, ba nici măcar nu-şi mai aminteşte şi nu-i mai pasă de Cantemir că a rămas datornic.

Şi acum un an întreg îşi împlinea crugul şi tot nu se trimitea niciun ban; negustorii cerându-şi cu îngrijorare

banii de la Cantemir, Cantemir le dă înscrisuri de plată către vechilul casei lui; aceştia, venind în Moldova, primesc de la vechilul casei, fiecare după înscrisurile lor, boi, pl, miere, unt şi altele care le aduc folos negustorilor şi dau înscrisurile înapoi. Domnul, după ce a aflat despre Cantemir că a plătit de la sine împrumutătorilor întreaga sumă de bani, numeşte o nouă capuchehaie la Constantinopole şi lui Cantemir îi porunceşte să vină la el, anume sub cuvânt că, deoarece avea poruncă de la sultan să se gătească de război împotriva nemţilor, vrea să-l folosească la strângerea de oşteni şi la alte treburi privitoare la oştire; iar despre banii datoraţi nu se face nicio pomeneală. Cantemir se supune poruncii domnului, încredinţează treburile Porţii capuchehaiei care vine, el însuşi se întoarce în Moldova, este cu cinstire primit la vedere de către domn, primeşte încă o dată mulţumiri pentru slujba credincioasă şi strălucită şi i se făgăduieşte plata banilor din ţară. Dar toate acestea erau plăsmuite şi învăluite în ură ascunsă; căci nici n-a poruncit mai apoi să-i fie plătiţi banii, nici de celelalte făgăduieli nu s-a ţinut. Totuşi Cantemir a răbdat nebiruit toate acestea.

Nu mult după aceea la anul… pe la începutul verii, domnul purcede la război asupra Vienei. Pe Cantemir îl scoate din slujba de serdar şi îi porunceşte să urmeze tabăra. Cum însă tătarii treceau prin Moldova şi Ţara Românească spre a se uni lângă Belgrad cu tabăra turcească, ei pustiau Moldova ca pe o ţară duşmană (lăsând în pace doar oamenii), pârjoleau cu foc conacele şi casele multor boieri, prădau turmele de oi şi de vite – între care fuseseră jefuite şi herghelиile de cai ale lui Cantemir, mai mult de 800 de capete. Duca pătrunsese acum în Transilvania, când aude despre pustiirea ţării de către tătari. Dar, fiecare numai având nădejde pentru cele pierdute ale sale (căci ştiau că este cu neputinţă să poată găsi sau căpăta înapoi cele prădate de tătari), nu le mai purtau deloc de grijă; Cantemir însă, cum ştia că se bucura de mare trecere în faţa hanului şi a tuturor mârzacilor, cată de la vodă învoire să se ducă la han şi să-şi ceară

înapoi lucrurile prădate de tătari, în fapt însă el avea în gând ca, după ce îşi va fi încheiat treaba cu hanul, să se întoarcă în ţară şi să nu-l mai aştepte în Moldova pe domn la înapoierea lui. Domnul nu a putut să-i tăgăduiască cererea şi, primind învoire de întoarcere, îl întâlneşte pe han lângă Temurcapi. Pe dată îi dă straşnic iarlâc (astfel numesc tătarii poruncile lor) către toţi mârzacii şi orânduieşte câţiva slujbaşi ca să cerceteze prin toată tabăra tătarilor: pe oriunde vor fi fost răpite de către tătari vitele sau orice altceva de-al lui Cantemir, să le ia în primire şi pe acei tătari să-i trimită în lanţuri la han. Astfel Cantemir şi-a redobândit de la tătari toate vitele şi oile sale (afară de 40 de catâri), ba chiar, sub numele său, şi pe ale multor boieri, iar cât despre arderea casei şi a conacelor a dobândit porunci ca toţi mârzacii, punând laolaltă o sumă de bani, să plătească preţul curţilor pârjolite.

Întors fiind apoi la moşiile sale, vodă când a văzut pe Cantemir că nu a urmat tabăra, ci a auzit că s-a întors la ale sale dă poruncă locţiitorilor săi, la Iaşi, ca pe Cantemir, prins, să-l ţină în lanţuri până la înapoierea sa. Dar Cantemir, primind prin mijlocirea unor prieteni vestea unei astfel de porunci, îi strânge pe toţi ai săi de casă din satul Ceucani (aşezat lângă râul Tutova) şi, în înţelegere cu mulţi alţi boieri (între care cel mai de seamă era Gavriliţă, marele vornic), nesocotesc ascultarea şi timp de şapte zile serbează cu strălucire nunta fiicei lui cu fiul răposatului Bogdan. Sfârşindu-se nunta, locţiitorii (cărora, cu un cuvânt turcesc li se mai spune obişnuit caimacami) trimit 200 de oşteni călări şi pedestraşi să-l prindă pe Cantemir în satul lui, dar (Cantemir), primind cu trei zile mai înainte ştire despre sosirea lor, îşi pregăteşte oamenii de casă şi slugile pentru a se apăra. Cu oştenii fusese trimis vătaful stolniciei lor, Ioan Hrisoverghi, grec de neamul lui. Acesta, după ce s-a apropiat de satul Cantemir, neştiind despre Cantemir că avea ştire de sosirea lui, îşi lasă oştenii la pândă în pădure; el însuşi, ca şi cum ar fi fost) orânduit pentru altă treabă se preface că avea a trece în goana

cailor spre Focşani şi vine în satul lui Cantemir cu numai 15 oameni. Cantemir porunceşte ca, prins pe dată, acesta să fie pus în lanţuri; ceilalţi, auzind de prinderea vătafului lor, se împrăştie care încotro şi o iau la sănătoasa. Cantemir dându-le de veste celorlalţi înţeleşi cu el, se adună cu toţii la târgul Bârladului şi de acolo, luând cu sine bunurile lor (care puteau fi luate), oile şi vitele, şi ascunzând alte lucruri de prin casă, îşi iau calea către Ţara Românească. Plecând din Bârlad, îl slobozesc din lanţuri pe Hrisoverghi, care, ca să nu pară că şi-a văzut de poruncă fără tragere de inimă, îi urmăreşte cu câţiva oşteni până la râul Siret, dar nu cutează să încerce nimic. Astfel Cantemir cu mulţi alţi boieri au scăpat cu fuga în Ţara Românească de silnicia lui Duca.

Între domnul Ţării Româneşti, Şerban. şi cel al Moldovei, Duca, se iscase către această vreme, din anume pricini mai de taină (al căror loc nu este aici), un de nestins pojar de vrăjmăşie şi amândoi cheltuiseră o mulţime de bani la Curtea lui Cara Mustafa-Paşa; totuşi amândoi, la fel de puternici şi deopotrivă în peşcheşuri, nu-şi putuseră dăuna cu nimic unul altuia, ci doar pungii lor. Iar Şerban, după ce a auzit despre Cantemir că împreună cu mulţi alţi boieri, alegând ocrotirea lui, au fugit cu toţii de la Duca în Ţara Românească, bucurându-se foarte, le porunceşte locţiitorilor săi, prin trimişi anume, ca boierii moldoveni să fie primiţi cu cinste şi să le fie împărţite locuri şi sate după rangurile lor, cât să fie mulţumiţi. Iar după înfrângerea de la Viena, domnii primesc de la Mustafa-Paşa învoirea de a se întoarce la domniile lor. Ci Şerban al Ţării Româneşti se întoarce din hotarele Ungariei de-a dreptul în Ţara Românească pe drumul cel mai scurt şi mai sigur, Duca însă, socotind că, din pricina duşmăniei născute între ei, trecerea prin Ţara Românească nu-i este nici sigură, nici fără de primejdie, abia de ajunge către sfârşitul lui decembrie la hotarele Moldovei, în postate lungi, de la Belgrad prin Ungaria şi Transilvania.

Dar, cum regele Poloniei trimisese prin Moldova în Bugeac, sub hatmanul Konicki, celelalte oşti de cazaci şi de

leşi, precum şi de moldoveni (pe care le putuse aduna Petriceicu-Vodă), Petriceicu ocupase acum Iaşii, iar cazacii le pricinuiseră mari stricăciuni tătarilor din Bugeac, împiedicat de hărţuielile acestora, Duca nu a cutezat să intre în Iaşi (căci nu se întorseseră încă oştile din Bugeac), ci a fost silit să aştepte sfârşitul acelei războiri aproape de târgul Focşanilor în satul numit Domneşti. Petriceicu Vodă, după ce ajunsese la Iaşi, îi scrie lui Cantemir scrisoare, să vină cât mai degrabă la el, că a hotărât să-l orânduiască hatman al oştirii". Dar Cantemir, cum vedea că trebile lui Petriceicu se clatină şi nici nu-i ştia statornică domnia sub oblăduirea leşilor, i-a scris răspuns că nu putea să-şi părăsească tovarăşii şi să facă aceasta mai înainte de a se întâlni cu Şerban-Vodă. Pe deasupra, că el ştia cum că Duca-Vodă pătrunsese în hotarele Moldovei şi că în preajma lui încă mai rămăseseră câţiva boieri, de aceea nu-i părea lucru sigur să se întoarcă în Moldova câtă vreme Duca trăia sau ţinea domnia.

Totuşi i-a dat ginerelui său Lupul învoire să se ducă la Petriceicu; acesta, până la plecarea lui Petriceicu din Moldova, a fost în preajmă-i împreună cu alţi moldoveni, întorcându-se Şerban-Vodă la scaunul său în Bucureşti, îi cheamă la sine pe toţi fugarii moldoveni, le făgăduieşte fără greutate ocrotire şi ajutor la Poartă pentru înlăturarea lui Duca, datorită învechitei un dintre ei, numai cu această învoială, ca toţi într-un gând să-şi ceară domn de la Poartă prin scrisoare de plecată închinare. Neştiutor fiind Cantemir mai dinainte de această învoială, când vin cu toţii la Serban, acesta îi spune lui Cantemir frate, iar celorlalţi pe nume. Se miră Cantemir de cinstirea cea nepotrivită, într-atât, încât li se părea şi lui, şi celorlalţi neştiutori de gândul lui Şerban un lucru a derâdere şi parcă în batjocură. Dar Şerban: „Să nu-mi iei", spuse, „frate, în nume de rău vorba: căci, cu ajutorul lui Dumnezeu, acest lucru trebuie negreşit să se întâmple şi eu unul te recunosc domn al Moldovei şi frate al meu; drept chezăşie de întărire la aceasta vreau să o logodesc pe fiica mea de-a doua cu unul din cei doi fii ai tăi".

Iar Petriceicu, întorcându-se din Bugeac, deşi cu mare pagubă pentru a-i săi, îl repede de la Suceava pe Baiński, nepotul său, văr după tată cu Lupul Bogdan, cu o ceată aleasă de oşteni, ca să-l apuce pe Duca la Domneşti. La 25 decembrie, chiar în ziua Naşterii Domnului, acesta îl împresoară pe neaşteptate în vreme ce ospăta la prânz laolaltă cu sfetnicii săi. Lui Duca îi lipseau oştenii; toţi îl părăsiseră, foarte puţini boieri care îi arătau un fel de credinţă oarbă – fie pentru că se temeau de ceilalţi boieri din pricina sfaturilor lor nedrepte, fie pentru că îi erau legaţi prin oarece înrudire dinspre partea soţiei – mai stăruiau în preajmă-i. Astfel Duca, apucat pe neaşteptate de miiaşul Baiński, este prins împreună cu însoţitorii săi (afară de Buhuş hatmanul, fratele soţiei sale, care, punând mâna pe un cal, a scăpat cu fuga) şi este dus la Varşovia la regele Sobiescki. Auzind de soarta lui Duca, boierii din Ţara Românească simt că iarna, deşi în toi, s-a preschimbat în primăvară, iar asprimea crivăţului cel crâncen, în tihnă. Doamna Ducăi-Vodă, cum se afla cu fiii ei la Brăila – cetate turcească aşezată la Dunăre –, auzind de soarta soţului, îl încunoştinţează pe sultan despre nenorocirea şi ursita domnului şi, făgăduind o mare sumă de bani, îl cere (domn) pe fiul ei mai mare (pe atunci în vârstă de abia doisprezece ani). Ar fi făcut turcii aceasta (fiindcă Duca era ţinut la ei drept un om credincios), dacă nu ar fi aflat că fiul era prea tânăr şi n-ar fi ştiut că tulburările acelei vremi cereau un bărbat în putere şi priceput la treburile (domniei).

Către, această vreme Dimitrie Cantacuzino îşi petrecea la Constantinopole cel de-al nouălea an acum de la scoaterea din prima lui domnie. Acesta, după ce a auzit că Duca a fost prins de leşi şi că scaunul Moldovei este gol, făgăduieşte sultanului prin mijlocirea caimacamului şi a tefterdarului, o sumă de bani îndoită faţă de cea obişnuită, de i-ar da lui domnia Moldovei. Şerban, părând mai delăsător în această treabă decât se cuvenea este înştiinţat de către capuchehaiele sale că Dimitrie primise acum domnia mai înainte ca jalbele boierilor moldoveni să fi

ajuns la Poartă. După cum nicăieri nu lipsesc defăimătorii şi pizmaşii, tot aşa şi cu această treabă: boierii care erau pe cale să şi-l ceară domn pe Cantemir, măcar că se legaseră prin jurământ ca zvonul asupra acestei alegeri să nu ajungă la urechile lui Dimitrie şi nici ei să nu destăinuie cuiva aceasta – căci prea bine ştiau cu cât de cumplită ură îl prigonise pe Cantemir în timpul primei lui domnii, cu osebire din pricina unei anume deşarte închipuiri a lui dar, dacă ar fi aflat acum (despre Cantemir) şi că a fost ales domn şi că a fost chemat de către Şerban-Vodă, domnul Ţării Româneşti, frate şi socru, fie că lui (Cantemir) nu-i mai era dat să se întoarcă vreodată în Moldova, fie că trebuia să trăiască acolo cu foarte mare primejduire pentru viaţa sa – astfel (deşi) fiind legaţi ei prin jurământ, totuşi vreunul dintre ei, asemenea lui Iuda, îl încunoştinţează pe Dimitrie despre toate şi fiecare în parte.

Când domnul ajunge la Galaţi, Cantemir îi iese în întâmpinare cel dintâi dintre toţi şi i se închină domnului. Dimitrie, fie pentru că neorânduiala treburilor din Moldova nu i-o îngăduia atunci fie pentru că se mai îndoia încă de spusele neadevărate ale pârâtorilor, ori chiar pentru că îşi dădea seama că nu poate duce la îndeplinire lucrul la care năzuia, îl primeşte pe Cantemir cu faţă veselă şi cu cinstire. Deplânge starea lui de sub domnia Ducăi şi ocărăşte cu multe vorbe (grele) samavolnicia Ducăi (căci era bun de gură Dimitrie). De altfel îl îndeamnă ca de acum înainte să aibă nădejde de mai bine şi pe dată îl cinsteşte iarăşi cu slujba de seidar şi îi făgăduieşte de asemenea, după sosirea sa la scaun, cinstea de hatman. Cantemir, deşi nu fără necontenită frică şi fereală, se preface totuşi că nu are nicio astfel de temei e şi, luând oştile (pe carele putuse strânge în scurt timp), potrivit poruncii domnului, îi alungă într-o clipită pe prădalnicii leşi şi cazaci care erau risipiţi în pradă prin tot ţinutul, ba chiar pe mulţi îi şi prinde şi îi trimite domnului; după ce ţara a fost curăţată de tâlhari şi domnia şi-a recăpătat liniştea prin strădaniile lui Cantemir, Dimitrie ajunge la

scaunul domnesc. Când Cantemir se reîntoarce la domn şi aşteaptă cinstitoare răsplată precum şi acele multe făgăduieli ale lui, (Dimitrie) îi spune: „De nu te-ai fi purtat într-atât de bărbăteşte în această încleştare, negreşit te-aş fi scurtat de cap; de-acum înainte păzeşte-te ca nu cumva, luându-te după deşartele fumuri pe care ţi le-ai făurit, să ai parte de ceea de care ai scăpat acum”; iar sarcina de hatman i-a dat-o unui oarecare ins mişel de tot şi leneş, pe nume Zosim. Cantemir ascultă neclintit asprele ameninţări ale îngâmfatului domn şi totodată îi şi răspunde „că el de acrim înainte se va îngriji din toate puterile ca să-l poate sluji mai bine”.

Nu trecuseră încă trei luni din domnia sa şi regele Poloniei îşi trimite o parte a oştirii în Moldova ca s-o prade (sub cuvânt că, dacă în Moldova nu ar fi locuitori, turcul nu şi-ar putea hrăni oştenii din Cameniţa – sfat căruia îi era cu totul potrivnic hatmanul Iablonovski, ca şi ceilalţi nobili de frunte). Auzind Domnul aceasta, îl orânduieşte împotriva lor pe noul hatman cu ai săi şi cu câţiva tătari şi turci, iar pe Cantemir îl pune sub ascultarea aceluia, doar spre a-l face de ocară. Purcezând ei nu departe de târgul Cotnari, dau peste leşi. Hatmanul oştirii, care de când se născuse nu fusese niciodată la oaste şi nici habar nu avea ce este o luptă, neştiind sărăcuţul pe unde s-o scoată la capăt, îl întreabă pe Cantemir ce avea de făcut ca să scape de duşmanul care se ivise la vedere (căci leşii încă nu ieşiseră la luptă). Cantemir îi răspunse că „el nu i-a fost (orânduit) de către domn ca sfetnic, ci numai drept căpitan sub ascultarea lui, de aceea el trebuie, după poruncă şi după obiceiul ostăşesc, să dea ascultare celor ce i s-ar porunci de către marele-hatman. Altfel, de-ar fi vrut să iasă teafăr, fie că trebuia să rămână acasă, fie, mai înainte ca duşmanul să dea năvală, să o ia la sănătoasa strecurându-se pe ascuns din mijlocul oştirii”. Nenorocitul hatman încuviinţează fără greutate şi, părăsindu-şi oştile şi calabalâcul, o ia la fugă şi, într-un suflet, ajunge în aceeaşi zi la Iaşi, la domn (căci Cotnarii sunt la 12 ceasuri depărtare de Iaşi).

I s-a dat de ştire domnului că Zosim, hatmanul oştii, fugar cu doar vreo doi sau trei, lăsându-şi oştirea, a şi ajuns acasă. Chemat fiind de domn şi întrebat despre oştile încredinţate lui, el dă răspuns că mari oşti de-ale leşilor au căzut asupra lor şi, începând o luptă crâncenă" (ceea ce era neadevărat), „leşii au ieşit biruitori şi că ai săi, împreună cu Cantemir, cu turcii şi tătarii l-au părăsit şi că a scăpat din mâinile duşmăniilor numai mulţumită calului". Domnul, neştiutor al faptelor, se aprinde de mânie, strigă că datorită lui Cantemir se săvârşiseră viclenia şi trădarea oştilor sale, îl ameninţă cu moartea şi cu tot ce-i mai rău decât moartea, numai să-l prindă viu. Dar Cantemir, după fuga hatmanului, strângându-i pe ai săi (căci turcii şi tătarii îl urmaseră pe hatman) şi întinzând curse în anume locuri de pândă, se năpusteşte asupra leşilor cu foarte puţini oameni, apoi, prefăcându-se a fugi, îi ademeneşte pe trufaşii leşi la urmărire; când ajunge la locurile de pândă, dând semn de întoarcere, îi prind pe urmăritori la mijloc, îi loveşte cu mare măcel, prinde vii mai bine de 120 dintre ei, pe ceilalţi îi pune pe fugă şi îi împrăştie. Iar leşii erau 500 la număr, cei de pe lângă Cantemir nu mai mulţi de 200.

Dobândind o astfel de biruinţă, Cantemir se întoarce la Iaşi, la vodă, târând după sine o mare gloată de prinşi. Nu pot cu toţii să se minuneze îndeajuns de această ispravă, dar domnul, din pricina mâniei încercate şi a vechii un împotriva aceluia, nu-l rabdă nici măcar să-şi tragă sufletul. De altminteri, o dată aduse în faţa lui vodă atâtea arme de: ale duşmanului şi atâţia prinşi, el nu este primit de către domn aşa cum se cuvenea cu laude şi cu mulţumiri, ci este întrebat cu oţărâre de ce l-a părăsit pe hatman. Cantemir răspunde „că l-a văzut el, doară, pe hatman înainte ca lupta să fi început, dar că în chiar toiul luptei nu s-a făcut văzut pe nicăieri şi că nici n-a dat oştenilor poruncă aşa cum se cuvine unui hatman, ori să lupte, ori să se tragă înapoi; cât despre sine, când a văzut oştile părăsite de hatman şi răzleţite fără rânduială, le-a strâns, a dat piept cu duşmanul care venea asupră-le şi,

sub piaza cea bună a Domnului, i-a biruit şi a adus la Maria sa pe cei ucişi şi atâţia prinşi şi steaguri”. Îi cădea mai bine lui vodă să fi pierdut toţi ostenii şi împreună cu ei să fi pierit şi Cantemâr decât ca – acesta să fi dobândit de pe urma unei astfel de minunate izbânzi o şi mai mare faimă la ai săi, la turci şi la tătari – lucru care îl împiedica foarte să-şi poată duce la îndeplinire gândul cel hain întru pierzarea lui Cantemir.

În acelaşi an, în fapt, de primăvară, Suleiman-Paşa: zis-şi Aineg, este orânduit de către sultan seraschier împotriva leşilor; acesta, strângând oşti turceşti şi tătăreşti, trece Dunărea unindu-i (malurile) cu un pod lângă Isaccea. După ce a ajuns la râul Prut la locul numit Ţuţora, domnul, după obiceiul îndătinat, îi iese înainte cu daruri bogate. Seraschierul îl primeşte mai întâi cu cinste şi îi spune că, dacă are ceva de cerut de la dânsul, el nu se va da înapoi să i-o îndeplinească. (Seraschierul, fiindu-i dată o mare sumă de bani şi făgăduită una şi mai mare, fusese ademenit de Şerban, domnul Ţării Româneşti, să găsească sau să născocească asupra lui Dimitrie vreo vină pentru mazilire. Dimitrie, cum îl vedea pe seraschier foarte voitor de bine şi tăgăduitor de sprijin pentru sine, socotind că prinsese un bun prilej, se plânge amarnic de Cantemir; „Anume că acela este potrivnic poruncilor sale şi că tulbură şi trădează întreaga domnie; iar că el, de teama unor boieri prea ticăloşi care ţineau partea aceluia, nu putea să-l dea pierzării pe un asemenea om şi că de aceea cere rugător învoirea seraschierului şi porunca lui ca, prinzându-l, să-i ia capul lui Cantemir; acela o dată ucis, el se pune chezaş că pe urmă nici leşii nu vor mai năvăli iarăşi în Moldova, nici treburile musulmane nu le vor mai fi dezvăluite leşilor şi celorlalţi duşmani”.

Suleiman-Pasa, pe lângă că-şi dăduse cuvânt cu Şerban pentru mazilirea lui Dimitrie, nutrea o veche şi adâncă prietenie pentru Cantemir, dar, ca să-şi bată joc de gândul cel deşert al domnului: „Nu-l poţi tu ucide”, îi zise, „atât de uşor pe acel răzvrătit; ci acum, la această purcedere a mea, orânduieşte-l călăuză pentru îndrumarea

taberei mele către Polonia" (ştim că el şi de alte dăţi fusese călăuza oştilor sultanului) „şi încredinţează-i şi celelalte pe care, din porunca sultanului, trebuie să le cerem de la tine pe cale, precum dregerea podurilor, întocmirea (drumurilor), îndestularea cu zaherea şi cu celelalte lucruri de trebuinţă; iar eu voi face să se găsească vreo vină împotrivă-i şi astfel, cu fetva' de la muftiul nostru, îl voi scurta de un cap ca pe un nespus şi neascultător la poruncă". Acestea i le strecoară domnului chiar paşa însuşi, dar prin chehaia lui porunceşte să i se spună „că, dacă nu va primi mai întâi de la domn o bună sumă de bani pentru această slujbă, el nu va aduce la îndeplinire făgăduielile; o dată însă banii primiţi, a treia zi îi va găsi aceluia vină şi fărădelege şi, luându-i capul, i-l va trimite domnului". Dimitrie Cantacuzino, ca unul prea doritor, prea se încrede şi cu uşurinţă îi dă paşei 15.000 de taleri pentru moartea lui Cantemir. O dată puse la cale acestea cu paşa şi luându-şi încuviinţare, domnul se abate la Iaşi şi, chemându-l îndată pe Cantemir, îl orânduieşte călăuză a oştirii turcilor pe lângă seraschier, având a-i trimite pe urmă cele ce-i erau de trebuinţă pentru acel drum.

Cantemir, măcar că printr-o scrisoare a lui Şerban-Vodă avea ştire despre gândul seraschierului, cum însă ştia că Suleiman putea fi lesne făcut să-şi schimbe hotărârea şi că era om nestatornic, nu fără mare primejdie pentru viaţa sa se duce totuşi la el după porunca domnului. Când ajunge la seraschier şi, după ce i-a dat scrisoarea din partea domnului, îi spune că a fost trimis în slujba Luminăţiei sale şi că, de va fi vreo poruncă din partea sa, el se va strădui după puterile sale să o îndeplinească, seraschierul, surâzând, după ce i-a îndepărtat pe ceilalţi, îi spune: „Chiar mai înainte de a te fi văzut, am deja din partea-ţi foarte bună slujbă. Căci domnul tău mi-a dat 15.000 de taleri ca, omorându-te, să-i trimit capul tău. De asta însă deloc să nu te temi, căci nu am fost orânduiţi de sultan în seraschierat ca să urmăm gândurile deşarte ale unor năuci, ca ei să-i aducem slujbă credincioasă şi să-i răsplătim pe cei răi cu răul, iar pe cei buni cu binele. Iar

tu, peste puţine zile (anume dacă Dumnezeu ne va învrednici cu o întoarcere fericită), să te ştii domn al Moldovei; şi nu cred că încunoştinţarea mea nu va cântări greu în faţa sultanului". Astfel că mai apoi Cantemir a fost liniştit în acel război (care n-a fost atât de lung, căci leşii nu s-au arătat pe nicăieri, iar acela, orânduind la Cameniţa oşteni şi merinde, s-a întors la Isaccea).

Dimitrie-Vodă, după ce a dat banii, aşteaptă în fiecare zi să audă de moartea şi pierderea lui Cantemir în tabăra seraschierului, dar în zadar; căci, după ce seraschierul s-a întors la Ţuţora, domnul îi iese iarăşi în cale rugător, cu alte daruri, şi până să pomenească domnul de Cantemir, seraschierul) luându-i-o înainte: „Pe necredinciosul acesta de Cantemir, îţi zic, am vrut, potrivit făgăduielii, să-l omor în multe locuri, dar n-am putut niciodată primi hogetul lui (osânda de moarte) de la cadiul pe care îl avem în tabără; socot că necredinciosul a mirosit vreun zvon despre treaba; aceasta şi l-a ademenit pe judecătorul nostru cu mulţi bani şi la făcut prielnic sieşi; deci aş voi să iei sfat ca să dăruieşti acestui cadiu vreun plocon bunişor şi gras, ca, mai apoi, să nu se mai arate potrivnic ţie şi binevoitor duşmanului tău. Iar eu, potrivit făgăduielii, m-oi face luntre şi punte ca, mai înainte de a ajunge el la Dunăre, să-l lipsesc de cap şi să-ţi fac ţie pe plac".

La aceste vorbe în batjocură ale paşei, domnul se liniştește şi, prin mijlocitori credincioşi lui, îl îmbogăţeşte pe cadiu cu mari daruri; acela, cum nici habar nu avea despre treaba asta, rămâne uluit de nişte plocoane atât de mari şi întreabă ce-şi doreşte domnul de la el. Ei îi destăinuie treaba aşa cum stătea ea. Firoscos fiind cadiul şi cum ştia prea bine firea şi năravurile seraschierului, făgăduieşte lesne că de acum înainte – anume când o va cere seraschierul pe el nu va mai tăgădui ho-getul. Astfel tras pe sfoară, domnul şi-a irosit şi truda, şi treaba; căci seraschierul, după ce a ajuns la Dunăre, îi porunceşte lui Cantemir ca, trimiţând un om al său de credinţă, să-i ia pe copiii lui şi pe ceilalţi boieri înţeleşi cu el şi să se tragă în Ţara Românească la Şerban, îndată ce va fi auzit despre

trecerea lor în Ţara Românească, să meargă şi el la Şerban şi de acolo toţi boierii cei fugari, strânşi laolaltă, să vină la el la Isaccea, iar el îl va încunoştinţa pe sultan să fie mazilit Dimitrie, ca nevrednic de domnie, iar domn să fie orânduit Cantemir. Ceea ce s-a şi făcut. Căci, după retragerea lui Cantemir în Ţara Românească, mulţi boieri de rangul întâi l-au urmat şi s-au tras pe lângă Şerban. Iar şiretul şi cu adevărat Ainegi (ceea ce înseamnă „înşelător") trimite printr-un om de credinţă o scrisoare către Dimitrie în care îi vesteşte: „că, prin fugă, Cantemir îi scăpase din mâini şi auzise că se trăsese în Ţara Românească la Şerban; că el totuşi nicicând nu se va lăsa de a împlini cele o dată făgăduite şi că va face aşa fel încât nu numai acei fugari să fie trimişi înapoi la el ferecaţi în legături şi lanţuri, dar chiar şi Şerban, ocrotitorul şi sprijinitorul lor, să fie scos din domnie, numai să se îngrijească acela cât mai degrabă să trimită la dânsul câţiva boieri şi la Poartă un arzmahzar (care este o jalbă a toată obştea) din gura tuturor locuitorilor Moldovei. Iar că el îşi va dovedi nu numai prietenia faţă de dânsul, ci, mai mult, că el, seraschier cu deplină împuternicire trimis la Maiestatea sa Sultanul, nici nu poate răbda să fie batjocorit şi să fie ţinut de nimica de necredinciosul Cantemir şi de părtaşul lui, Şerban".

Acestea chiar i le da de ştire Suleiman printr-un sol al său, însă de fapt punea lucrurile la cale cu totul altfel şi împotriva aceluia, cum se va vedea mai jos. La aceste aţâţări ale seraschierului, Dimitrie se porneşte şi plăsmuieşte un arzmahzar mincinos – şi iscălit cu peceţi mincinoase – împotriva lui Cantemir şi a celorlalţi boieri pribegi, învinuindu-i drept nesupuşi la poruncă, drept delăsători ai slujbelor sultanului, drept trădători şi tulburători ai domniei. Cu acest arzmahzar trimite la seraschier mai mult de 15 boieri pe care şi-i socotea prielnici. După ce l-a citit, seraschierul, ca şi aprins de mânie şi turbare, trimite printr-un agă de-al său poruncă la Şerban în Ţara Românească, cu acest cuvânt; „A ajuns veste la Poarta sultanului că sunt ocrotiţi la tine şi că pe zi

ce trece se adună alţi şi alţi inşi, ticăloşi foarte, care hulesc porunca sultanului şi nu numai că nu dau ascultare tuturor celor împărăteşti, ci îi mai împiedică şi pe alţii să le îndeplinească: de unde, dacă ţi-s de trebuinţă viaţa şi domnia, să-i trimiţi la noi cât mai degrabă pe amintiţii haini (fugari); o dată cercetată pricina lor în faţa noastră din porunca sultanului, să-şi primească pedeapsa cuvenită; altfel de vei face, să ştii că sfârşitul îţi este de tot nefericit şi foarte apropiat".

Ajungând această poruncă la Şerban, mulţi dintre boieri stăteau îndelung în cumpănă ce trebuia făcut şi, cu toate că, prin scrisori de taină, seraschierul îi încunoştinţase despre gândul său, şi mai cu seamă prin scrisoarea pe care o dăduse către Cantemir însuşi, nu mai puţin totuşi, cunoscând vicleşugurile cât şi tertipurile şi meşteșugurile de nepătruns ale aceluia, nu puţin se temeau de un asemenea făgăduitor de facere de bine şi nu socoteau că este lesne să i se dea crezare; în cele din urmă, venindu-le gândul cel bun şi încredinţându-se lui Dumnezeu şi norocului, merg toţi împreună la seraschier la Isaccea, însoţiţi de câţiva oameni ai lui Şerban-Vodă. Când ajung la seraschier, înainte de toate acela îi cheamă la sine în toiul nopţii pe Cantemir şi pe Gavriliţă şi îi învaţă „ca, a doua zi făcându-se judecata obştească, să fie ascultate de către cadiu cele de care sunt ei învinovăţiţi prin arzmahzar-ul obştesc; că apoi el îi va întreba pe boierii din partea lui Dimitrie dacă sunt adevărate toate-acestea – cele spuse împotriva fugarilor – şi dacă acel arzmahzar a fost scris cu înţelegerea şi cu ştirea tuturor a şi pecetluit cu însăşi pecetea fiecăruia. Că, această minciună o dată dezvăluită şi dovedită în faţă tuturor a, el poate cu uşurinţă (chiar fără ştirea sultanului) să-l numească domn pe Cantemir şi nu duce el grija că sultanul nu îi va primi tâlhâs-ul (darea de seamă a vizirilor) şi nu i-l va întări".

Fiind ei astfel învăţaţi, a doua zi porunceşte să fie chemaţi la divan (judecata obştească) atât fugarii, cât şi pârâşii; pârâşii înmânează primii arzmahzar-ul care este

citit de cadiu cu glas tare, ca să-l poată auzi cu toţii. Seraschierul, la prima vedere uitându-se chiondorâş la boierii fugari, le spune: „Pentru ce aţi făcut aşa, de v-aţi arătat nesupuşi şi îndărătnici faţă de porunca sultanului şi faţă de domnul vostru? Dacă sunt adevărate cele de care sunteţi învinuiţi, pe capul stăpânului meu sultanul, veţi muri cu toţii până la unul; dacă însă aveţi de zis) vreun cuvânt întru dezvinovăţirea şi îndreptarea voastră, spuneţi-l!”. Fugarii răspund prin Cantemir (căci ştia foarte bine turceşte) „că ei niciodată nu au hulit poruncile sultanului, nici nu s-au arătat potrivnici vreunui alt domn, decât acestui tiran, şi că ei au ştiinţă de la sultan de un domn care să împlinească poruncile sultanului, iar nu de un tiran care îi urmăreşte din pizmă pe oamenii nevinovaţi, îi despoaie de bunurile lor şi, pentru slujbele lor credincioase, îi ameninţă cu moartea şi cu tot răul ce se poate închipui, după cum martor este tot poporul moldovenesc cât de multe slujbe credincioase şi vrednice de răsplată a vădit el însuşi nu cu multă vreme înainte, luptând de unul singur împotriva duşmanilor împăratului. Iar cele ce sunt scrise în arzmahzar sunt şi mincinoase, şi trimise pe-alături de numele şi încuviinţarea boierilor ale căror peceţi, măsluite, au fost întipărite pe el. Iar dacă Luminăţia sa ar vrea să pătrundă adevărul faptelor, va fi de ajuns ca pârâşii singuri să înfăţişeze pecetea însăşi a fiecărui boier; aceasta de va fi adevărată, noi (chiar dacă drepţi) ne vom afla sub vină, iar de nu ei înşişi se vor da singuri pe faţă drept paraşi mincinoşi – şi facă-se dreptatea dumnezeiască”.

Seraschierul, auzind acestea de la Cantemir, porunceşte ca pârâşii să arate peceţile, care a cui era: dar toate peceţile (afară de trei sau patru, care erau ale unor greci de-ai lui de casă) erau plăsmuite şi aceia n-au mai putut să acopere minciuna arzmahzar-ului, ci „De-ar fi peceţile plăsmuite sau adevărate”, (ziseră), „noi asta nu ştim, dar sigur este că noi am primit arzmahzar-ul din mâinile domnului şi ce ne-a poruncit să spunem în faţa ta, asta spunem”. Seraschierul îi strânge din scurt „să

mărturisească adevărul mai limpede, altminteri el va trimite în Moldova şi-i va aduce pe toţi boierii ale căror nume sunt iscălite şi despre care se spune că ale lor sunt peceţile şi, va găsi că pecetea fie şi a numai doi sau trei din ei este plăsmuită, le va tăia limba tuturor acelora şi va porunci ca, rupţi în bătaie cu vergile, să fie purtaţi pe măgari pe străzile oraşului cu faţa de-a-ndăiătelea. Aceste întocmiri ale seraschierului şi poruncile lui ameninţătoare i-au silit pe paraşi să mărturisească „precum că toate cele scrise în arzmahzar sunt plăsmuite, peceţile străine, nu ale cărora sunt numele, iar că ei toţi sunt fără ştiinţă de acest arzmahzar; pe deasupra, că ei ştiu că vodă a vrut să-l ucidă pe nedrept pe Cantemir şi că a încercat să ducă la capăt aceasta de multe ori şi cu mii de vicleşuguri şi că de aceea el, ca să scape de primejdia vieţii, a fugit din ţară”. La acestea ia vorba seraschierul: „Şi mie mi-a dat de curând 15.000 de taleri, preţul capului lui Cantemir, şi, de nu mă înşel, nici dumnealui cadiul n-a rămas fără de daruri de la el”. La fel mărturiseşte şi cadiul: „că, anume pe sub mână, Dimitrie i-a cerut prin oamenii săi hoget pentru moartea lui Cantemir, dar că el, cum îi şade unui judecător drept, a spus că nu va face aceasta decât dacă se va fi aflat vreo pricină sigură şi vădită pentru moartea aceluia”. Aşadar seraschierul îi trimite pe pârâtori la popreală, iar pe Cantemir împreună cu ceilalţi tovarăşi ai săi îi ţine lângă sine; ridicându-se în cele din urmă Divanul, porunceşte ca toţi să intre în iatacul dinăuntru. Mai vârstnic şi mai mare în rang era Gavriliţă, mare-vornic Cguvernator) al Ţării de Jos; intrând acesta, seraschierul nu scoate nicio vorbă. Când însă intră Cantemir, „Bine ai venit”, zise, „Doamne” Choj gieldun beg), şi numai lui i-a poruncit să şadă, ceilalţi stând în picioare; şi aducându-se îndată caftanul de domnie Ctogii), l-a orânduit domn pe Cantemir, în anul… luna… apoi, dându-se de ştire la Poartă, i-au fost trimise lui Cantemir întărirea domniei şi însemnele domniei, tuiul, sângeacul şi cuca.

A doua zi după încoronarea lui Cantemir, seraschierul trimite în slujba lui Cantemir corturile sale, cai turceşti,

câteva podoabe, slujitorii săi de-aproape şi tot alaiul Curţii, până când acela şi-i va fi pregătit pe ai săi, şi i-i dă sub pază pe boierii întemniţaţi. Aceştia, prăvăliţi la picioarele lui vodă îi cer rugători iertare, spunând că ei nu de la sine, nici cu suflet hain, ci siliţi şi trimişi de domnul şi stăpânul lor, şi anume legaţi sub pedeapsa morţii de i-ar fi nesocotit poruncile, au adus împotriva lui atâtea şi aşa de mari învinuiri nedrepte. Acestora vodă le răspunde: „Că el ştie cum că ei au venit siliţi şi din porunca acelui domn şi poate şi copleşiţi de feluritele şi multele lui făgăduieli; totuşi, nu mai puţin, dacă ar trebui ca la începutul domniei sale să se poarte cu îndurare mai întâi faţă de cei căzuţi în greşeală, o asemenea dezvinovăţire a lor ar asemui-o cu dezvinovăţirea lui Adam, cel întâi plăsmuitul, care dădea vina pe soţia lui ca părtaşă, iar ea se dezvinovăţea ca fiind ispitită de şarpe; aceştia nu au scăpat totuşi fără pedeapsa cu moartea de la Dumnezeu, fie el şi mult îngăduitor”.

După ce au fost puse la cale cu seraschierul treburile care ţin de stările domniei, domnului, tocmai gata să ceară învoirea de a merge la scaunul său, seraschierul îi spune) că, din porunca sultanului, domnul trebuie să-l trimită ostatec la Constantinopole pe fiul său, împreună cu şase fii ai boierilor de rangul întâi, altminteri Poarta nu se poate încrede în moldoveni, care cu puţin mai înainte îşi uniseră armele cu leşii şi i se alăturaseră lui Petriceicu, cel trimis de regele Poloniei, şi săvârşiseră nu puţine fapte nelegiuite împotriva Bugeacului şi a oştilor Maiestăţii sale Sultanului. Domnul, măcar că l-a ispitit pe seraschier în fel şi chip, nu poate găsi nicicum vreun leac împotriva acestei porunci, ca să nu-l trimită la Constantinopole pe Antioh, fiul lui cel mare, pe atunci în vârstă de cincisprezece ani, împreună cu câţiva feciori de boieri. După trimiterea fiului său, domnul, primind învoire de la seraschier, purcede şi el către Iaşi. Când ajunge la Galaţi, se îngrijeşte mai întâi să-i aducă înapoi la locurile lor pe boierii şi pe locuitorii ţării fugiţi în Transilvania şi în Polonia, cum şi împrăştiaţi prin alte părţi sub silnica domnie a lui Dimitrie, şi mai ales pe cei care, plecaţi fie înainte, fie împreună cu Petriceicu, îşi

duceau traiul în Polonia. Aceştia, aflând de ridicarea lui Cantemir la domnie, toţi, fără nicio zăbavă la mijloc, veniră într-un zbor la el; pe aceştia, primiţi cu dragă inimă, domnul îi rânduieşte în slujbe şi ranguri, pe fiecare potrivit cu starea lui. Dar treburile Moldovei fuseseră tulburate şi zdruncinate din toate părţile, ţara fusese aproape până în străfunduri prădată şi prefăcută într-o pustie de atâtea năboiri ale tătarilor, leşilor şi cazacilor.

La Iaşi, în afară de mănăstiri şi de Curtea domnească, a găsit toate casele arse şi pe târgoveţi risipiţi şi răzleţiţi prin ţinuturile învecinate; aceştia, în răstimp de trei luni, s-au întors cu toţii la locurile lor şi ţara, ca din mormânt rechemată la viaţă, a căpătat un chip mai vesel. Apoi ridică ostaşi de amândouă tagmele, le împarte şi le întocmeşte după rânduieli cunoscute lui (ca unui oştean bătrân), îi pune pe fugă şi îi prinde pe prădalnici, ba şi pe alţi tâlhari îi pedepseşte cu moartea; astfel, în puţine zile, aduce domnia la o stare mai liniştită. Dar între boierii care se trăseseră în Polonia cel mai de seamă era Miron Costin, mare-logofăt sub Duca. Acesta, deşi coborâtor din părinţi şi strămoşi sârbi, care veniseră nu cu multă vreme înainte în Moldova, totuşi în scurt răstimp ajunsese în Moldova la o atât de mare cinste în preajma domnilor, la asemenea împletire a familiei cu altele şi la atâta stăpânire peste sate şi peste toate cele, ca aproape nimeni altul dintre moldoveni. Sus-zisul Miron (nu era nici fără ştiinţă de carte: avea adâncă ştiinţă în limba latină, în cea leşească şi în cea rutenească; a fost cel dintâi care, dintre boierii moldoveni, şi-a trimis feciorii să înveţe la şcoli în ţări străine. Şi a dus mai departe letopiseţul Moldovei după Ureche Vornicul până la vremurile noastre, adică până la moartea şa, şi anume îndeajuns de cinstit şi prea puţin ispitit de linguşeli. Acesta, zic, pe când Cantemir-Vodă era pândit de Duca-Vodă şi urmărit cu ură de moarte, atunci când, în războiul de la Viena, Cantemir, cum am pomenit, a fost despuiat şi prădat de către tătari de aproape toate oile şi vitele sale, pe când cerea de la Duca învoire să se întoarcă îndărăt şi să se ducă la hanul tătarilor, s-a

întâmplat ca acest Miron să fie faţă cu domnul şi, după ce Duca îi dăduse deja lui Cantemir învoire şi îl îngăduise la sărutarea mâinii, acela, în auzul tuturor a: „Înălţate Doamne”, zise, „această pustiire din partea tătarilor asupra noastră a fost parcă peste lumea întreagă şi toţi am pătimit mari pagube; dar nu toţi am fost atât de încercaţi de dragostea şi dorul de averea noastră, încât, lăsându-ne domnul – şi mai cu seamă într-un război atât de greu şi de primejdios – şi ascultarea faţă de el, să fi cerut îngăduinţa de a ne întoarce la ale noastre; căci aşa, aproape nimeni nu te-ar mai fi însoţit, fiindcă nu-i nimeni care să nu aibă dreaptă pricină pentru a cere învoire de la tine.

Ci văd deja câţiva (între care nicicând nu l-aş fi aşteptat pe dumnealui Cantemir) părăsindu-te pe tine, domn preaîngăduitor, la vreme tulbure şi primejdioasă, socotind poate că tu şi toţi care te urmează nu se vor întoarce niciodată în ţară şi că, pierind noi, ei singuri vor rămâne în moşiile lor şi ale noastre. Dar Dumnezeu, preaînaltul orânduitor al lucrurilor, ne va da poate şi nouă, o dată scăpaţi de strădaniile şi de primejdiile noastre şi întorşi acasă teferi, să gustăm şi să ne bucurăm laolaltă cu tine de liniştea şi dulceaţa domniei, iar ca aceşti trădători să se ruşineze de fapta lor şi să fie lipsiţi de bucuria domnului lor, aşa cum stă scris în Sfânta Evanghelie”. Miron, amintindu-şi de aceste vorbe ale sale vărsate cu rea voinţă şi cu necinste, auzind de domnia lui Cantemir, a întârziat multă vreme să se întoarcă în Moldova, adică până când să fi isprăvit toate ce le avea cărate cu sine şi să fi ajuns la cea de pe urmă lipsă a toate cele – şi îl amăgea (şi păstrarea a doi domni în Polonia, adică a lui Duca, prins, şi a lui Petriceicu, slobod. Nădăjduia anume în slobozirea lui Duca fie prin răscumpărare, fie în vreun alt chip, şi că se va întoarce cu el în ţară, ca un slujitor credincios al domnului său, care nu-l părăsise nici măcar într-o atare nenorocire, şi că, prin urinare, va dobândi mai mari cinstiri şi mai sporite averi; iar pe de altă parte nădăjduia întărirea din partea leşilor a lui Petriceicu în domnia Moldovei şi că astfel, ivindu-i-se prilejul, se va

înfăţişa drept unul care a ţinut partea partidei polonilor; dar, cum spune o vorbă din bătrâni, cine vrea să omoare doi iepuri dintr-o lovitură rămâne fără amândoi.

Căci, murind Duca în prinsoare nu mult după aceea, luase domnia Dimitrie Cantacuzino, în vremea căruia Miron s-a temut foarte să vină în Moldova. După Dimitrie, cum am spus la locul său, fiind făcut domn Cantemir, vorbele lui rele îi stăpâneau răuvoitorului aducerea-aminte şi mai nutrea o singură nădejde în aşezarea domniei lui Petriceicu, cu sprijinul leşilor; dar a fost, lipsit şi de aceasta din pricina morţii timpurii a lui Petriceicu. Murind Petriceicu, moldovenilor care luptau sub steagurile leşești mai întâi le-a fost micşorată simbria, apoi le-a încetat cu totul, de unde s-a făcut că şi Miron, deşi mereu i-a preamărit pe leşi, adus fiind la cea de pe urmă sărăcie laolaltă cu toată familia, a prins gând să se întoarcă în ţară. Dar, cum se temea de Cantemir-Vodă (măcar că auzise că frate-său mai mic fusese cinstit pe lângă preamilostivul domn cu slujba de hatman), neştiind încotro s-o apuce, îi trimite în cele din urmă domnului o scrisoare cu rugăminţi şi îl roagă de iertarea tuturor spuselor şi faptelor sale. Domnului îi era lesne să dăruiască lucrul cel mai pe potriva şi a firii, şi a virtuţii sale; căci dacă trebuie căutate şi pot fi găsite unele virtuţi la un om înclinat spre virtute, atunci negreşit că erau toate de găsit la acest domn, şi mai cu seamă prin acestea a fost pururea de lăudat, că faţă de greşiţii lui a fost atât de milostiv, încât mulţi au părut a se întrece cu măsura folosindu-se de mila şi de răbdarea lui, şi nimic altceva nu ştergea mai degrabă din răbojul ţinerii de minte decât duşmăniile şi nedreptele şi ucigătoarele prigoniri ale neprietenilor împotrivă-i. Dobândindu-şi astfel siguranţa, Miron se întoarce în ţară, este primit cu cinste de către domn, acesta îl înavuţeşte din belşug cu tot lucrul şi cu sculele gospodăreşti de care ducea lipsă, îi mărită două fete cu destul de bogată zestre, pe fiul lui mai mare, Nicolae, îl numeşte logofăt de taină, pe al doilea, serdar, pe al treilea, vătaf al aprozilor, precum şi logodnic al fiicei sale Safta. Cu aceste faceri de bine faţă

de atâtea şi aşa de mari fapte rele îi răspunde milostivul domn multnerecunoscătorului Miron, ale cărui fapte împotriva lui vor fi prefirate mai jos, la rândul lor.

În al doilea an al domniei sale, care este al Domnului". sultanul turcilor rânduieşte împotriva leşilor pe seraschierul Suleiman şi pe hanul tătarilor Selim Gherai. Iară leşii, sub comanda celor trei hatmani ai lor, trecând Nistrul la începutul primăverii, coboară până la Prut strângând ca la şaizeci de mii de oşteni şi trag hotar de tabără lângă satul Boian. Suleiman seraschierul şi hanul tătarilor le ies tot acolo în cale cu ordiile lor, Leşii, cum prea adesea au în obicei, văzând ordiile turcilor, încep să se gândească la merinde şi la lipsa zaherelei şi, drept urmare, la retragere. Iar seraschierul aştepta că or să vină la el, potrivit poruncii sultanului, Cantemir-Vodă al Moldovei şi Şerban-Vodă al Ţării Româneşti. Şerban, căruia până şi mirosul de turc îi era potrivnic, ajunsese, târându-şi picioarele şi abia făcând cale de un ceas pe zi, până la Iaşi, unde feciorul mai mic al lui Cantemir, Dimitrie, împreună cu boierii rămaşi acolo, îi iese înainte sub mănăstirea numită Cetăţuia, departe ca la o milă italienească de oraş. Acolo Şerban-Vodă, coborându-se de pe cal, dă oştilor semn să stea şi, sărutându-l pe Dimitrie cu drăgăstoasă îmbrăţişare, între alte cuviincioase închinăciuni adaugă şi aceasta, că, doar cu trei ceasuri înainte, a primit din tabăra turcilor, de la părintele lui şi fratele său, o scrisoare cu veste bună prin care se arată că, mulţumită strălucitelor fapte de vitejie ale tatălui lui, domnul, leşii au fost înfrânţi şi puşi pe fugă, iar că ceilalţi leşi, care scăpaseră cu fuga, vor fi spre folosul şi pregătirea ostăşească a tinerei beizadele, la care el bagă de seamă că începe a străluci nu mai puţin semnele unei firi alese, decât nădejdea faimei părinteşti. Mai adăuga şi că acesta va fi, negreşit, acel ginere al său despre care părintele lui, înainte de a primi domnia, cu trei ani în urmă, îi făgăduise că o va lua pe fiica sa de soţie. După ce a zis acestea cu tot atâta cuviinţă cât şi haz, încalecă şi îl ia de-a dreapta sa pe Dimitrie (cu toată împotrivirea lui).

Astfel, trecând cu mare alai prin mijlocul oraşului, îşi aşază tabăra către partea de răsărit a târgului pe o colină foarte înaltă, din jos de mănăstirea lui Aaron-Vodă; de acolo, după ce a primit iarăşi închinăciunea beizadelei, a treia zi îşi întoarce din nou oştile spre Ţara Românească, căci se temea să i se închine seraschierului (deşi prieten) în tabăra turcească, fiindcă plănuia împotriva turcilor fapte mari şi vrednice de un domn creştin, care se vor vedea la locul lor.

Dar de la ocoliş înapoi la drum. În aceeaşi zi în care ajunseseră la vedere tabăra turcilor cu cea a leşilor, a sosit din urmă şi Cantemir-Vodă cu oştile sale, nu multe, dar alese. Seraschierul şi hanul, cum îl văd pe domn venind, cum trimit pe dată un agă, ca, după ce-i va fi rânduit taberei sale locul, să vină cât mai degrabă la ei; căci nu vor să ia o hotărâre fără sfatul lui. Când domnul se întâlneşte cu seraschierul şi cu hanul, ei îl întreabă ce era de făcut: să-i îngăduie duşmanului să înainteze mai departe, sau, în orice chip or putea, să-l împiedice şi să-l împresoare. Cantemir zise: „Înainte de a se şti cele ce se întâmplă în tabăra leşilor şi care este gândul lor, orice sfat ostăşesc (fără supărare) se face mai mult la noroc decât cu chibzuială; aşadar ei trebuie mai întâi să afle câte ceva despre starea duşmanului şi mai apoi să ia armele şi hotărârile fie pentru apărare, fie pentru atac”. Prin acest sfat, prielnic mai mult creştinilor decât stăpânilor săi, domnul ţintea să-i poată înştiinţa pe creştini, în strâmtoarea timpului, despre treburile turceşti, ca nu cumva, stăruind prea cu îndărătnicie în părerea deşartă pe care şi-o făcuseră, să cadă ei într-o primejdie şi mai mare, ci, retrăgându-se în pas domol, să scape de prăpădul ce-i păştea. Pe aceştia domnul, până să fi plecat din Iaşi şi mai înainte ca leşii să fi coborât cu oştile în Podolia, îi sfătuise cucernic şi creştinește, prin nişte oameni siguri de-ai săi, să nu calce hotarele Moldovei, ci fie să împresoare Cameniţa (în care pe atunci era o strajă foarte slabă), fie să-i aştepte în sus de Nistru pe turcii care veneau, ca nu cumva prin intrarea lor în Moldova să greşească îndoit, şi

anume întâi pentru că, potrivit scrisorilor de înştiinţare ale regelui, se făcea cunoscut că el a pornit război împotriva duşmanilor lui Hristos şi ai crucii, pentru libertatea creştinilor, şi mai cu seamă a celor învecinaţi şi a grecilor, şi dacă va pătrunde în Moldova, nu le va aduce el nenorociţilor locuitori mai degrabă robia decât libertatea? Fiindcă, fie turcii învinşi ori învingători, va veni din partea tătarilor asupra locuitorilor aceeaşi neîndoielnică pustiire şi robie; iar al doilea că, trecând Nistrul şi intrând în hotarele Moldovei, pot fi lesne lipsiţi de zaherea şi de celelalte provizii: căci tătarii îi vor împiedica pe cei venind într-ajutor, vor da foc ierburilor şi vor cădea asupra lor din toate părţile cu încrâncenare.

Pe deasupra, cu cât se vor apropia mai mult leşii de Bugeac, cu atât pot zi de zi să se înmulţească oştile turcilor şi ordiile tătarilor şi să fie sporite cu noi oşteni pe care îi aşteptau din sângeacul Silistrei şi de la altele din begleibegatul Eumeliei. Dar regele, cu nu ştiu ce suflet mâniat împotriva moldovenilor, le poruncise hatmanilor să pustiască Moldova cât or putea mai întins. „Căci din Moldova”, zicea el, „se hrăneşte straja din Cameniţa, ceea ce dacă ar lipsi, Cameniţa ar fi fost de mult cucerită de către dânsul”, însă chibzuinţa cea dreaptă şi neînfrântă a domnului, pentru care nu-şi putea uni armele sale cu creştinii, era că dăduse ostateci la Constantinopole pe fiul său împreună cu cei ai câtorva boieri şi de aceea nu se putea afla nicio cale să nu îndeplinească poruncile sultanului; iar că în încleştarea de faţă numai acest lucru putea fi făcut de el în sprijinul creştinilor, anume să-şi ţină oştile departe cu mult de cele turceşti şi tătăreşti şi să nu le scoată la luptă decât de ochii lumii, ca nu cumva să fie învinuit de viclenie şi trădare. Dar leşii, urmându-şi hotărârile, le poruncesc cazacilor lor ca mai întâi să dea năvală asupra taberei moldovenilor şi să-i socotească pe moldoveni nu altminteri decât pe turci, să-i ucidă şi să-i nimicească.

Astfel, câteva mii de cazaci amestecaţi cu leşi se aruncă în iureş sălbatic asupra moldovenilor. Vodă, la

neaşteptata năvală a leşilor, scosese din tabără abia 1500 de oşteni, şi anume nu cu gândul să împiedice înaintarea leşilor, ci să le vădească prin semne şi steaguri purtătoare de cruce că s-au abătut de la părţile turceşti (asupra cărora trebuiau să se năpustească) arătate lor mai înainte de către el însuşi. Dar leşii, cu suflet şi braţ de vrăjmaş, dau năvală cu săbiile scoase asupra moldovenilor risipiţi pe câmp cu prea puţină grijă. Domnul, când vede că ai săi sunt atacaţi de leşi şi că moldovenii sunt ocărâţi în gura mare drept busurmani, porunceşte alor săi să ia armele şi să-i respingă cu duşmănie pe cei care veneau cu duşmănie asupră-le. Moldovenii, urmându-l pe Vodă, nu numai că le-au ţinut lesne piept leşilor care veneau în neorânduială, ci şi mai lesne i-au împrăştiat. Turcii şi tătarii, când aud strigătele celor care se luptau şi vuietul bombardelor şi al sâneţelor înspre tabăra moldovenilor, le vin moldovenilor în ajutor.

Ajunşi la locul luptei, turcii şi tătarii, văzând prima linie a leşilor gata respinsă şi risipită de către moldoveni, se năpustesc din spate asupra taberei leşilor şi o izbesc cu tărie. Fiind tabăra prinsă în cleşte cu foarte mare putere – au ce zăpăceală să fi fost la leşi! –, ca la 6.000 de leşi sunt doborâţi la pământ cât ai clipi din ochi, 5.000 şi mai bine de cazaci, lepădându-şi armele, sunt prinşi. Hatmanii se străduie să-şi ducă trupele îndărăt în tabără, dar în zadar, căci, retragerea fiindu-le împiedicată de către turci, se văd siliţi să părăsească tabăra şi să-şi caute scăparea în fugă. Astfel fiind leşii puşi pe fugă şi înfrânţi, Cantemir are parte de mare laudă de la seraschier şi acesta îi dă de ştire sultanului, povestindu-i pas cu pas jocul întregii lupte, că întreagă acea preafericită biruinţă poate fi pusă numai pe seama lui Cantemir, domnul Moldovei, şi îngăduie ca vestea biruinţei să fie trimisă nu prin olăcarul său, ci prin cel al lui vodă. Olăcarul, când ajunge în a şasea zi la Constantinopole, este dus de marele-vizir de-a dreptul la sultan, ca să poată şi prin viu grai să-i înfăţişeze mai pe larg cele ce se înfăptuiseră acolo. Sultanul, citind scrisoarea seraschierului şi a lui Vodă, zise: „Cine este

acest Cantemir, domn de acum al Moldovei? Oare nu tot acela care a fost călăuza oştirii melc în războiul şi cucerirea Cameniţei?” (Kâzlar-agasi) Iusuf-Aga (care la Cameniţa îndeplinea slujba de haznadar-başa) îi zise: „Acela este, Preaputernice împărate, care nu numai că a fost călăuza oştirii, dar a şi luptat vitejeşte cu 700 de moldoveni de-ai să-i împotriva a 7.000 de leşi, ca la şapte ceasuri şi ne-a scăpat de duşmanul care ne ataca şi pe mine şi pe cadânele tale, pe care seraschierul mi le încredinţase să le duc peste Dunăre. Căci este un astfel de behadir, un viteaz destoinic, încât abia de s-ar găsi la turci unul asemenea. Avem a ne întrista pentru un om ca acesta că este ghiaur şi nu musulman.

Atunci sultanul răspunde: „Fie-i lui pâinea mea cu priinţă; despre credinţa şi religia lui să judece Dumnezeu; eu însă poruncesc ca el să ţină acea domnie a Moldovei cât timp voi domni eu”. Şi-l trimite pe olăcar, îmbrăcat cu caftan, la Bogdan-sarai la fiul domnului. Seraschierul chiar cu mâna lui îi scrie scrisoare de răspuns cu mari laude şi însuşi îl încredinţează pe domn oblăduirii aceluia. Asemenea laude aduse de sultan lui Cantemir le ia în nume de rău Şerban, domnul Ţării Româneşti, (deşi prieten lui Cantemir) şi, mutându-şi gândul de la prietenie, cugetă să urzească lucruri potrivnice lui Cantemir, ceea ce se va vedea mai jos. Întors din acest război la scaunul său, Constantin Cantemir se apucă să aducă iar cârmuirea ţării la starea ei de odinioară. Trimite hatmanului Poloniei o scrisoare prietenească prin care îl roagă să poruncească să fie împiedicaţi de la năvălirile lor obişnuite leşii şi cazacii prădalnici, altminteri pe oştenii pl inşi îi va pedepsi cu spânzurătoarea, ca pe nişte tâlhari. Hatmanul Poloniei ori a privit aceasta cu nepăsare, ori a trecut-o cu dispreţ: nu dă nicio poruncă pentru împiedicarea tâlhăriilor; în diferite locuri aceia, în iureşuri de noapte îi călcau pe boieri şi pe egumenii mănăstirilor şi îi prindeau; cu felurite şi nelegiuite cazne îi sileau să dea la iveală comorile şi avuţiile. Pentru a le stăpâni grozăvia, domnul rânduieşte oşteni în diferite ţinuturi ale ţării – care se năpustesc de

pretutindeni pe neaşteptate asupra tâlharilor, îi biruie; şi pe cei mai mulţi îi prinde, prinşii porunceşte să fie traşi în ţeapă, sau să fie descăpăţânaţi şi capetele să le fie înfipte în pari, (sau) să fie spânzuraţi, iar pe câţiva (anume pe care îi aflase că prădaseră mănăstirile şi sfintele odoare şi că, sfărâmând sfintele icoane, au smuls din ele argintul, aurul şi pietrele preţioase) i-a ars în foc de vii. Între aceşti tâlhari cel mai vestit era un anume tâlhar, moldovean de neam, pe nume Burlă. Strângând optzeci de leşi şi de cazaci, el cutează în miez de noapte să dea năvală cu scaii asupra mănăstirii Cetăţuia, cea de lângă oraş, şi se porneşte să spargă porţile cu nişte drugi.

Călugării care trăiau în mănăstire trag clopotele; domnul trimite pe dată oştenii – straja din preajma-i – ca să scape mănăstirea; tâlharii, auzind sosirea oştenilor, fug în păduri. La ivirea zorilor, domnul orânduieşte o ceată mai mare de oşteni: aceştia îi urmăresc pe tâlhari, ca pe fiare, prin munţi şi prin codri, până la urmă îi găsesc, îi zdrobesc şi îi prind pe toţi împreună cu căpetenia lor, Burlă. Pe ceilalţi domnul porunceşte să-i descăpăţâneze, pe Burlă însă, adus la sine, îl întreabă „De ce el, cu toate că era moldovean, nu a vrut să primească leafa ţării sale şi să lupte pentru ţară în contra năvălitorilor, ei, dimpotrivă, a vrut mai bine să fie căpetenia unor tâlhari de neam străin?” (Sunt vrednice de ţinut minte tăria de înger şi sufletul cel neclintit ale acestui tâlhar). Acela dă răspuns: „Că ceea ce a făcut până acum a fost pornirea propriei voinţe, dar ce fel de osândă trebuie să primească nu stă nici în puterea sa, nici în cea a lui vodă”.

La aceste spuse se miră domnul şi îi zice: „Cum, prea nelegiuite, eu să nu am putere asupra ta, un tâlhar şi un călcător de biserici, ca să te pot pedepsi cu cel mai cumplit fel de moarte?”. „Nu”, răspunde acela, „pentru că tu vei judeca numai acele negrăite fărădelegi ale mele pe care le ştii, Dumnezeu însă, dacă ar fi să mă pedepsească, m-ar pedepsi cu mult mai crâncen şi nu poţi tu să născoceşti împotriva mea astfel de munci şi cazne care să fie pe potriva amintitelor mele fapte; căci, fie că mi-i

descăpăţâna, fie că mi-i spânzura, fie că mi-i trage în ţeapă sau – ce-i şi mai grozav – că mi-i arde-n foc (ca pe tovarăşul meu Eftimie), toate acestea ştiu că sunt de o clipă şi că or înceta toate în scurt răstimp după ce mi-oi da sufletul şi nu socot că-i drept ca Dumnezeu să ia asupra-şi iertarea şi dezlegarea tuturor fărădelegilor mele doar pentru o singură clipă de chin şi numai prin lipsirea mea de viaţă. Căci am numărat patruzeci de mănăstiri (afară de celelalte tâlhării şi omoruri ale mele) cărora cel dintâi le-am bătut şi le-am sfărâmat porţile şi cărora cel dintâi, cu aceste mâini nelegiuite, le-am jefuit sfintele odoare. Aşa că socoteşte, Măria ta, doamne, cum oi răspunde eu, pentru atâtea păcate grele şi de moarte, în faţa dumnezeiescului judeţ doar cu chinul unui singur ceas sau al unei zile sau chiar al unui an şi cu o singură moarte pentru atâtea omoruri şi fărădelegi? De aceea în mâinile tale se află acum cu osebire mântuirea sufletului meu; căci pentru viaţă nici nu mă rog, nici nu mă socot vrednic de ea”.

Stătea Vodă dimpreună cu tot divanul ca şi înmărmuriţi şi nu ştiau ce să răspundă tâlharului. La urmă, domnul îl trimite, după obiceiul creştinesc, la duhovnic şi la biserică; mărturiseşte curat şi cu inimă curată toate şi multe altele afară de acestea, încă de pe când era copil; îndeplineşte întru totul căinţa sufletească, apoi, adus din nou la domn, Vodă, văzându-i neclintirea în faţa morţii şi foarte marea lui pocăinţă întru mântuirea sufletului, îi înfăţişează câteva feluri de moarte: să şi-l ia pe care l-o dori. Acela, zâmbind, îi spune: „Văd, doamne, că ai în gând să mă pedepseşti numai ca tâlhar, dar nu şi să mă mântuieşti ca pe un suflet pierdut. Facă-se voia ta, dar, dacă mi s-ar îngădui vrerea mea, eu unul mi-aş fi găsit un alt fel de moarte, prin care să mor clipă de clipă viaţa întreagă şi nu dintr-odată, cum vrei tu”. Domnul îi răspunde: „Alege-ţi felul morţii şi eu am să-ţi fac hatârul să mori cum îi vrea tu”. Atunci acela, vesel, sărutând pământul în faţa lui vodă, îi spune: „Rogu-te, preacucernice doamne, să porunceşti gâdelui tău să găsească o secure tocită şi ştirbă de tot şi cu ea, nu tăind,

ci mai degrabă frângându-le, să-mi ciuntească pe-ncetul, o săptămână întreagă, oasele mâinilor de la cot şi până-n vârful degetelor şi oasele picioarelor de la genunchi şi până-n vârful degetelor şi în faţa mea să le dea câinilor să le înfulece. Şi că nu crezi că am să mor din aste chinuri, căci nu mi-or îngădui păcatele să-mi plătesc atât de iute datoria, ci, cu trupul astfel schilodit, am de gând să ajung, cu ajutorul lui Dumnezeu, până la Ierusalim şi să-mi fac căinţa şi mai desăvârşită”. Astfel domnul, la ruga tâlharului, porunceşte să i se frângă oasele – anume braţele şi pulpele – şi să i se ciuntească bucăţică de bucăţică şi să-i fie retezate cu o secure tocită.

Dus la locul de osândă, Burlă, cu chip voios şi aducându-i mulţumiri lui Dumnezeu, îi întinde singur călăului întâi mâna dreaptă ca să i-o zdrobească; după ce i. s-a tăiat dreapta, îi spune gândei „că el trebuie să vină la el a doua zi şi să-i frângă piciorul drept”. Cum călăul încerca să-i frângă şi să-i taie şi cealaltă mână, acela nu-l lasă spunându-i că a dobândit de la vodă hatârul ca – o dată ce tot şi va fi dat să moară în răstimp de o săptămână – să moară în chinuri lungi şi neîncetate. Aşadar, când s-au încheiat zilele săptămânii, mâinile şi picioarele lui Burlă i-au fost retezate de gâde, cu mare durere până şi din partea privitorilor. Dar mai de minune era că, fără vreun ajutor de-al hirurgului (lucru care fusese oprit de către vodă), în răstimp de 30 de zile vindecându-i-se rănile, i se înfăţişă domnului şi îi zise: „Iată, doamne Dumnezeu, milostivindu-se de mine şi mai cu seamă de păcatele mele, a vrut să prelungească chinurile vieţii mele, Acum te rog să îngădui să mi se dea cărţi de slobodă trecere spre Ierusalim”. Domnul i le dădu lesne. Tâlharul Burlă, primindu-şi cărţile, s-a încumetat la un drum atât de lung cu trupul astfel schilodit, a ajuns la Ierusalim şi a zăbovit acolo vreme de trei arii (mereu mărturisindu-şi păcatele în faţa norodului). Apoi, întors fiind la Constantinopole, noi înşine l-am văzut cerând prin biserici pomană de la creştini şi, la fel, mărturisindu-şi păcatele, precum şi aducându-i mulţumită lui Cantemir-Vodă, mântuitor, după Dumnezeu,

al sufletului său.

Dar să revenim la ţelul nostru. Nu mult după aceea, regele Poloniei aprins de mânie împotriva lui vodă pentru uciderile şi schingiuirile prădătorilor săi, rânduieşte opt mii de oşteni aleşi care să atace pe negândite Iaşii şi, de-or putea să-l prindă pe domn. Drept căpetenie a acestui pâlc de oaste îl orânduise pe un anume miiaş Zaharovski. Acesta, pe drumuri de noapte prin păduri şi pe căi neştiute, ajunsese cu oştile sale la patru mile apropiere de Iaşi, Dumnezeu însă, altfel întorcând planul regelui, s-a întâmplat ca treizeci de tătari din Bugeac să treacă prin acele locuri către Polonia ca să fure câte ceva de pe la hotare sau să prindă robi; aceştia au dat pe neaşteptate peste acele oşti leşeşti. Zaharovski cu ai săi i-a înfrânt lesne şi i-a prins pe toţi, afară de unul singur care a scăpat mulţumită iuţelii calului său. Acela vine de-a dreptul la Iaşi la domn (era ziua de 23 aprilie – zi în care la ortodocşi se sărbătoreşte praznicul Sfântului Gheorghe) şi nu îi înfăţişează lucrul precum era, ci ticluieşte o minciună sfruntată: „Că tătarii, ca la o mie la număr, mergând către Polonia, au dat peste trei sute de leşi în cutare loc, de-i spun localnicii Miletin, şi că i-au învins pe aceia în luptă; că leşii şi-au luat totuşi drept meterez un hăţiş oarecare şi că de acolo se apără cu sâneţele; aşa că – se roagă el – să binevoiască domnul a trimite, cu el drept călăuză, măcar trei sute de puşcaşi seimeni ca să-i scoată pe acei tâlhari din hăţiş”. Domnul, cum ştia necontenite asemenea tâlhării ale leşilor, trimite împotriva lor câţiva seimeni. Leşii însă, o dată ce au văzut că un tătar a scăpat cu fuga, lesne au înţeles că el îi va da de ştire domnului despre venirea lor.

Deci, cu frânele slobode, ca să ajungă mai înainte de a se putea face vreo gătire de război, îl urmăresc pe tătar înspre Iaşi. Puşcaşii domnului, cum nu bănuiau nimic asemenea, abia de străbătuseră (cale de) un ceas de la Iaşi şi văd toate oştile leşilor venind în goană mare. Aveau cu ei şi cinci tunuri uşoare, dar nu le-au ajuns nici timpul să se tragă îndărăt, nici puterile să se împotrivească, aşa cum mergeau ei de neorânduiţi. O rup cu toţii la fugă, mulţi

sunt uciși de leși, mulți sunt prinși, abia de scapă jumătate dintre ei, Domnul când vede această neașteptată năpastă, își caută scăparea în vechile sale meșteșuguri ostășești le poruncește boierilor ca, luându-și soțiile și copiii, să fugă la mănăstirea Cetățuia; el însuși, cu oaste aleasă și cu câțiva curteni ai săi mai de vază, rămâne în șesul Bahluiului; le poruncește cârciumarilor să țină cârciumile deschise și le făgăduiește că, de-or păți vreun neajuns de la dușmani, îi va despăgubi el însuși. Le poruncește, de asemenea, și negustorilor să pună la adăpost în mănăstiri mărfurile mai de seamă, iar pe cele mai de rând să le lase în prăvăliile deschise. Făcându-se aceasta, leșilor, care veneau îngâmfați și de izbânda de mai înainte, le dă și vreme, și loc să intre în oraș și lasă în cetate (cu porțile deschise) doar o sută de oșteni din tagma călărașilor, ascunși prin grajduri. Leșii, văzând steagurile domnului și oștenii în câmp departe de oraș, înțeleg că domnul a scăpat din mâinile lor. Se apucă așadar de pustiirea orașului. Osteniți de drum lung, leșii, când văd cârciumile deschise și în cârciumi atâtea poloboace foarte mari cu vin din cel mai bun (de care întotdeauna leșii sunt tare poftitori), intră cu grămada în cârciumi și dau de dușcă peste nădușeală vinul cel tare, cu gâtlejul pâlnie.

Câtă vreme alții ajung la porțile Curții și le găsesc deschise și de nimeni păzite, socotind că nu a rămas nimeni la Curte, se abat să prade prăvăliile. Astfel dându-se leșii, unii la cârciumi, alții la prăvălii și mărfuri, domnul le dă alor săi semn de năvală asupra acelora. Cei dintâi se năpustesc acei care erau ascunși în grajdurile Curții, îi urmează din afară ceilalți și îi încleștează din trei părți pe leșii beți și chefuind în străfunduri de cârciumi, închid asupra lor ușile cârciumilor, iar pe ceilalți, răzlețiți prin prăvălii, îi căsăpesc și pe mulți îi prind vii; foarte puțini, care nu ajunseseră încă în fundul cârciumii (căci cârciumile din Moldova sunt în adâncul pământului până la 15 stânjeni și mai bine), se fac scăpați. Însuși Zaharovski a scăpat rănit cu fuga. După fuga celorlalți, pe cei închiși în cârciumi îi scoteau ca peștii din helești – pe cei pe care i-

au prins vii. A doua zi domnul i-a ales deoparte pe leşi şi pe cazaci, pe care mai apoi i-a trimis teferi înapoi la rege; însă pe care i-a găsit printre ei a fi moldoveni, a poruncit ca, tăiaţi în patru, să fie spânzuraţi pe la răspântii. După acest prăpăd pentru a-i săi, regele n-a mai binevoit niciodată să-şi trimită oştile împotriva voievodului, ci s-a îngrijit mai degrabă să-i îmbune sufletul îndârjit de mânie prin scrisori pline de cuviinţă.

În anul următor, regele Poloniei, Ioan, ajutat de banii Papei de la Roma, strânge multe mii de leşi şi îşi mişcă oştile prin Moldova împotriva seraschierului turcesc Buiucli Mustafa-Pasa (căci Suleiman, ridicat la slujba de vizir, fusese orânduit căpetenie împotriva împăratului) şi a lui Nureddin-Sultan. Dar, mai înainte de a intra în Moldova, îl trimite la domn în strai necunoscut pe părintele său confesor, înzestrat cu o scrisoare îndeajuns de cuviincioasă, a cărui întreagă solie putea fi strânsă în două puncte: întâiul „Că, dacă Regele ar şti că Domnul urma a-şi uni armele cu cele leşeşti, ar intra în Moldova ca prieten şi nu ca duşman”. Al doilea „Că, dacă domnul ar vrea să primească ocrotirea regelui Poloniei şi într-un gând cu acela să lupte împotriva turcilor, după zdrobirea turcilor şi cucerirea Constantinopolului, voievodul va urma să aibă pe veci domnia cu drept de moştenire, rând pe rând, şi că toate legile şi drepturile domnilor vor fi păstrate de rege neclintite şi neschimbate, iar el însuşi va avea în sfat şi în dietele obşteşti cel dintâi scaun şi cea dintâi cinstire”.

La acestea adăuga: „Că domnul trebuie să-şi amintească de foarte vechea lui prietenie şi priinţă, de pe când îndeplinea slujbe în Polonia sub hătmănia sa, şi că el nicicând nu l-a lipsit de vreo cinstire vrednică de el şi că l-a copleşit cu multe favoruri şi faceri de bine, care ar putea fi ca nişte premersuri întru totul îndestulătoare pentru întărirea şi chezăşuirea făgăduielilor sale”. La acestea, domnul laudă milostenia şi bunăvoinţă a cucernicului rege şi aduce cele mai mari mulţumiri pentru făgăduielile înfăţişate. De altfel însă, răspunde: „Cine ar fi fost acela, cel mai ticălos dintre toţi creştinii, care, având cunoştinţă

de putinţa unei împliniri viitoare şi de folosul cel obştesc al creştinilor, ar fi pregetat să-şi verse chiar şi cea din urmă picătură de sânge sub steagul Domnului Hristos? Dar că el are două pricini de căpetenie care îl împiedică deocamdată de la unirea făţişă a armelor; prima, că îl are pe fiul său mai mare, împreună cu fiii câtorva boieri, ostatec la sultan; a doua că a fost orânduită împotriva leşilor o oaste turcească şi tătărească foarte numeroasă cu un nou seraschier şi că a: şi trecut Dunărea, iar tătarii au ajuns pregătiţi la hotarele Moldovei. Aceştia, de vor fi auzit că domnul a trecut de partea regelui, într-o clipită vor pustii întreaga domnie a Moldovei, şi că mai ales Nureddin-Sultan ştie că are o astfel de învoire de la sultan ca, de va fi văzut că domnul Moldovei trece de partea leşilor, să nimicească prin foc şi sabie întreaga domnie. De-ar fi să fie aşa, cine ar putea să dea socoteală în faţa Măririi dumnezeieşti pentru atâtea suflete de creştini? Aşa că să binevoiască Măria Sa Regele să cumpănească lucrul mai cu îngrijire, ca nu cumva, în locul libertăţii creştinilor, să se pricinuiască astfel o veşnică robie şi cele de pe urmă rele.

Dar dacă îl va fi zdrobit, cu ajutorul lui Dumnezeu, pe duşmanul care se afla pe drum şi îşi va fi dus armele sale creştinești (după alungarea tătarilor din Bugeac) până la Dunăre, el, din dragoste pentru Cristos, îl va lăsa pe mâna turcilor chiar şi pe fiul său. Dar în clipa de faţă el făgăduia că poate să facă doar atâta: anume ca, lăsând la Iaşi un boier cumpănit, să pregătească pe sub ascuns, pe cât îi va sta în putinţă, zaherea şi altele de trebuinţă traiului şi să i le dea regelui la venire”. Ceea ce s-a şi făcut, cum se va vedea mai departe. Cu aceste răspunsuri, confesorul s-a întors la rege. Dar regele, cugetând să-şi ducă astfel luciul la îndeplinire, scriind carte tainică laolaltă către Miron (despre care am pomenit că a fost cu Duca şi Petriceicu în Polonia şi că mai apoi, întors în ţară, a fost copleşit de către domn cu atâtea faceri de bine) şi către fratele lui (care în acea vreme îndeplinea slujba de hatman) şi către un puţini alţii laolaltă, le trimite scrisoare (sic) să-l

părăsească pe domn şi, luând cu sine oştile moldoveneşti, să vină la rege, iar că el li-l va aşeza domn pe oricare îl vor dori ei şi că îi va primi cu cele mai mari cinstiri şi dovezi de bunăvoinţă, în acea vreme Miron îşi ducea traiul în ţinutul Putnei (a cărui isprăvnicie o şi ţinea); o dată ce însă a primit de la rege o asemenea scrisoare, uitând de orice facere de bine, cum el însuşi nu putea să vină, îi scrie fratelui său, hatmanul, adăugând şi copii ale scrisorii regelui, ca, ademenind oştirea, să-l părăsească pe vodă, ba chiar, de-i era cu putinţă, iscând în tabără vreo răzmeriţă, ori să-l ucidă ori să-l alunge pe domn. Sfaturile nelegiuite ale acestora nu i-au rămas multă vreme ascunse lui vodă, ci prinzând de veste despre urzelile lor, nu scoate totuşi pe hatman din slujbă şi nici nu se arată a avea ştire despre partida lor, ci îl lipseşte numai de putinţa de a da porunci oştirii, astfel încât oştenii să nu facă nimic din porunca hatmanului, decât doar cu întărirea domnului. Hatmanul, al cărui nume era Velicico, când a văzut că nu izbândeşte nimic pe faţă, mai întâi îi aţâţă în ascuns la răscoală pe pedestraşi, îi învaţă să-şi ceară leafa pe cele şase luni ce aveau să vină, cum că altminteri vor tăgădui a-şi vărsa sângele alături de turci împotriva creştinilor. Pe aceşti făcători de zarvă, domnul înfăţişându-li-se, îi domoleşte şi află chiar de la ei că pricina unei atari răzvrătiri fusese hatmanul; ascunde aceasta sub tăcere şi, dându-le oştenilor leafa pe trei luni, pe când regele ajunsese la patru ceasuri apropiere de Iaşi, el însuşi purcede de la Iaşi către Prut). A doua zi, călăraşii, prin vicleşugul aceluiaşi hatman, mormăie pe ici pe colo vorbe potrivnice. Dându-l jos pe căpitanul din fruntea acestora, Mitrea, îl numeşte pe un altul şi astfel isprăvesc şi ei cu zarva.

Când domnul cu ai săi ajunge în satul Iepureni din ţinutul Fălciului, adunând sfatul boierilor le zice): „Ce ar socoti ei că mai este cu folos pentru ei şi pentru ţară, să treacă apa Prutului la seraschier şi la tătari sau să se oprească acolo şi să aştepte oastea regelui? Iar că el, într-o asemenea împrejurare, se va strădui după puterile sale, nu numai ca domn, ci şi ca om al ţării şi ca tovarăş de arme –

ca faptele să se întocmească pe măsura celor mai drepte sfaturi”. Toţi (afară de Gavriliţă şi de Cioban postelnicul) strigă din gura şi din inima toată „că mai bine să-l aştepte pe regele Poloniei şi să-şi unească armele creştine cu creştinii decât să se dea astăzi de la sine în robia turcilor şi a tătarilor”, înaintemergătorul tuturor acestora era Velicico, despre care am pomenit mai sus. Dar domnul şi acei doi boieri cugetau altfel: „Anume că puterea Imperiului Turcesc nu este de dispreţuit aşa de lesne şi de fără chibzuinţă şi că nici leşii nu pot, într-un singur iureş, să alunge din sălaşurile lor şi pe turci, şi atât de multele ordii ale tătarilor din Crâm şi din Bugeac, aşa ca să poată scăpa cu totul Moldova de atare vecini apropiaţi şi puternici; şi că nici locuitorilor n-are să le fie sigură rămânerea la locurile lor, măcar câtă vreme tătarii din Bugeac vor stăpâni Bugeacul. Ba că trebuie să se ia seamă la primejdia de sub ochii lor: că ordiile tătăreşti nu sunt la depărtare mai mare de patru ceasuri de ei şi că aşteaptă ca lupii cei hrăpăreţi să vadă de vine domnul ori să audă despre fuga lui la leşi.

Dar de-l vor vedea pe domn în tabăra lor, le va pieri din inimi orice bănuială de trădare a moldovenilor; iar de unde nu, în răstimp de trei zile îi vor lua pe sus nu numai pe cei care ţineau atare sfat la Iepureni, ci şi pe nevestele şi copiii lor, de prin munţi şi de prin păduri, şi atunci au să încerce ei ajutorul cel târziu şi zăbovit al leşilor. Aşa că era mai înţelept şi mai sigur pentru ei ca, prin înfăţişarea sa în tabăra turcească, să scape atât el, cât şi toţi locuitorii din primejdia ce-i paşte decât să-şi pună nădejdea în părelnicele izbânzi ale leşilor. De altfel, că domnul nu opreşte pe nimeni care are de gând să meargă la rege, dar că el cu ai săi, va trece chiar în ziua aceea râul, iar pe copiii săi şi pe nevestele boierilor îi va trimite la Putna”. Astfel, trecând domnul peste râu, cea mai mare parte dintre boieri – dar de cinul al doilea – şi mulţi dintre oşteni, nevoind să treacă, s-au întors la rege, care mai zăbovea încă la Iaşi. În ziua aceea, în care domnul trece râul, Nureddin Sultan, înşelat de un zvon mincinos iscat de

către tătari, îi dă de ştire seraschierului că domnul Cantemir cu întreaga sa oştire a trecut la leşi şi i-l arată pe omul care îl văzuse întorcându-se – care om întărea acestea la îndemnul tătarilor. Pe deasupra, sultanul zicea: „Că el are împuternicire de la împărat şi de la tatăl său, hanul, prin care i se porunceşte ca, dacă domnul va trece la leşi, întreaga Moldovă să fie pustiită ca un pământ duşman”.

Şovăia seraschierul ce va să facă, deoarece nu puţin se temea dacă domnul ar fi trecut la duşmani; căci îl ştia om în multe lupte vestit şi tare cât la sfat, pe atât şi la braţ. Şi, cum stătea deja să se prăvălească soarta nenorociţilor locuitori, se ridică un bătrân din neamul Cantemireştilor, pe nume Beg-mârza; şi le grăieşte astfel seraschierului şi sultanului: „Că el are ştire de netăgăduit că domnul a venit până la Prut cu toate oştile şale. Pe lângă acestea, el se poate pune zălog pe sine că niciodată Cantemir nu se va haini de la turci şi asta din multe pricini: Mai întâi anume, fiindcă el cunoaşte prea bine puterea turcilor şi a tătarilor; apoi că el are învăţătura polonilor vreme de mulţi ani de zile. Că oştile leşeşti niciodată nu vor putea să-i biruie pe turci şi pe tătari astfel încât Cantemir să pună de acum înainte Moldova la adăpost de năvălirile noastre. Şi dacă, dat fiind acest război, izbânda ar fi să rămână de partea lor (ceea ce ferească Dumnezeu!), către toamnă negreşit că leşii vor fi siliţi să se întoarcă la ale lor şi să lase Moldova lipsită de ajutor. Oare nu va socoti domnul ce se va alege de Moldova şi de domnia sa luată de sub ocrotirea leşilor? în al doilea rând, cum ar putea să facă acest lucru domnul şi ceilalţi boieri, care îşi au feciorii zălog la Constantinopole şi să-şi lase de bunăvoie fiii într-o robie veşnică – ceea ce: niciunul dintre muritori, fie şi cel mai fără de minte, nu ar face-o.

În al treilea rând, zicea „Că el ştie despre credinţa lui Cantemir că s-a făcut dovedită, în multe locuri şi de multe ori, şi că nu este el omul atât de nestatornic şi de lipsit de judecată care să nu poată pune la cale pentru sine ce este mai bine şi mai sigur”, în timp ce ei încă mai socoteau

acestea, soseşte la seraschier trimisul lui vodă şi îl vesteşte că domnul cu oastea sa a trecut Prutul şi că se va înfăţişa într-un ceas sau două. Auzind seraschierul aceasta, l-a lăudat pe Beg-mârza ca pe un bun sfătuitor, care, de n-ar fi ţinut în frâu sfaturile sultanului cu ale sale, ar fi făcut cu toţii o foarte mare greşeală, pentru care capetele tuturor a nu ar fi fost în stare să dea socoteală la Poarta sultanului. Dar Nureddin Sultan se spune că a zis: „Necredinciosul, prin credinţa lui şi-a făcut sieşi foarte mult bine, iar nouă foarte mare rău şi neajuns” – anume pentru că, prin sosirea lui, tătarii au fost păgubiţi de prădarea Moldovei. Dar cât pe ce să ne fi scăpat lucrul cel mai vrednic de luat aminte: mârşăvia adică, şi ticăloasa încercare a lui Velişco hatmanul împotriva domnului său celui milostiv.

Când oştile treceau apa Prutului, domnul, şedea privitor punându-i-se un mic jeţ pe malul înalt şi prăpăstios al râului; iar Velişco cel mult nemernic găseşte un om căruia îi arată 500 de galbeni împărăteşti, bani gata, dacă l-ar arunca pe nebănuite pe domn de pe acel mal prăpăstios în râul învolburat şi hrăpăreţ. Omul se leagă mai întâi că va îndeplini această negrăită ticăloşie şi se apropie de domn între alţii care treceau la învălmăşeală; dar, după ce era de-acum pornit să întindă mâinile, tras, înapoi ca de un fel de glas ceresc, se căieşte de mârşăvia ticluită şi, aruncându-se la picioarele lui vodă, îi mărturiseşte curat ce voise să încerce împotrivă-i; întrebat fiind de cine fusese îndemnat, răspunde „Că hatmanul i-a arătat 500 de galbeni împărăteşti şi că aşa a fost împins să făptuiască această ticăloşie asupra capului lui vodă”. Domnul îi porunceşte omului „ca să acopere sub tăcere un atare lucru şi să-i spună aceluia doar dă n-a cutezat să îndeplinească fapta; că altminteri, de va auzi că Velicico a prins de veste de mârşăvia sa i-a fost dată lui Vodă în vileag, lui însuşi îi va lua viaţa dacă însă acela nu va afla, că îl va cinsti cu o răsplată însemnată”. Minunate au fost răbdarea şi mărinimia domnului faţă de nemernicu-i vrăjmaş din casă, astfel că niciodată nu l-a mustrat măcar

cu vorba şi vreme ca la şase ani de zile a răbdat cu bărbăţie mişelia acelui om şi s-a ferit de necontenitele lui capcane, până când, spre pieirea sa, Velicico a sorbit până la fund paharul cel plin al mâniei cereşti, după cum vom povesti la locul său.

Regele Ioan, după ce a ajuns la Iaşi, găseşte acolo, din partea lui vodă, pe Ramandi vornicul cu o bună măsură de zaherea şi cu multe butoaie de vin; tot acolo îi primeşte pe boierii şi pe oştenii fugari de la vodă; luând în stăpânire Iaşii, întreabă de pe la fugari dacă turcii şi tătarii vor cuteza să se arate în câmp deschis şi să dea piept cu polonii. Astfel, el zăboveşte 14 zile la Iaşi, în belşug de bucate şi în prisos de vin, şi anume în prelungi zaiafeturi, şi, cu bubuit de tunuri, îi înfricoşează pe turci şi pe tătari – de departe. Sobieski, cum sub hătmănia lui, avea la sine mulţi moldoveni şi în slujitorime, şi în oaste, ştia nu puţin rostul limbii moldoveneşti; astfel, la un ospăţ oarecare, la care leşii şedeau la masă amestecaţi cu moldovenii, le grăia boierilor moldoveni, ca să le fie pe plac, destule vorbe moldoveneşti; în cele din urmă, zice că trage el (însuşi) hora moldovenească şi, chemând lăutarii, trage singur hora; apoi zice că a născocit un cântecel în limba moldovenească şi că lăutarii, auzindu-l de la el, au a-l cânta. Tăcând lăutarii, regele cântă singur: „Constantine Fuge-bine, nici ai casă, nici a-i masă, şi nici dragă jupânească”. Acestea cântate, îşi mişcă oastea înspre Prut şi, trecând râul, purcede pe malul dinspre apus către Bugeac. Dar se află un loc de piază rea pentru oştile creştine, Valea Strâmbei (adică „valea mârşavă”), de unde şi luniţki s-a dus cu prăpăd şi, în această campanie şi în următoarea, noi înşine am văzut oştile trâmbiţând de retragere – tot acolo şi oştile ruseşti: când a ajuns aici cu tabăra sa, turcii şi ordiile tătarilor îi înconjoară straşnic tabăra şi o încleştează, ard iarba de jur-împrejur în lung şi-n lat, îi prind pe cei care ieşeau cu capii la păscut, tătarii otrăvesc apa cu ierburi înveninate de-ale lor, pradă carele ce urmau tabăra cu zaherea, iar leşii şi caii lor se mistuie din zi în zi atât de foame, cât şi de molimă şi nu pot s-o

apuce la drum nici înainte, nici înapoi. Domnul însă, cum vedea că regele, dimpreună cu toată armata sa se află în primejdie şi ajuns aproape de clipa-i de pe urmă, mânat de osârdie creştinească, îi vesteşte printr-un om de încredere „să nu mai zăbovească în acel loc, căci în patru sau cinci zile vor veni şi mai multe ordii de-ale crâmlenilor (care nu sosiseră încă), şi, lăsând malul de răsărit al râului, care, până în Ţara Leşească, este tot numai şes, să treacă pe cel de apus şi de acolo să se grăbească spre păduri şi munţi, unde tătarii n-ar avea cum să-l hărţuiască de pretutindeni; prin urmare, apărându-se în şiruri rânduite şi cu carele legate între ele, să caute cât mai degrabă scăparea sa şi a alor săi şi să ţină minte facerea de bine şi ajutorul cel creştinesc, iar altă dată să nu mai cuteze a veni prin Moldova către Bugeac numai cu oştile polone, într-aceea, mulţumeşte foarte pentru cinstea pe care regele a avut bunăvoinţa să i-o arate prin cântecelul cel meşteşugit şi frumos sunător. Căci doamnă, de bună seamă, nu mai are, prin voia sorţii, de multă vreme, dar casă, găzduire şi masă i-a lăsat pregătite regelui.

Dacă însă îl va fi lipsit de ceva, să binevoiască a pune aceasta nu pe seama vreunei voinţe anume, ci pe seama neputinţei şi a neajunsurilor sale”. Primind regele aceste însărcinări de la domn, dă ascultare fără împotrivire sfatului izbăvitor şi a doua zi îşi întoarce tabăra; la trecerea râului a pierdut el destul de mulţi de-ai săi, dar nu cu prăpăd, fiindcă turcii şi tătarii, neavând mai dinainte nici cea mai mică bănuială despre trecerea lui de partea cealaltă, nu aveau cum să le împiedice trecerea. Căci toate oştile, atât cele turceşti, cât şi cele tătăreşti, urmau tabăra împrăştiate pe acelaşi mal de răsărit. O dată trecut râul şi luând-o pe la Iaşi, fie că a poruncit să se facă, fie că nu i-a oprit pe cei care făptuiau un lucru nici regesc, nici creştinesc: căci a dat pârjolului întregul oraş și a ars de tot mănăstirile. Leşii au prădat şi sfintele odoare, într-aceea Sobieski a luat cu sine şi moaştele Sfântului Ioan cel Nou, împreună cu mare număr de pietre scumpe şi de alte odoare de argint şi de aur, şi le-a poruncit să-l ducă prins

cu ei pe însuşi mitropolitul, care îl mustra în faţă pentru fapta cea nelegiuită a oştenilor şi se ruga de milostivire.

Auzind domnul acestea, este cuprins de cea mai mare strângere de inimă, trimite câteva scrisori de rugăminte spre a le fi înapoiate măcar lucrurile bisericeşti, dar în zadar, regele dezvinovăţindu-se că nu avea ştire de această faptă şi că nici nu putea să-i găsească, într-o asemenea învălmăşeală, pe jefuitori (când el însuşi îl ducea în carele sale pe sfânt şi odoarele lui), dar că, o dată ajuns în Polonia, va cerceta şi va face dreptate – ceea ce n-a făcut nicicând. Domnul, când a văzut că nu dobândeşte nimic prin scrisori, urmăreşte cu ai săi şi cu câteva cete de tătari tabăra regelui până la râul Siret; prinde leşi aproape fără număr, se aruncă asupra lor prin păduri şi coclauri, ca asupra unui vânat fugar. Ajuns în cea de pe urmă primejdie, regele, lăsându-şi tabăra noaptea, o apucă la fugă cu 300 de oameni, mulţumită lui Turculeţ Moldoveanul, şi astfel, pe căi lăturalnice, scapă în Polonia, Hatmanii care fuseseră lăsaţi cu tabăra, după ce-au scufundat tunurile într-un anume lac, parte risipiţi, parte apărându-se, au scăpat până la urmă, laolaltă cu un număr mult mai mic de oşteni; în acel război au fost prinşi sau ucişi mai mult de 25.000 de Ieşi. Domnul, întors la Iaşi, purcede să reclădească oraşul, să ridice case şi să-i strângă pe locuitorii alungaţi şi, dându-le iertare, îi primeşte înapoi pe boierii fugari la rege; şi astfel a fost sfârşitul acelei campanii a regelui.

După ieşirea regelui din Moldova, rămăşiţele oştirii, risipite şi împrăştiate prin întreg ţinutul Moldovei de Sus, iarăşi îi lipseau, cu cea mai mare cruzime, pe bieţii locuitori nu numai de bunurile, ci chiar şi de viaţa lor, sub cele mai crunte munci şi cazne. Spre a se pune în calea acestui rău, domnul porunceşte întâi să fie scrise cărţi de înştiinţare că: Dacă unii dintre tâlhari voiau să înceteze cu tâlhăriile şi cu furturile, aveau nu numai a primi de la vodă iertarea, ei chiar aveau a căpăta lefuri după rangul fiecăruia; altminteri cei prinşi nu aveau a afla niciun fel de milă. Astfel, mulţi dintre tâlhari, încetând cu tâlhăriile, au

venit la domn cu ruga şi au fost primiţi între oştenii lefegii. Iar cei care s-au împotrivit, împresuraţi, răzbiţi, înfrânţi şi prinşi de pâlcurile rânduite împotriva lor, erau alungaţi dintre cei vii cu felurite chipuri de moarte; în răstimp de doi ani, ca la patru mii de tâlhari prinşi au plătit cu moartea cuvenita-le pedeapsă. Acestea împlinite, traiul locuitorilor a ajuns mai liniştit. Ba şi regele a binevoit mai apoi să le poruncească alor săi să nu mai făptuiască furturi şi tâlhării în Moldova.

În anul următor, fiind cucerite de nemţi Buda şi Belgradul şi alte cetăţi de peste Dunăre până la cetatea Şehirchioi, care este ca la douăsprezece mile depărtare de Sofia, şi leşii, ajutaţi iarăşi de banii Sfinţiei sale Papa, fac tovărăşie cu ţarul moscoviţilor, şi ţarul Petru trimite o mare oaste împotriva Crâmului cu hatmanul său, Vasili Galiţin. Într-aceea, Şerban, domnul Ţării Româneşti, încearcă împotriva turcilor sforţări mai mari decât se puteau face; căci, prin mijlocirea unui arhimandrit bosniac (care îi era unchi după mamă lui Suleiman, seraschier în anul de pe urmă, iar în acesta şi mare-vizir şi căpetenie împotriva nemţilor), făcuse trainică tovărăşie să-şi unească armele cu moscoviţii şi împotriva duşmanului obştesc, pentru Hristos şi pentru redobândirea imperiului grecesc, şi anume cu aceste condiţiuni: Anume că ţarul nu are gând să-şi lăţească imperiul cu el, ci, spre a slobozi de sub jugul turcesc neamul creştinilor ortodocşi, şi mai cu seamă pe cel al grecilor, din mâinile cărora turcul smulsese cu sila imperiul, şi-a unit armele cu ceilalţi creştini şi a şi trimis împotriva Crâmului o oaste numeroasă. Iar dacă Dumnezeu le va îngădui biruinţa asupra duşmanilor şi cucerirea Constantinopolului, pe Şerban, ca pe un coborâtor din sânge împărătesc, anume Cantacuzin, îl va aşeza ca împărat al Constantinopolei.

Aceste diplome (cum mergea vorba) o dată întărite, Şerban face pe ascuns mari pregătiri de război în adâncul pădurilor Ţării Româneşti şi în munţii Transilvaniei: se îngrijeşte să se toarne 35 de tunuri de război şi, dându-le leafă bună, adună 24.000 de sârbi, sloveni şi croaţi. Zvonul

despre această ridicare a lui Şerban nu le rămânea tăinuit turcilor şi Porţii Otomane. Dar, fiind îngrijoraţi dinspre toate părţile şi mai cu seamă din pricina cuceririi Belgradului, meterezul întregii lor stăpâniri în Europa, precum şi din pricina necontenitelor biruinţe ale nemţilor asupra lor şi a secătuirii vistieriei, tăceau şi se prefăceau, ca nu cumva, mişcând ei ceva, Şerban să-şi dea la iveală mai limpede hainirea şi făţişe arme: căci se împotrivise deja să dea haraciul pe doi ani, dar nu chiar pe faţă, ci tărăgănase aducând; ca pricină de iertare sărăcia locuitorilor, Şerban însă, cum îl ştia pe Cantemir, domnul Moldovei, nu numai prieten foarte de aproape, ci şi vestit în trebile războiului şi în faptă şi în renume, încearcă printr-un om de încredere să-l tragă şi pe el la gândul său. Dar Cantemir, tot pe atât de serios, pe cât de prevăzător – după măsura cea scăzută a stării de faţă a lucrărilor –, îi răspunde „Că el şi cu credinţa şi cu sufletul creştin şi de mii de ori vrea mai degrabă să moară în tabăra creştinilor, laolaltă cu creştinii, decât să trăiască în fericire slujind turcului celui samavolnic, numai de-ar şti, sau măcar de-ar putea prinde veste cu sorţi de crezare, că, prin armele şi însoţirile sale, are cum dobândi slobozenia mai întâi pentru ţară, apoi şi pentru restul creştinilor. Că însă buna chibzuinţă nu îngăduie o ieşire sigură şi neîndoielnică şi nicio izbândire fericită a acestei stări de fapt, şi anume mai întâi pentru că nemţii, măcar că mereu biruitori asupra turcilor, au împins armele creştine până aproape de Sofia, totuşi mare este depărtarea dintre ei, munteni şi moldoveni; dar că pe tătari, atât pe cei din Crâm, cât şi pe cei din Bugeac, îi au vecini foarte de aproape”. „Dacă noi”, zice, „ne-am vădi hainirea şi am lua arme făţişe fie împotriva tătarilor din Bugeac, fie împotriva turcilor care locuiesc dincoace de Dunăre în Dobrogea, chiar dacă în acel război nemţii vor ieşi biruitori şi noi am avea a spune, cu arme vrăjmaşe, părţile acestea până la munţii Balcani, nu urmează totuşi că, în acelaşi iureş, pot fi şi tătarii izgoniţi din Bugeac şi Constantinopolea cucerită.

Aşa că, la venirea iernii, fiecare trebuie să se

întoarcă la iernaticele sale şi să se pregătească pentru campania ce va să vină. Aşa făcându-se, iarna ce rău n-ar putea pricinui tătarii muntenilor şi moldovenilor? – şi că negreşit stau să se prăvălească pustiirea cea de pe urmă asupra acestor ţinuturi şi pieirea asupra bieţilor supuşi. Cam aceeaşi este şi socoteala cu ajutorul nădăjduit de la împărăţia Rusească, căci nu este cu putinţă de socotit că rutenii pot să trimită din hotarele lor în timp potrivit – şi mai cu seamă la vreme de iarnă – sprijin şi ajutoare pentru moldovenii şi muntenii aflaţi în primejdie. De aceea mai cu chibzuială „este" zicea el, „să fie aşteptat cu neclintire şi sfârşitul războiului din acest an şi să nu se dea niciun prilej turcilor de a-şi dezlănţui furia asupră-le, dar în anul ce vine, dacă-i vor vedea pe tătari biruiţi în Crâm şi în Bugeac (ceea ce este singura mângâiere şi dovadă nesmintită asupra slobozeniei acestor provincii) şi pe nemţi că şi-au rânduit oştile la iernatice în ţinuturile Belgradului, atunci, în fapt de primăvară, cu toate puterile să-şi unească şi ei oştile şi să se mişte împotriva duşmanului obştesc". Asemenea sfaturi nu prea i-au fost pe plac lui Şerban-Vodă, vrând el să-şi împingă înainte interesele mai pripit decât o cereau buna chibzuinţă şi nevoia acelei clipe, ceea ce, măcar că nu era de ocară la un domn creştin şi mânat de cerească râvnă, totuşi nu era chiar atât de lăudat la unul care începe un lucru prea-bun, dar la vreme nepotrivită sau fără de folos. Aici s-a mai adăugat şi o altă pricină stârnitoare de dihonie. Şerban îşi ştia vrăjmaş neamul Ruseteştilor (dintre care trei fraţi locuiau la Constantinopole, iar doi în Moldova) din pricina vechilor şi înrădăcinatelor dihonii dintre Ruseteşti şi Cantacuzini.

Pe unul dintre ei, pe cel mai vârstnic, Mihail, l-a făcut surghiunit în Chios prin puterea banilor; ceilalţi doi stăteau ascunşi la Constantinopole. Aşa ca voia şi pe cei doi, care erau în Moldova, fie să-i taie, fie să-i izgonească de acolo, şi mai ales pe Gheorghe. Şi cum îi arăta semne de prietenie lui Cantemir, Şerban îi cere mai întâi printr-o scrisoare să-i fie dat Gheorghe Ruset. Cum vodă îi răspunse că asta n-o pot îngădui nici mila creştinească,

nici cinstea domniei, acela îi răspunde că are de primit de la numitul Gheorghe o foarte mare sumă de bani şi, trimiţând un sol, cerea să i se dea ori banii, ori datornicul. Gheorghe, deşi era slobod sub chezăşia unor ostateci, totuşi, auzind de sosirea solului, fuge şi se retrage la Constantinopole. Cu acest prilej, Şerban, pornit făţiş împotriva lui Cantemir, zvârlea vorbe mari, că nu va lăsa fără răzbunare această ocară şi că va arăta el cât atârnă la Poarta turcească credinţa şi cât banul. Din care pricină s-a hotărât întâi ca, sub altă mână, prin puterea banilor – dinspre partea Porţii şi mai cu seamă mituindu-l pe seraschierul Mustafa-Paşa –, Cantemir să fie mazilit şi aşezat domn în Moldova un altul, dintre rudele sau prietenii săi.

Când îl ispiteşte pe seraschier cu mari făgăduieli, acela, lacom de bani, dă ştire la Poartă, se străduieşte să însemne câteva pricini uşurele împotriva lui Cantemir-Vodă (ale cărui slujbe, atât cele de curând, cât şi cele vechi, le îngânau până şi ţâncii turcilor) şi adaugă că acest lucru i-a fost adus la cunoştinţă de preacredinciosul rob al Porţii Şerban, domnul Ţării Româneşti. Cei de la Poartă, cum aveau ştire sigură despre Şerban că plănuia hainirea şi voia să se răscoale, ziceau că, dimpotrivă, dihoniile şi vrajbele dintre domni dovedesc credinţa şi statornicia lui Cantemir. Şi astfel Cantemir rămâne nebiruit chiar şi de banii lui Şerban, şi sultanul îi dă lui Cantemir porunci tainice că, de-ar putea să-l prindă pe Şerban şi să-l trimită la Poartă, pe el însuşi îl va cinsti cu domnia Ţării Româneşti, iar pe fiul lui, care era ostatec la Poartă, cu domnia Moldovei. Care tocmeală Cantemir-Vodă s-a ferit să o primească din multe pricini, cerându-şi iertare „că el nu poate să prindă de unul singur un atare om preaputernic”. Aşa că, arzând între domni tainice flăcărui de vrăjmăşie, dă peste Şerban o moarte năprasnică şi neaşteptată, nenorocire al cărei chip l-am aflat mai apoi de la slujitorii lui a fi fost astfel:

După ce Şerban-Vodă şi-a pus la cale trebile cu împărăţia Rusească în felul în care am povestit şi după ce

îşi pregătise din belşug toate câte îi erau de trebuinţă în vara viitoare pentru războiul împotriva turcilor, a vrut să-şi aibă binevoitoare şi Curtea împărătească. Aşa că îl trimite sol la împăratul Leopold pe fratele său Gheorghe Cantacuzino, care să-i mânuiască afacerile. Solul o dată trimis, fratele său, Constantin, şi nepotul după soră, Constantin Brâncoveanu (care a urmat la domnie după Şerban), cum vedeau fiecare că Şerban-Vodă nu va da înapoi de la ceea ce începuse şi că orişicum are de gând să proclame război împotriva turcilor în vara viitoare, ca nişte mişei şi nişte fameni, şi prea puţin păsându-le de întreaga obşte a creştinătăţii, se străduiau în fel şi chip să-i schimbe domnului gândul, şi îi spuneau „să nu se apuce atât de pripit şi fără o mai bună chibzuinţă de un lucru într-atât de anevoios şi de pieptiş, mai înainte de a arunca o mai bună privire la ce sfârşit aveau să ajungă faptele, rutenilor împotriva Crâmului, precum şi cele ale nemţilor şi ale celorlalţi principi aliaţi împotriva celorlalte ţinuturi turceşti, şi să dea pradă necredincioşilor, din pricina lui, întreaga Ţară Românească şi, mai presus, pe copiii şi soţiile lor”.

Dară Şerban, învinuindu-i de micime sufletească şi de nevolnicie, zicea „că el, cu ajutorul lui Dumnezeu, trage nădejde că în vara viitoare nu-şi va opri armiile decât doară sub Adrianopole, şi de vreme ce ştia nesmintit că 200.000 de ruteni şi de cazaci aveau să treacă Niprul şi, cu sine în frunte, aveau să treacă Dunărea în Tracia; că dacă însă Dumnezeu, în nepătrunsele-i taine, va vrea mai degrabă să le fie prielnic păgânilor, lui îi este mai plăcut să moară laolaltă cu atâţia domni creştini, care luptă pentru Hristos, decât să trăiască o mie de ani sub jug turcesc, fie şi la domnie”. Fratele şi nepotul, văzând gândul de neclintit şi de nestrămutat al domnului, au hotărât să-l înlăture prin vicleşug. Aşadar, la un ospăţ de casă i se turnă otravă şi muri. Răposând Şerban, Constantin Brâncoveanu, ca singurul părtaş al fărădelegii lui Constantin Cantacuzino, este ales la domnie prin meşteşugurile aceluiaşi Constantin, fratele răposatului, şi,

prădând comorile răposatului, şi-a întărit cu ele domnia la Poarta turcească; pe soţia şi pe copiii aceluia i-a ţinut vreme de un an sub pază tare, până ce, intrând în Ţara Românească generalul Veterani, a smuls-o din mâinile lui pe ea şi întregul neam al lui Şerban şi i-a dus, din porunca împăratului, în Transilvania. Iar Constantin Brâncoveanu ce fel de sfârşit şi-a dat şi cum de n-a putut să scape de dreptul judeţ al lui Dumnezeu se va vedea în Viaţa' aceluia; dar avem a ne întoarce de aici acolo de unde ne-am abătut. Scăpată fiind în Transilvania, Maria, doamna lui Şerban, trimite un om de credinţă la Cantemir-Vodă ca să întărească logodna fiicei sale Casandra cu Dimitrie, feciorul lui mai mic. Lucru pe care Cantemir nu-l respinge tocmai, dar pune înainte neputinţa (împlinirii) lui: ea trăind adică, sub ocrotire împărătească, iar că el îl are pregătit pe fiul său spre a-l trimite la Constantinopole.

De altfel însă, cum vârsta amândurora mai cere încă timp (căci Dimitrie era pe atunci de 12 ani şi fata de 7), Dumnezeu se va îngriji să se găsească şi chipul de a face lucrul cu putinţă. Murind aşadar Şerban, Brâncoveanu, urmaşul lui, îi trimite mai întâi lui Constantin-Vodă, prin soli trimişi de el, înfăţişare de prietenie şi de bună vecinătate: „Că alegerea lui s-a făcut prin învoire obştească (măcar că el lungă vreme s-a împotrivit la aceasta şi n-a voit-o) şi mai cu seamă că acest lucru a fost rânduit de pronia cerească, astfel ca fiinţarea lui să scape întreg neamul muntenilor de primejdia ce-i ameninţa şi de cea de pe urmă pierzanie. Căci, dacă răposatul Şerban ar mai fi trăit încă 6 sau (măcar) 3 luni, s-ar fi răzvrătit pe faţă împotriva turcilor şi ca atare ar fi adus asupra tuturor locuitorilor o năpastă care nici (cu gândul) nu poate fi gândită. Dar că el nu va părăsi Poarta Otomană până la ultima picătură de sânge". (Parcă prorocind a vorbit bietul, căci aşa s-a şi întâmplat; fiindcă tocmai la Poartă şi-a vărsat, sub silnică sabie, până şi ultima picătură de sânge.) Şi că, de vreme ce ştia că Frăţia sa este mai vârstnic şi în ani, şi în domnie şi de o credinţă dovedită la Poartă, ar vrea să trăiască şi să se păstreze în bună înţelegere şi

prietenie atât ei înşişi, cât şi supuşii lor”.

La acestea după cum e datina, Cantemir-Vodă răspunde în scurtă vreme prin solii săi: „celor răposaţi Dumnezeu cel veşnic să le hărăzească oricine, iar pe urmaşi, ca pe înălţimea sa, să-i întărească şi să-i statornicească în domnie şi să ştie că pe el îl va avea mereu vecin bun şi liniştit, numai să vrea înălţimea sa să păstreze aceeaşi pace a amânduror părţilor”. Dar Brâncoveanu nu a păzit multă vreme această făgăduială şi cea dintâi pricină de a aţâţa duşmănie şi-a găsit-o, deoarece Cantemir l-a adus pe Gheorghe Ruset înapoi de la Constantinopole în Moldova şi l-a aşezat pe fratele lui, Lascăr, capuchehaie la Curtea sultanului; că „nici ei nu pot avea între ei prietenie sigură şi fără de bănuială, câtă vreme acela avea în slujbele sale asemenea oameni (adică duşmani de moarte şi străvechi ai Cantacuzinilor). De aceea, dacă voia să aleagă mai degrabă prietenia şi frăţia sa decât orice slujbă a acelor oameni, ar fi cugetat mai cu luare-aminte: că, de altminteri, el nu poate să nu-i prigonească pe acei ticăloşi, oriunde şi sub a oricui ocrotire s-ar afla, şi că el ştie negreşit că, numai de li s-ar da prilejul, ei nu vor sta pe gânduri să-i înece pe toţi, fie şi într-un strop uşor de apă”.

La aceste vorbe rău sunătoare şi cu suflare de pornită vrăjmăşie, Cantemir răspunde după obiceiul său „că el nu ştie ce s-a făcut sau spus mai înainte vreme între Ruseteşti şi Cantacuzini şi nici nu-l priveşte să ştie că atare lucru; dar că mai apoi, de vreme ce Ruseteştii au venit în slujba sa şi i-au cerut ocrotire, ei de la sine nu pot să urnească nimic, orice ar fi, nici să urzească ceva împotriva stăpânirii lui; iar de-o vor face, vor fi pedepsiţi ca nişte oameni răi şi fără de astâmpărare; în afară de aceasta, că atare chip de a-şi păstra prietenia nu-i altul decât cel pe care voit-a să-l aşeze Filip Macedoneanul cu poporul atenian: anume, izgonindu-i pe păzitorii statului precum ciobanul după ce şi-a izgonit câinii –, el, ca lupul, să capete înlesnire şi siguranţă de a se năpusti asupra turmei de oi şi a târlei; dar ceea ce se cuvine unui bun

vecin şi mai cu seamă unui domn creştin este să ceară cu străşnicie mai întâi alor săi să nu stârnească la hotare oarecari răzvrătiri şi dihonii, şi, dacă vreunii vor fi încercat aceasta, el, după cercetarea pricinii, să-i pedepsească ca pe nişte stricători şi tulburători ai norodului.

La fel cu cele ce se petrec la Curtea sultanului: ca, anume, capuchehaiele amânduror ţărilor să se poarte frăţeşte şi cu prietenie, să se ajute unul pe altul rând pe rând, cu tărie, şi să nu cuteze a încerca ceva pe alături de porunca domnului lor, întru vătămarea sau pierzania celuilalt; căci, astfel păzite fiind hotarele fiecăruia şi treburile lor, nădăjduieşte să nu poată fi dată nicicând sământă de vrajbă şi de duşmănie". Dar fiindu-i Brâncoveanului sufletul neliniştit la aceasta, întâi le dă de ştire prin oameni siguri câtorva boieri moldoveni, între care cei dintâi erau Miron şi fratele său Velicico şi doi fii ai lui Gavriliţă (căci Gavriliţă bătrânul murise nu cu mult înainte), „că, de-l voiesc pe Cantemir mazilit, el lesne va dobândi aceasta de la poartă şi, oricât de mare sumă de bani ar cere Poarta el are s-o dea. Iară domn, pe oricine vor voi ei să-l aleagă, tot acela îi va fi lui pe plac". La aceste aţâţări ale Brâncoveanului se smintesc câţiva moldoveni, dar uneltirile lor, date în vileag prin Vasile Gavriliţă, şi le mărturisesc apoi deschis şi îi dezvăluie domnului, una câte una, îmboldirile Brâncoveanului, şi toate făgăduielile lui. Auzind domnul acesta le dă totuşi iertare şi îi leagă cu straşnic jurământ „ca, după aceea, să nu dea la iveală ceva despre atare lucru, cu vreo vorbă sau cu vreun cuvânt; căci el încredinţează judecăţii dumnezeieşti lucrările sale şi pe ale duşmanilor săi şi nu vrea să se răzbune ori să-i bată cu pedeapsa cuvenită".

Iar dezvăluirea acestei uneltiri s-a petrecut astfel: după ce, prin Miron şi fratele său Velicico, Brâncoveanu îi ademenise la părerea sa pe cei patru fii ai lui Gavriliţă (dintre care cel mai vârstnic era Vasile) şi pe celelalte rude ale lor, ei au vrut să încerce a-i momi şi pe alţii, chiar din aceia mai apropiaţi lui vodă. Între sfetnicii domnului era un anume Ştefan, cerchez de neam, în slujba de mare-

comis, dar om cu frica lui Dumnezeu şi slujind cu credinţă tuturor domnilor, cu haz la ospeţe şi celelalte petreceri, dar cumpătat şi prevăzător. Cum acesta avea nu puţină trecere şi pe lângă vodă şi se afla întruna la Curtea şi la masa domnului, s-au străduit prin mijlocirea lui Vasile Gavriliţă să-l tragă şi pe el de partea lor cea rea, socotind că, dacă l-ar avea părtaş, ei ar putea să afle prin el toate tainele domnului şi astfel să păşească mai departe mai cu pază la săvârşirea gândului lor cel rău. Cum Vasile Gavriliţă, zic, îl ştia om foarte temător de Dumnezeu şi plin de credinţă, într-o zi, pe când plecau ei de la Curte, întorcându-se spre el îi spune: „De multă vreme, boier dumneata, nu ne-ai mai chemat la prânz sau la cină la tine; au, pentru că ai ajuns în cinstea domnului mai mult ca alţii, acum ne iei de sus şi nu mai dai un ban pe noi?”. „Nicicum aşa ceva nu-i cu putinţă”, zice el, „ci nu am îndrăznit să vă îmbii la petrecerile mele prea umile şi sărace pe voi, oameni şi boieri amestecaţi în multele trebi ale domniei, dar, de-ţi va fi pe plac, aş vrea să vă primesc, după puterile mele, pe tine şi pe fraţii tăi chiar la acest prânz – lucru care s-ar socoti ca o foarte mare cinste pentru mine”, Vasile însă îi zice „că acuma, chiar la prânz, nu poate să vină, dar că la cină, la al treilea ceas din noapte” (căci era vreme de iarnă) „va veni negreşit”.

La lăsarea nopţii, Vasile, după cuvântul dat, se duce să cineze la Ştefan, singur. Aşezându-se amândoi la masă, bea dinadins vin mai din belşug şi îl sileşte şi pe capul casei să bea. Fiind ei astfel împinşi la veselie, începe să strecoare în vin cuvinte de ispită dar Ştefan le aude de parcă ar fi fost tare de ureche şi, ca şi cum nu le-ar fi înţeles, se sileşte să abată atare cuvinte de şagă către alte vorbe. Iar după cină, la băutul cafelei (după obicei), după ce sunt îndepărtaţi ceilalţi, Vasile îi spune mai pe şleau şi mai limpede „că are să-i spună şi să-i destăinuie o vorbă spre folosul întregii ţări; iar dacă el i-ar fi făgăduit cu jurământ că n-o va dezvălui nimănui, el i-ar vădi atare taină”. Ştefan, cum socotea că nu va auzi de la dânsul nimica împotriva lui vodă, ci oarece altceva ţinând de

folosul obştesc, jură „că niciodată [zice, şi nimănui nu i-o va dezvălui, decât cu îngăduinţa lui”.

Atunci Vasile: „Să-ţi fie spre ştiinţă, frate” – zice – „că domnul nostru va fi mazilit din domnie în puţine zile şi că va veni de la Poartă nu ştiu care alt domn nou; şi de aceea ţi-am destăinuit-o ţie, ca nu cumva, fără prevedere din pricina preamării cinstiri ce ţi-o arată domnul acesta, să cazi nevinovat în ura domnului celui nou. Căci să nu tragi nădejde că domnul va mai fi întărit şi mai apoi în scaun, căci are mari duşmani care îl urmăresc şi deja Poarta a hotărât mazilirea lui”. Când aude acestea de la Vasile, Ştefan Cerchezul: „Dar astfel de vorbe, o dată ce le socoteşti sigure, le-ai spus Mariei sale domnului sau altcuiva dintre sfetnicii săi Căci acest lucru era de dezvăluit mai degrabă domnului decât mie. Căci în aceasta stă credinţa slujitorului credincios – numai să ducă la îndeplinire cu credinţă treaba dată lui în seamă, ci, pe deasupra, a-l face din toate puterile pe domn ştiutor şi la adăpost dinspre partea urzelilor duşmanilor şi ale neprietenilor”. Vasile, de vreme ce a văzut că Ştefan a primit cuvintele lui nu cu cugetul cu care gândea el, ci cu un totul altul şi osebit, pe dată se căieşte de destăinuirea făcută şi se zoreşte să ascundă sub chip de glumă ceea ce spusese în serios cu vicleşug şi, mai întâi, că a vrut să vâre spaima-n el în şagă. Ştefan: „Dacă sunt adevărate cele auzite fie şi în glumă, orice fel de lucruri au a face cu domnul, toate trebuie spuse domnului sau sfetnicilor săi; căci nici capul, nici cinstea domnului nu trebuie să păţească, nici măcar în glumă, ceva de piază rea”. Când Vasile vede sufletul neclintit al lui Ştefan, zice „că el încă de multă vreme ar fi spus aceasta domnului, dar cum până şi fraţii săi mai tineri, ca nişte proşti şi scoşi din minţi de cei mai vârstnici, erau părtaşi la această uneltire, el s-a temut ca nu cumva domnul, uitând de blândeţea şi de bunătatea lui firească, să dea vreo pedeapsă prea aspră împotriva lor, iar el să iasă drept trădător şi ucigaş al fraţilor săi”. Ştefan: „Nu-i aşa”, zice, „boier Vasile, ci viaţa domnului este mereu de pus mai presus decât cea a

fraţilor, şi mai cu seamă a unora răi. Ci eu ţi-am jurat fiindcă socoteam că vorbele tale privesc nu viaţa şi cinstea domnului, ci vreo altă treabă aparte a ţării; de aceea, nici călcător de jurământ nu vei avea a mă socoti de-i voi spune lui vodă vorbele auzite de la tine”. Vasile, văzând că nelegiuirea nu mai poate fi ascunsă pe mai departe, zice „De vreme ce-i aşa, eu singur am să i le spun pe toate lui Lupul Bogdan (acesta era ginerele domnului şi îndeplinea pe atunci slujba de mare – spătar). „Prea bine, Vasile”, spune, „dar aş vrea ca tu să-i spui acestea cu mine de faţă şi ascultând, ca nu cumva, ştiind eu şi tăcând, asemenea lucruri să pară auzite de la altul mai înainte decât de la mine”.

Aşa că, ridicându-se amândoi într-al cincilea ceas al nopţii, vin la curtea lui Lupul Bogdan, pe care sculându-l din somn, Ştefan îi spune; „Domnia ta spătare, binevoieşte să asculţi de la boier Vasile anume vorbe pe care mi le-a dezvăluit la această cină şi l-am adus ca să ţi le spună aşijderi; cât despre restul, ştiţi voi. Ascultând Lupul aceleaşi lucruri pe care i le spusese lui Ştefan, dis-de-dimineaţă [Lupul] îl înfăţişează pe Vasile înaintea lui vodă şi cele ce s-au spus mai sus, ale Brâncoveanului, ale domnului Ţării Româneşti, i le-a dezvăluit cuvânt cu cuvânt.

Miron şi frate-său Velicico, când bagă de seamă că ceilalţi părtaşi s-au mai răcit faţă de cele puse la cale şi au uitat de lucrurile vorbite între ei, temându-se ca nu cumva uneltirile lor să nu-i fi fost în vreun fel date pe faţă domnului, vor să se spele ei înaintea celorlalţi. Ba Miron, unul, îi scrie domnului de la Putna (iar ţinutul Putnei este vecin cu Ţara Românească) „cum că ar fi aflat prin iscoade de-ale sale de încredere că la Bucureşti se împrăştie prin norod nu puţine vorbe despre mazilirea lui, ba chiar că sunt, date la iveală numele anumitor boieri care au de gând să-l trădeze pe domn; altcum, care să fie acei boieri n-a putut primi vreo veste sigură”. Om bătrân, mereu domol şi plin de greutate în pornitul treburilor sale şi deprins să pună mereu blândeţea milostivă înaintea

dreptei răzbunări, domnul anume îi răspunde lui Miron: „Că acela a făcut foarte bine că l-a înştiinţat de aceste treburi, dară să-şi deie toată sârguinţa: că rămâne să se silească a lua ştire şi de numele acelor părtaşi la uneltire; dar că el nu are atât grija mazilirii ori a dăinuirii sale în domnie, cât a liniştii supuşilor şi a unui trai plăcut laolaltă cu vecinii; că dacă însă vreunii or fi sau or vrea să fie tulburători ai acestor lucruri, există un ochi dumnezeiesc atoatevăzător care să dea răsplată fiecăruia, la vremea sa, după lucrările inimii sale. Acestea dară astfel au fost potolite.

În anul următor, adică, regele Poloniei îşi mişcă iarăşi oştile asupra Moldovei. Din nou îl îmboldeşte pe domn la unirea armelor sale. Dai domnul îi răspunde tot ceea ce îi răspunsese şi anul trecut, ba îi zice „că el are sub ochi pilda foarte apropiată a anului din urmă; că, dacă şi-ar fi unit armele cu regele, întreaga Moldovă ar fi ajuns la pierzania cea de pe urmă – Luminăţia sa o poate judeca fără greş; de aceea anul acesta trebuie să se purceadă cu pas mai chibzuit, ca să nu se întâmple aceleaşi lucruri ori şi mai rele (ceea ce ferească Dumnezeu!). Dar regele, ca să nu se spună că banii Papei au fost irosiţi în zadar, pe la sfârşitul lui august (anume când ţara se află în plin belşug de poame şi de holde) îşi duce oştile în Moldova, trecând Nistrul şi Prutul. Acestuia seraschierul cu câteva ordii de tătari îi ies în cale aproape de Ştefăneşti. Dar, înaintând lesii cu îndrăzneală, regele îşi duce oastea de-a lungul râului până la Zagarancea (care se află la patru ceasuri de Iaşi); acolo dă peste trâmbe de tătari mai dese şi peste turci mai numeroşi. Căci Calga-Sultan, care fusese orânduit împotriva leşilor, nu ajunsese până la ziua dinainte hotărâtă, în timp ce polonii se pregătesc de luptă, turcii şi tătarii se prefac, a fugi şi, dând foc de jur-împrejur fâneţelor şi ierburilor, nu se arată pe nicăieri. Văzând acestea, leşii îşi mişcă oştile către Bugeac cu şi mai multă îndrăzneală şi în pas mai întins.

Dar, când regele ajunge la locul cel nefericit de mai an, la Strâmba, îi vede pe cei pe care îi socotise alungaţi,

pe tătari şi pe turci, înnegrind câmpurile în lung şi-n lat. Abia atunci îşi dă seama că rău a făcut că i-a urmărit pe duşmani mai departe. Nu au lipsit binefacerea voievodului şi datoria-i creştinească întru ajutorarea oştilor aflate în primejdie. Căci, după ce regele şi-a tras tabăra înapoi şi s-a întors peste apa Prutului (ca să apuce a ajunge în părţile muntoase ale Moldovei, pentru leşi şi alte dăţi mântuitoare), seraschierul Mustafa-Pasa, îndoit la sfat, a şovăit o clipă pe celălalt mal al râului, să treacă oare râul şi să-l urmărească pe rege până în Polonia ori, dându-le numai tătarilor îngăduinţa de a-l urmări prin Moldova, el însuşi să se întoarcă la ale sale ca un învingător. Acestui din urmă gândi se împotriveşte domnul, spunând „că, dacă li s-ar da tătarilor îngăduinţa de a-l urmări pe rege prin inima Moldovei, pe locuitori îi pândeşte o foarte mare primejdie: căci aceştia, (ascunşi) de pretutindeni în străfundul codrilor şi munţilor Moldovei de leşii şi cazacii aflaţi în pradă, or să fie jefuiţi de tătari, şi că tătarii singuri nu pot sparge tabăra leşilor, fie şi slăbiţi, şi nu-i pot bate cu mare măcel; aşa că – de-ar cuteza să dea un sfat mai sănătos – seraschierul, ca un învingător (căci oare ce altceva se cere într-o biruinţă decât fuga făţişă a duşmanului!), să se întoarcă la Isaccea, nu fără mare nădejde de răsplată.

O dată ce sultanul tătarilor (de care poate că tătarii ar fi ceva mai ascultători) nu a sosit încă, să li se oprească tătarilor trecerea râului; totuşi să-i fie date lui însuşi doar vreo două sau trei mii de tătari cu care să meargă pe urmele taberei leşeşti şi, de i-or vedea pe aceia că se abat într-altă parte de la calea cea dreaptă, să-i năpădească prin păduri şi locuri mohorâte şi să-i împiedice a o face. Şi astfel seraschierul se lasă înduplecat şi, oprindu-le tătarilor trecerea râului, el însuşi îşi întoarce oştile către Dunăre. Domnul îl înştiinţează pe rege despre hotărârea seraschierului şi îl roagă să nu îngăduie ca oştile să se întoarcă pe la Iaşi şi să nu rabde ca bieţilor locuitori să li se pricinuiască iar prăpădul de anul trecut. Făgăduieşte el, regele, aceasta, dar parte se ţine de făgăduieli, parte nu;

căci, deşi, trecând Prutul la cale de patru ceasuri mai sus de Iaşi, şi-a tras oştile către Cotnari, totuşi pe prădalnici fie că nu i-a oprit, fie că aceia, ascultând mai degrabă de regina Foame decât de rege, se împrăştie la obişnuitele lor tâlhării.

Văzând vodă aceasta, tătarilor, pe care îi avea cu sine, le dă voie să-i oprească pe aceia; pe foarte mulţi îi prind în păduri, în aşa fel că nu-i de crezut auzului: e lucru sigur că, în câte-un loc, fiecare tătar a prins câte şapte leşi şi că unul singur; şi-a azvârlit peste şapte juveţele lui de piele; venind ei în tabăra moldovenilor, îi vindeau pe trei taleri unul, pentru că nu aveau cu ce-i hrăni; când erau întrebaţi cum de un singur tătar a putut lega şi trage după el şapte leşi, el răspundea „şi la noi în Bugeac un singur ayan trage după el şapte cămile, numai să fie cămilele blânde şi ascultătoare; aşa şi leşii în faţa noastră, vlăguiţi mai întâi de foame, vor mai degrabă să trăiască la noi cu casă, decât să moară luptând cu armele în mână”. Între aceşti leşi a fost prins şi un anume bătrânel, Ioan Tamaşevski – de 75 de ani, ostaş de o viaţă – moldovean de neam, din satul Tamaş, care, împreună cu vodă însuşi, ajunsese din Moldova la regele Cazimir cu 50 de ani mai înainte şi i-a fost aceluia stegar vreme de 17 ani. Pe acesta domnul, răscumpărându-l, l-a trimis înapoi în Polonia, căci acolo fusese deja primit în lista nobililor şi fusese dăruit de către stat cu o moşie şi avea fii şi fiice şi o gospodărie îndeajuns de numeroasă, întrebat cum de fusese prins de tătari, acela dă răspuns: „Ştii, Preamilostive Doamne, că, pe când eram noi în tabăra leşilor de sub Torun împotriva suedezilor, eu nu dădeam dosul nici chiar înaintea a cinci suedezi şi de atunci încoace am fost mereu prin tabere şi în slujbă; niciodată nu mi s-a întâmplat să am de luptat cu foamea; cum însă, fără de hrană, nu mai rămăsese nicio nădejde de a trăi, câţiva dintre noi, ieşind din tabără, am intrat într-o pădure din apropiere, unde, găsind nenumărate prune şi mere, fiecare dintre noi s-a căţărat în câte un pom (nebănuindu-i de fel pe tătari în acele păduri adânci); pe când ne dădeam noi osteneala să ne

astâmpărăm pântecele, i-am văzut pe nepusă masă pe tătari şezând la trunchiul copacilor, întinzându-şi arcurile şi scuturându-şi suliţele; aşa că noi, după ce ne-am umplut burta cu poame, coborându-ne din copaci, ne-am dat singuri mâinile la legat".

În schimb regele, după ce şi-a urnit tabăra de la Cotnari, trecând apa Siretului, ca să nu pară că se întoarce în Polonia fără vreun laur de biruinţă, îşi îndreaptă tabăra către Neamţ; iar Neamţul este o cetate foarte veche şi foarte puternică. Dar, fiindcă domnilor nu le este îngăduit să întărească cu oşteni şi cu strajă asemenea cetăţi, în cetăţuie locuiau doar nouă vânători (căci târgul de sub cetate se află la şes); pe aceasta regele se apucă să o cucerească. Vânătorii se îngrijesc de apărare, închid porţile cetăţuii, se rânduiesc câte doi la fiecare parte a cetăţii, în timp ce mai-marele lor le pune bărbăteşte la îndemână praf de puşcă şi plumbi. Regele mai întâi se mânie, apoi pune în bătaie balimezurile şi bombardele, dar cum aşa era cetăţuia făcută să nu păţească nicio stricăciune, îl întârzie pe rege vreme de patru zile la împresurare; el pierde 50 de oşteni, împreună cu comandantul artileriei; în cele din urmă, trimiţând un mijlocitor, le porunceşte să iasă, scăpându-şi sufletele şi armele, şi să preia cetăţuia. Ei rămăseseră doar şase, trei fiind ucişi; răspundeau că nu pot să predea cetatea fără porunca voievodului. Regele, prin nişte dieci moldoveni, plăsmuieşte o scrisoare a lui vodă şi, ca şi cum solul ar fi fost din porunca domnului, li se dă poruncă să predea regelui cetăţuia.

Vânătorii, oameni neprefăcuţi, socotind că omul care venea a fost trimis de domn şi că scrisoarea este cu adevărat a lui vodă, predau cetăţuia. Când coboară la poarta din vale, unde regele îşi pusese un jilţ ca să-i privească pe cei care ieşeau, el vede cum câte doi vii duc pe umeri câte un mort şi, în afară de aceasta, nimic. Când îi întreba: „Dar unde să fie ceilalţi oşteni care au apărat atâtea zile cetatea?" mai-marele (acelora) îi răspunde „că nimeni alţii n-au mai fost, afară de cei nouă oameni pe care

îi vede, din care în prima zi au murit trei, şi că ei şase au apărat cetatea şi nu ar fi predat-o până la moarte dacă n-ar fi văzut porunca domnului adusă la ei". Se minunează regele şi mai să-l cuprindă ruşinea, fiindcă în scrisorile sale către aliaţi trebuia să-i înştiinţeze despre chipul şi truda cuceririi acestei cetăţi. Aşa că porunceşte, pe-alăturea cu dreptul ginţilor, să li se reteze capul, dar sunt sloboziţi de către hatmanul Iablonovski şi lăsaţi să plece. Aceştia, venind la vodă, îi arătau „că ei nu cu de la sine putere, ci din porunca domnului au predat cetatea". Atunci domnul îşi dă seama că a fost la mijloc un vicleşug al regelui şi că el i-a înşelat pe bieţii vânători.

Regele, după ce pune mâna pe Neamţ printr-un asalt de atâta faimă, lăsând acolo strajă, purcede către Suceava şi lasă şi acolo strajă între zidurile pustii şi se întoarce în Polonia cu nume de învingător al tătarilor şi de cuceritor a doua preaputernice cetăţi. Dar aceasta a fost ultima şi cea de pe urmă (sic) campanie a regelui Ioan în Moldova, cu toate că, prin fiul său Iacob şi prin hatmani, a făcut pe mai departe şi în anii următori expediţii mai degrabă de zadarnică fală.

La începutul celui de-al patrulea an al domniei sale, (Cantemir) îl trimite ostatec la Constantinopole pe fiul său mai mic, Dimitrie, în vârstă de doisprezece ani, împreună cu fiii câtorva boieri, şi îl aduce la sine pe cel mai mare, pe Antioh. Dimitrie, după ce a ajuns la Constantinopole, deşi încă la o vârstă fragedă, totuşi lacom de-a şti şi de-a învăţa atât trebile de obşte, cât şi pe cele particulare, face începutul cărţii latineşti şi turceşti are necontenite convorbiri cu solii străini şi mai ales cu cel al regelui Franţei domnul de Satonov, şi cu cei al provinciilor belgice, domnul Collier, şi, prin mijlocirea părintelui său, statorniceşte către părţile europeneşti legături de scrieri şi corespondenţă cu unii soli. În acea vreme greutate avea cuvântul solului Franţei, pentru că făgăduia că francii vor vesti război împotriva împăratului şi, pe cât putea, îi împiedica pe turci nu cumva să facă pace cu nemţii. Şi nu în deşert, căci, urmând în vizirat Kioprili Mustafa-Paşa,

francii au atras către Rin o şi mai mare parte a armatei nemţeşti; puţinii rămaşi la paza hotarelor le-au dat prilej turcilor să redobândească Belgradul şi celelalte locuri pe care nemţii le luaseră în stăpânire peste Dunăre. Leşii, trăgând sub Cameniţa tunuri din cele mari, se înfăţişau cu foc şi fum, iar când auzeau de venirea turcilor şi a tătarilor, pe dată, prevăzători, trâmbiţau de retragere. Prin urmare, vreme cam de trei ani, domnul şi-a ţinut domnia tot în linişte şi pace.

Cum amândouă tinerele beizadele mai zăboveau încă la Constantinopole, Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti, cel de fericită pomenire, nu ştiu din ce îmboldire, îl înştiinţează mincinos, prin capuchehaiele sale, pe caimacamul Constantinopolei (căci vizirul şi sultanul plecaseră la Adrianopole) despre Cantemir că se pregăteşte de haine şi că a trimis la Poartă în locul fiului său cel adevărat pe un altul, măsluit, iară nu pe al lui însuşi; aşa că nu trebuia lăsat să plece cel dintâi până când sultanul nu se încredinţa despre cel de-al doilea. În acea vreme caimacam de Stambul era Amugè Ogli Husein-Paşa (care este cunoscut europenilor prin pacea de la Carlovaţ), care, când capuchehaiele îi spun atare lucruri, porunceşte să fie aduşi la el amândoi fiii lui Cantemir; pe cel dintâi îl ştia, pe cel de-al doilea încă nu-l văzuse. Fiind ei aduşi, îndată ce intră cel mic în sala de primire, „Au minţit”, zice, „cei care mi-au spus că el este măsluit fiu al lui Cantemir, căci despre cel mai mare poate că s-ar îndoi cineva, de n-ar şti-o, dar despre cel mai mic eu însumi aş putea să fiu martor, fiindcă se deosebeşte de părintele său doar ca vârstă, altminteri poartă icoana vie a părintelui său. Capuchehaiele noastre auzind aceasta de la paşă l-au rugat să le destăinuie cine (era cel) atât de aiurit încât să fi îndrugat asemenea vorbe. Acela dă răspuns: „din carindaşi – adică un frate sau unul de aceeaşi credinţă cu el –, domnul Ţării Româneşti. Voi însă să-i scrieţi domnului vostru că, şi de-ar vrea să-i ia la el pe amândoi, noi nu-i vom tăgădui acest semn de prietenie, căci credinţa lui cea de atâtea ori lăudată nu mai are de acum înainte nevoie de

chezaşi". Aceasta totuşi domnul n-a voit-o, ci l-a adus în Moldova numai pe cel mai mare iar pe cel mai mic, cum am spus, l-a vrut rămas la Constantinopole vreme de trei ani. În toţi cei trei ani nu s-a întâmplat (sic) în Moldova niciun război, nici năvăliri ale leşilor; aşadar domnia şi locuitorii dobândesc nu puţină vlagă şi ea pare a fi pe cale să înflorească la starea ei de odinioară. Totuşi nu şi cugetele cele fără de pace ale unora: prin răzmeriţe lăuntrice, dar nu făţişe, ei încercau să-l răstoarne pe vodă (fiindu-le de ajutor şi domnul Ţării Româneşti), însă, neizbândindu-şi treaba, lăsau din nou baltă cele începute.

În sfârşit, la anul..." fiind primit în vizirat Mustafa-Paşa (pe care Brâncoveanu i-l ştia cu priinţă lui Cantemir), Brâncoveanu iarăşi îi ispiteşte cu făgăduielile şi amăgirile sale pe aceiaşi moldoveni şi, cum vedea că, prin forţa banului, Cantemir nu putea fi mazilit, se străduieşte să pună vârf faptei sale fără de lege. Scrie, deci, nu el însuşi, ci pe sub mâna unora de-ai săi, către Miron şi Velicico, fratele lui (pe care domnul îl scosese din slujba de Hatman şi îl făcuse mare-vornic alţării de Sus, punând în locul lui pe Lupul Bogdan, ginerele său), şi îi învaţă „să aţâţe, oricum or putea, o răzmeriţă şi să-i taie pe vodă şi pe fiii şi toată casa lui, precum şi pe anumiţi sfetnici credincioşi, între care drept cel dintâi era ţinut Gheorghe Ruset vel-vistiernicul; apoi ca toţi uneltitorii să se tragă în Ţara Românească; iar că el însuşi va cheltui la Poartă chiar şi o mie de pungi şi astfel nu numai că-i va scoate nevinovaţi, ci îl va şi aşeza domn pe Velicico". Miron avea un fiu mai mic, pe nume Pătraşcu, mare-cămăraş al domnului. Dar vodă, un cârmuitor mai chibzuit al treburilor sale, străduindu-se să-şi întărească domnia nu prin vărsarea sângelui concetăţenilor, şi prin milostivirea sa, se îngrijeşte ca răutatea lor şi înrădăcinata vrăjmăşie să fie într-alt chip preschimbate şi abătute în bine.

Aşadar o logodeşte pe fiica sa Elizabeta cu fiul lui Miron, Pătraşcu, şi pune la cale să serbeze nunta pe la Crăciun, însă mult nemernicul de Miron, împreună cu tovarăşii săi, alege nunta drept prilej de a cădea asupra lui

vodă şi de-a îndeplini ticăloasa lor faptă. Lucru pe care îl începe ăst fel: Velicico era văduv şi, ca să dea dovadă deşi mai mare chip de prietenie, cere de la vodă să o ia de nevastă pe fiica lui Paladi vel-vistiernicul, văr după tată cu Lupul Bogdan, hatmanul. Domnul îi dă învoirea să se însoare şi să o ia pe dânsa de nevastă. Când se întrunesc în satul fratelui miresei ca să serbeze nunta, toţi aceia care erau cu ştire şi părtaşi la aceeaşi nelegiuită întovărăşire, printre cupe cam prea dese, îi dau lui Velicico numele de domn, iar soţiei lui de doamnă (căci proaspăt căsătoriţii obişnuiesc să-şi pună pe cap coroane domneşti) şi spun că, de-acum încolo, ei nu trebuie să lepede un asemenea port – că toţi sunt gata la toate poruncile lui. Între aceştia se afla şi un anume boier Ioan Ţifescul: cum mai înainte acesta nu fusese părtaş la urzelile lor, îl silesc şi pe el să intre cu jurământ în această uneltire, că altminteri va avea parte de crâncenă moarte; de prea mare spaimă, jură bietul de Ioan şi se face tovarăş la tainele lor. Isprăvindu-se nunta şi limpezindu-i-se capul după beţie, Ioan îşi aminteşte cu mintea trează ce jurase silit la nuntă şi în fierberea vinului şi, fără nicio zăbavă venind la domn, îi spune lămurit toate cele pe care, la nuntă, viclenii le vorbiseră şi hotărâseră să le împlinească. Auzind domnul acestea, hotărăşte, după obiceiul lui, să lase mai întâi loc răbdării, poate că şi ceilalţi, mânaţi de căinţă, şi-or lua seama de la acea nebunie. Altcum lui Ioan îi porunceşte ca pe toate să le acopere sub tăcere.

Către această vreme, împlinindu-se trei ani de când îl trimisese pe fiul său Dimitrie la Constantinopole, îl trimite iarăşi pe Antioh la Constantinopole. La a cărui sosire bunul de Brâncoveanu născoceşte alt tertip: căci printr-un ins anume, necunoscut şi fără slujbă, îl înştiinţează pe capuchehaia domnului că, la venirea fratelui mai mare, vodă l-a rânduit pe un anume căpitan de-al său, cu cai şi oşteni aleşi şi foarte buni, ca să le fure pe amândouă beizadelele – şi că acesta-i semnul cel mai vădit, că a luat cu sine mai bine de 40 de cai neînşeuaţi; ceea ce era adevărat, căci căpitanul, care venise cu (fratele) cel mare

pentru a face negoţ, adusese cu sine ca la 40 de cai, după cum a fost mai apoi dovedit de către paşă. Capuchehaia domnului, om de puţină credinţă şi sărac cu duhul, pe nume Spandoni, dă crezare vorbelor înşelătorului, află sigur că în faţa oraşului, în satul Calfa, sunt ţinuţi cu hrană mulţi cai neînşeuaţi, trage de aici încheierea că vorbele înşelătorului sunt sigure. Aşadar, ducându-se de unul singur ca un neghiob, la caimacam (căci împărăţia se afla încă la Adrianopole), spune că are o vorbă de taină către caimacam. Primit într-o ascultare de taină, capuchehaia zice: „Doamne, eu unul sunt grec de neamul meu şi născut în acest oraş. Sunt în slujba Porţii pentru cele ce-l privesc pe domnul Moldovei; sunt totuşi ţinut a datora mai mare credinţă sultanului decât domnului meu.

De aceea îţi fac cunoscut că domnul, după obicei l-a trimis iarăşi la Constantinopole pe cel mai mare dintre fiii săi şi îl cere la sine pe cel mai mic; eu însă am fost sigur înştiinţat de oameni siguri că domnul a orânduit pe un anume căpitan cu 40 şi mai bine de cai, care să le fure pe amândouă beizadelele şi să le ducă la sine. De unde lesne se poate ghici că el e pe cale să se hainească de Poarta turcească; făcându-se aceasta, eu unul, de vreme ce-i sunt capuchehaie la această Curte de la Constantinopole, nu care cumva să dau peste vreo primejdie neaşteptată”. Auzind caimacamul aceasta, trimite un agă să vadă dacă sunt ţinuţi cu hrană asemenea cai în acel sat. Plecând aceasta, s-a făcut din întâmplare ca acel căpitan să mâne caii, ceva mai odihniţi după drum, la obor ca să-i vândă, ieşindu-i în cale, cel trimis de paşă îl întreabă: „Ai cui sunt caii şi unde sunt duşi?”; el răspunde „că sunt cai de vânzare şi că îi duce la oborul de cai”.

Aga îi urmează până la oborul unde se făcea vânzarea, ia aminte cu grijă până ce sunt toţi vânduţi şi la urmă, întorcându-se la pasă, îi povesteşte cele ce văzuse. Paşa, surâzând, îi zice: „Cum oare de a spus aiuritul acela nişte minciuni aşa de mari şi cu neputinţă de crezut?”. Şi, printr-o scrisoare de-a sa, îl înştiinţează pe domn despre trădarea capuchehaiei lui. Capuchehaia, scos din slujbă şi

lăsat fără leafă, îl împroşca pe Brâncoveanu cu blesteme în fiece zi şi în tot locul, spunând că, înşelat de el, şi-a pierdut pâinea şi cinstea. Iar când Dimitrie ajunse de la Constantinopole în Moldova la părintele său, Mavrocordat, care mai era încă ţinut la Viena, trimiţând scrisoare la soţia sa, prin mijlocirea lui Mihail Ruset, cere de la domn ca să-l logodească pe Dimitrie cu fiica sa Elena. (Căci la Constantinopole, Antioh o luase de logodnică pe fiica Ducăi-Vodă, mijlocind Patriarhii Calinic al Constantinopolei şi Dositei al Ierusalimului. Acestuia domnul îi răspunde: „Că fiul său se află încă la o vârstă nepotrivită pentru însurătoare; dacă însă Dumnezeu va îngădui ca tatăl fetei, Alexandru, să se întoarcă teafăr la casa sa, el n-o va respinge pe fiica unui asemenea om să-i fie logodnică fiului său”.

Către această vreme şi domnul Ţării Româneşti, ca să-şi ascundă bine înşelăciunile şi gândurile sale cele rele, din multe pricini îi trimite cu solie la Cantemir Vodă pe cel mai de seamă boier al său, pe banul Cornescul. După ce treburile acestuia au fost fie făcute, fie prefăcute, la cea din urmă înfăţişare înaintea domnului îi spune „că din porunca domnului său trebuie să-l întâlnească şi pe fiul lui vodă, beizadeaua”. Fiind întrebat: „Care era pricina unei atât de neapărate intrări a solului la un copil”, solul răspunde, zâmbind a râde: „Că domnul său are câteva fiice şi cuminţi, şi frumoase, şi de aceea ar vrea să-şi găsească gineri asemenea, şi cuminţi, şi frumoşi”. Primind îngăduinţa de la vodă, este dus la curtea tinerei beizadele. Şi, după alte câteva scurte vorbe măgulitoare, el zice: „Am ce să-i povestesc domnului meu, anume despre o beizadea care, deşi tânăr, este totuşi înconjurat de cărţi şi de arme. De unde putem bănui că e aplecat către amândouă învăţăturile”.

Încheindu-se aceste ceremonii, solul pleacă la domnul său. Cantemir-Vodă, după obiceiul acelor domnii, având în gând ca, scurgându-se zece zile, să-l trimită cu sarcina unei solii la Brâncoveanu pe ginerele său, Lupul hatmanul, îi porunceşte să ia cu sine pe câţiva fii de neam

de-ai boierilor, între care să-l ducă şi pe unul dintre părtaşii la uneltire, pe Gheorghe, fratele lui Mitrea, cel poreclit Apostol. Iar acest lucru l-a făcut din următoarea pricină: cum ştia că uneltitorii caută prilej să-i scrie ceva Brâncoveanului şi că nu-l pot lesne afla fără primejdia prinderii scrisorilor şi, cum or vedea că unul dintre tovarăşii lor stă să plece cu solul în Ţara Românească, este cu neputinţă ca ei să nu-i încredinţeze lui fie vreo scrisoare, fie ceva vorbe – ins pe care apoi, la întoarcere, vodă să-l descoase ce-a făcut în Ţara Românească. Ceea ce a şi urmat. Căci nemernicii aceia îi văd pe Gheorghe însoţitor al acelei solii; socotind că au găsit un prilej minunat, îi dau (scrisori) nu numai către Brâncoveanu, ci şi către alţi boieri munteni, şi mai cu seamă către Constantin Cantacuzino stolnicul, totuşi nu scriu în ele nimic făţiş sau de rău, decât numai pe bănuite; toate celelalte i le încredinţează lui Gheorghe spre a fi povestite. Domnul porunceşte solului său să orânduiască oameni siguri şi de credinţă care să se ţină pe urmele lui Gheorghe după ce va fi ajuns la Bucureşti şi să prindă de veste la care muntean va fi intrat şi dacă va fi zăbovit multă vreme la el. Aceasta aşa şi făcându-se, după ce Lupul Bogdan a ajuns la Bucureşti, adus la domn cu mare alai, şi-a împlinit însărcinarea soliei. Tratat fiind cu prietenie şi curtenie, Brâncoveanu l-a trimis iarăşi înapoi după şase zile. Gheorghe însă, solul uneltitorilor, îndeplinindu-şi cu bărbăţie, dar fără un sfârşit fericit, solia sa osebită şi dăunătoare, s-a întors laolaltă cu solul. Iar după ce solul a venit la domn, el dă la iveală toate câte le băgase de seamă la Gheorghe.

Astfel domnul le porunceşte lui Miron şi fratelui lui să se pregătească de nuntă, căci stă să vie vremea celor 40 de zile de post ale Crăciunului. Ei cer învoire să se ducă la moşiile lor, însă de fapt ca să-şi pregătească armele şi celelalte de trebuinţă pentru fărădelegea pusă la cale. Multă vreme a stat domnul la îndoială dacă să lase să-i prindă la nuntă, când de bună seamă vor veni la Curte cu arme ascunse, sau să-i prindă mai înainte, în cele din urmă

a hotărât că mai bine este să-i prindă pe când erau împrăştiaţi şi răzleţiţi pe la moşiile lor decât la nuntă, ca nu cumva să se întâmple ceva neaşteptat între pocale şi arme. Astfel, Miron plecă acasă şi îl trimite pe fiul său mai mare, Nicolae, sol de taină la Constantinopole. Lui Velicico, tocmai când era să plece la moşie, îi porunceşte să rămână până a treia zi la Iaşi. Pe Vasile, fiul lui Gavriliţă, (care era mare-vornic al Ţării de Jos) îl dă la descurcarea unor treburi încâlcite ale acestui ţinut. După ce le-a rânduit astfel pe acestea, într-o noapte, înainte de cină, chemându-l pe fiul său Dimitrie, îi porunceşte: „Dacă am să te întreb la cină de ce niciun boier n-a rămas cu noi să cineze, şi mai cu seamă Lupul, cumnatul tău, căruia eu singur i-am poruncit să rămână, tu să-mi răspunzi că de aceea n-a rămas fiindcă au fost poftiţi să cineze la Ştefan Comisul şi, după cină, să joace cărţi”. De cu ziuă însă îi dăduse poruncă lui Lupul ca, luându-l cu sine, să-l ducă pe Gheorghe la Ştefan pentru cină, şi, când va fi chemat, să-l aducă cu sine la Curte. Astfel domnul, după ce şi-a luat cina, îi spune lui Dimitrie: „De ce, fiule, nu avem cu noi la cină pe niciunul dintre boieri?”

El, după cum fusese învăţat, răspunse cele de mai sus. Domnul, de parcă ar fi fost mâniat, dar de fapt în glumă, porunceşte să se scrie poruncă „pe oricare i-or găsi în casa lui Ştefan Cerchezul, fie cinând, fie jucând cărţi, să-i aducă în acea clipă la vodă şi el să primească de la fiecare câte zece galbeni, ştraff din poruncă. Porunca este trimisă prin marele-cămăraş (căci casa lui Ştefan era aproape de Curtea domnului). Îi găseşte jucând cărţi; făcându-le plecăciune, le întinde porunca; după citirea ei, „Sa, mergem, fraţilor”, zice Lupul, „cineva ne-a trădat că jucăm cărţi aici şi că la cina asta, l-am lăsat singur pe vodă”. Şi pe dată el îi dă cel dintâi cămăraşului 10 galbeni amendă, iar pentru ceilalţi se pune chezaş până a doua zi. Aşadar pe toţi, pe câţi i-a găsit, cămăraşul i-a dus la Curte, între timp, domnul porunceşte ca, închizând porţile cetăţuii, străjile să fie gata; străjerilor le dă poruncă să nu dea voie nimănui nici să intre, nici să iasă.

Făcându-se aceasta, porunceşte să fie aduşi înăuntru boierii jucători de cărţi; primul intră Lupul, îl urmează Ştefan. Gheorghe rămâne în alt iatac. Intrând cei doi, domnul, mâniat parcă, se porneşte asupra lor: „Şi de ce, tu, Lupule, ai făcut asta? Când eu îţi poruncisem să rămâi cu mine la cină, n-ai ascultat de poruncă”. Lupul spune „că a păcătuit” şi îi cere rugător iertare domnului. Iar lui Ştefan îi spune: „Tu – nu numai pentru că te afli la trecere pe lângă mine şi la toate cinele – mă ştii foarte bine că nici cu lăutari nu mă desfăt din cale afară, nici nu aflu mulţumire în lungi mese şi beţii; pe deasupra, este acum al doisprecezelea an de când, văduv, duc în această domnie o viaţă oarecum singuratică şi nu am de ce – mai ales în aste grozav de lungi nopţi de iarnă – să mă grăbesc către iatac; şi de aceea ştii bine că nu pot avea nicio altă desfătare după cină, afară de vorbele cu tine şi cu acesta de aici (arătându-l pe fiul său Dimitrie), care îmi deapănă până la al doisprezecelea ceas câteodată istorii de-ale celor din vechime şi altă dată îmi tălmăceşte Sfânta Scriptură din graiul slavonesc în cel alţării sau îmi spune pe de rost preaplăcutele predici ale preafericitului Ioan Gură de Aur. Ci pentru că aţi făcut aşa ceva, v-am pus în seamă fiecăruia dintre voi să-i daţi marelui-cămăraş gloabă de zece galbeni. Dar să-mi spuneţi cine altul a mai fost cu voi la şcoala de jucat cărţi”. Ei spun „că l-au avut cu ei singur doar pe Gheorghe Apostol”. (Acesta o avusese mai înainte de nevastă pe sora lui Lupul hatmanul, dar ea se dusese dintre cei vii de câţiva ani, fără de urmaşi.) Întrebându-i domnul: „Iar acela unde-i?”, ei au zis „Că se află şi el aici, şi anume în iatacul cel mare”, „Să intre şi el” porunceşte domnul. Intrând acesta, domnul porunceşte „Să se pregătească cina” (fiindcă nu se isprăvise încă) „şi ei să se aşeze”.

După o scurtă zăbovire la masă, se duc în iatacul cel mare ca, după datină, să i se închine domnului, aşteptând, după obicei, băutul cafelei, între timp domnul îi porunceşte lui Dimitrie ca, scriindu-se porunci, să-l trimită pe vătaful slugilor cu o ceată de oşteni seimeni ca să-i prindă pe

Vasile, fiul lui Gavriliţă, şi pe Velicico, fratele lui Miron. Orânduindu-se acestea, porunceşte ca Gheorghe să fie adus la sine în iatacul dinlăuntru şi i-a vorbit astfel: „Gheorghe, ştii bine în ce cinste ai fost la mine şi că nu numai pe tine, ci şi pe toţi ceilalţi v-am înconjurat cu dragoste părintească precum pe fiii mei; acum însă, care să fi fost pricina unei asemenea răutăţi şi fărădelegi a voastre – că aţi uneltit împotriva capului meu şi al alor mei şi, fără a vă teme de Dumnezeu şi fără a vă ruşina de oameni, v-aţi pus, ca nişte răi, gând rău de paricid împotriva mea, părintele şi domnul vostru? Acum însă, dacă-mi vei spune, fără cazne (care altminteri te aşteaptă), tot adevărul, pe viaţa fiului meu, pe care-l vezi aici alături, te voi dărui cu viaţa şi te voi slobozi de învinuire. Pe deasupra, să nu zăboveşti să dai în vileag ce solie de la părtaşii tăi ai îndeplinit la munteni, altminteri, aflând adevărul de la alţii, tu unul nu vei rămâne teafăr”. Gheorghe, auzind acestea de la domn, pătruns de o spaimă grozavă, pierindu-i graiul şi tăindu-i-se răsuflarea, ca lovit de tot de dambla, nu putea nici să vorbească, nici să se mişte din loc. Până la urmă izbucneşte cu aceste vorbe: „Preamilostive Doamne, de vreme ce văd că îndurarea ta întrece cu mult vinile mele şi, în preaîmbetşugata-ţi milă şi bunăvoinţă, mă vesteşti slobod de păcatul meu cel de neiertat, nu voi tăgădui a-ţi da pe faţă întreg adevărul şi, unul câte unul, toate gândurile noastre cele mult nemernice”.

Aşa că mai întâi povesteşte pe larg toate câte le puseseră la cale şi le juraseră la nunta lui Velicico (după cum le spusese şi Ioan Ţifescul mai înainte), apoi ce fel fusese învăţat de Miron, Velicico şi Vasile şi de ceilalţi tovarăşi să spună lui Constantin Cantacuzino stolnicul şi, prin el, lui Brâncoveanu, „anume că ei sunt gata, iar la nunta ce avea să se facă pe la Crăciun vor pătrunde înarmaţi la ospăţ şi, chiar asupra mesei, or să-i hăcuiască pe vodă, pe fiul lui, pe ginere-său Lupul, pe Gheorghe vel-vistiernicul, pe Alexandru postelnicul şi pe Panait”. precum şi pe ceilalţi sfetnici ai domnului. Că mai apoi ei se vor

trage în Ţara Românească la domn şi că acolo vor merge la Poartă şi că acolo, prin scrisori plăsmuite şi cu martori mincinoşi, îi vor învinui pe cei morţi că au vrut să dea domnia Moldovei regelui Poloniei şi că aveau să se hainească de Poarta sultanului, şi că ei s-au ridicat într-un gând împotriva hiclenilor şi că i-au dat rău pierzării pe cei răi". Că la acestea au primit de la domn răspuns că, dacă ei vor duce la capăt aceste fapte, el va toca până la o mie de pungi la Poartă turcească şi nu numai că-i va curăţa de acea ticăloşie, ci li-l va aşeza şi pe Velicico domn.

De cum rosteşte el acestea cu gură mare, vodă porunceşte ca „toate câte le-a spus să le scrie chiar cu mâna lui", şi, dându-i-se hârtie, le scrie pe toate cu mână tremurândă şi dă faţă numele capilor uneltitorilor, adică pe Miron, pe Vasile, pe Velicico, pe Ion, fiul lui Miron (despre Nicolae însă şi Pătraşcu zicea că nu au ştiinţă de această treabă), pe Lupul, fratele lui Vasile (dar tăgăduia că cei doi fraţi ai acestuia, Costache şi Solomon, sunt părtaşi la sfat), pe Antioh Jora, pe Constantin Razu, care o avea de nevastă pe sora lui Vasile, şi pe Pavel Bujoranul; la aceştia adăuga pe toate rudele şi pe toţi apropiaţii fiecăruia dintre ei, dar oameni de nicio însemnătate. După ce s-a luat zapisul acestuia şi s-a poruncit să fie ţinut sub pază într-un iatac îndepărtat, după el este adus înăuntru Vasile al lui Gavriliţă. Intrând aceasta, domnul îi porunceşte să citească scrisele lui Gheorghe. Aceasta, după ce a citit, prăbuşindu-se la pământ, zice: „Prea-milostive Doamne, eu sunt noul Iuda, trădătorul lui Hristos şi al domnului său; dacă i se află iertare lui Iuda, se va afla şi pentru mine, dacă lui nu, atunci nici mie". Acestuia domnul îi zice: „Dacă n-ar trebui ţinută în seamă, chiar şi după moarte, acea bună prietenie pentru părintele tău Gavriliţă (căci lui şi neamului său îi jurasem în adâncul inimii mele să nu moară nimeni din sămânţa lui de sabia mea) „pe tine, ca pe un om mult nemernic şi preaticălos, te-aş fi străpuns acum cu sabia aceasta" (a tras din teacă sabia pe care o avea lângă dânsul) „şi aş fi scos din rândul celor vii viaţa unui vrăjmaş atât de crud şi atât de nerecunoscător faţă de

domnul şi ocrotitorul său.

Acum însă îţi spun: nu vei muri nici de mână, nici din porunca mea, numai să mărturiseşti de sunt adevărate acestea toate pe care le-a scris Gheorghe al lui Apostol şi tu le-ai citit”. „Adevărate”, zice, „sunt acelea, Preamilostive Doamne, ba mai sunt şi nenumărate altele pe care el fie că nu le-a ştiut, fie că de frică le-a lăsat la o parte”. „De ajuns sunt şi acestea despre gândul vostru cel rău, ca prin ele să-mi pot duce la împlinire şi dreptatea şi îndurarea”, zicând domnul, porunceşte să fie scos Vasile şi adus înăuntru Velicico. Aceştia amândoi întâlnindu-se în iatacul cel mare, Velicico „Ce e, frate”, zice, „că în toiul nopţii am fost aduşi ăst chip, strânşi între străjeri?”. Vasile zicând că nu ştie, a trecut mai departe; Velicico, fiind dus înăuntru la domn, ca şi cum nu pricepea ori bănuia atare lucru, „Bine deie Dumnezeu”, zice, „Măria ta, că ai vrut să fim aduşi la un asemenea ceas; au sosit-a cumva ceva nou de la hotare sau de prin alte părţi?”. „A sosit”, răspunde vodă, „iaca o scrisoare, pe care ia-o, citeşte-o şi să-mi spui ce crezi despre aceasta”. Acela, luând scrisoarea de pe masă, o citeşte, dar, cum citea, înghiţindu-şi apele din gură, cu buze tremurânde, îşi vădea vinovăţia de a fi părtaş la gând. Isprăvind de citit, cu toate că este din nou întrebat de către domn „dacă pricepea cele ce stăteau scrise în acea carte şi dacă recunoştea de a cui mână fuseseră scrise”, ei: „Mă mir”, zise, înălţând glas cutezător, „Măria ta, cum de ţii să asculţi şi să iei ştiinţă de asemenea lucruri de mintea unor ţânci când eu socoteam că ţi s-a vestit că stă să vină vreun rău obştesc de la hotare sau de la tătari şi turci şi că de aceea ne-ai chemat în miez de noapte: cât despre ce stă scris aici ori despre cine să fi scris asemenea lucruri nici nu pricep, nici n-am ştiinţă”. Domnul îi dă ghes „să binevoiască să cerceteze mai bine şi mai cu luare-aminte, poate că la a doua citire va pricepe”. Velicico, auzind acestea, parcă mâniat, aruncă hârtia din mână pe masă şi zice „că el nu poate spune că-i este cunoscut un lucru necunoscut, chiar de i-o porunceşte vodă”. Atunci domnul, apucând sceptrul, care de obicei stă

pe masă, i-a tras vreo câteva cu mâna lui (căci nu-i îngăduit ca boierii de rangul cel mai mare să fie loviţi decât de mâna domnului), apoi porunceşte să fie dus la temniţă.

După ce a ieşit, măcar că bătut zdravăn, totuşi vesel la faţă, le spune celor din preajmă: „Socoteam că vodă are să mă întrebe ceva de mare însemnătate, dar n-am auzit decât oarece minciuni copilăreşti şi zise de nişte ţânci – drept care mă mir foarte că un bărbat atât de serios şi un domn atât de chibzuit şi-a plecat urechea la acestea”. Când însă vede că este dus la temniţă, se leapădă de acea prefăcută tărie de suflet şi le spune străjilor că are o vorbă la domn. Dându-i-se domnului această ştire, vodă îl trimite la el pe Ştefan comisul şi porunceşte să-i spună aceluia ce avea de zis. Velicico nu spune totuşi nimic alta decât că îi potopea cu grele blesteme pe vodă Brâncoveanu şi pe fratele său Miron şi zici ci că ei au fost pricina pieirii sale şi a pustiirii casei lui întregi. Pe lângă acestea îl roagă pe vodă „ca să se poarte cu îndurare faţă de soţia lui şi să n-o despoaie de toate bunurile, căci ea datorează bani mulţi şi grei pentru cheltuielile făcute la nuntă, şi să nu lase domnul să i se încarce lui sufletul şi cu bani rămaşi datorie; cât despre viaţa sa, nici nu poate, nici nu se cade să se roage, o dată ce se simte pedepsit de dreapta judecată a lui Dumnezeu, de vreme ce i-ar fi fost de ajuns că a ţinut al treilea scaun între boierii cei de frunte şi că a dobândit de la vodă mai multă cinstire şi putere decât alţii; şi cu acestea toate, a vrut să-l alunge din scaun chiar şi pe vodă însuşi şi să ridice mâna asupra capului unsului lui Dumnezeu”.

După ce aceştia doi au fost azvârliţi în temniţă, şi Ioan, fiul lui mai mare, a fost dat sub pază în odaia marelui-cămăraş, domnul trimite un armaş la Miron (despre care am pomenit că plecase acasă cu trei zile mai înainte) cu o oarecare ceată de oşteni. La fel rânduieşte alţi oşteni către ceilalţi pe care prinşii îi numiseră ca părtaşi. Dar s-a întâmplat ca, în chiar acea noapte în care, apucând străjile casa lui Vasile Gavriliţa, voiau să-l ducă pe

acesta la domn, un slujitor al lui Lupul Gavrilită, trimis la fratele lui cu o scrisoare, să se zorească către casă; dar, după ce a văzut casa înconjurată şi în curtea casei zarva multor altor oşteni, întorcându-se din poartă către casă, o rupe la fugă prin beznă şi îl înştiinţează pe Lupul că a văzut cu ochii lui nişte oştime că a năvălit în casa lui frate-său Vasile; pe deasupra că a auzit înăuntru mare zarvă; dar că din ce pricină se întâmplase aceasta nici n-a putut auzi de la cineva, nici n-a mai cutezat să mai zăbovească pe acolo. Lupul, auzind aceasta de la sluga sa, pe dată cunoaşte că vicleşugurile şi uneltirile lor s-au dezvăluit domnului şi că de aceea a dat poruncă să fie prins Vasile noaptea; fără nicio zăbavă, dându-le ştire celorlalţi părtaşi, în noaptea aceea, părăsindu-şi nevestele şi copiii, scapă cu fuga în Ţara Românească, la ocrotitorul lor Brâncoveanu.

Când trimişii lui vodă ajung la aceştia, pricep că ei au plecat înainte de ziuă. Şi astfel se fac ei scăpaţi cu acea întâmplare, dar, aşteptându-i una şi mai grea, cum se va vedea mai departe. Pe Nicolae, despre care am spus că plecase către Constantinopole, cum, din porunca tatălui său, zăbovea ziua pe câte undeva cu toate că aflase treaba de-a binelea, îl găsesc la Bârlad şi îl aduc înapoi la Iaşi. Iar cei care fuseseră trimişi la Miron, când ajung la casa lui, se uimesc de altă taină şi dreaptă răzbunare a lui Dumnezeu. Căci aceştia aveau poruncă să-l aducă prins la Iaşi, fără vreo clipă de zăbavă; pe de altă parte, o văd pe soţia lui, moartă cu o noapte înainte şi întinsă pe masă, cum e obiceiul la moldoveni, aşteptând soborul preoţilor din satele vecine. În poruncile domnului nu sta scris către Miron nimic alta decât ca, în chiar clipa când va vedea porunca, să vină la Iaşi în goana cailor. Grăbindu-l armaşii la aceasta, acela le mustra necucernicia, „cum adică ar putea el să-şi lase soţia neîngropată şi să ia calea către vodă la ceasul acela?”. Altminteri, îl trimite la domn pe fiul său Pătraşcu, despre care am spus că era logodnicul Elizabetei, fiica domnului – căci pe acela îl luase cu sine la moşie –, şi îi scrie domnului despre nenorocirea sa cea vrednică de plâns, adică despre moartea neaşteptată a

soţiei, şi că nu a putut, după poruncă, să plece către vodă chiar în acel ceas.

De altfel însă, rozându-l cugetul, trimite pe lângă fiul său pe un om de credinţă al său cu trei cai de schimb şi îi porunceşte că, dacă va auzi de unii boieri fie că au fost prinşi, fie că au fugit, să-i dea cât mai degrabă ştire despre acest lucru. Astfel, armaşii, înduplecaţi de lacrimile lui, pun totuşi străji tainice în jurul casei şi-l păzesc cu străşnicie să nu fugă. În noaptea următoare, pe la al treilea ceas al nopţii, vodă porunceşte ca Velicico să fie descăpăţânat în faţa porţilor Curţii şi leşul, aruncat în piaţă, să fie acoperit cu veşmintele lui. Pătraşcu, fiul lui Miron şi nepotul lui Velicico, când, călărind în goana cailor toată noaptea, ajunge la Iaşi înainte de zorii zilei şi pe când se îndrepta întins spre Curtea domnului (căci era mare-cămăraş, iar acestuia i se îngăduie să-i fie deschisă întotdeauna poarta, la orice ceas al nopţii), vede în faţa porţii, lângă fântână, un leş. Descalecă, dar. cum din pricina întunericului încă nerisipit de lumina zorilor, nu putea deosebi ce fel de leş era acela, atingând veşmintele ia seamă că sunt de mătase, şi anume veşminte noi şi nu de rând. Iar slujitorul lui Miron, despre care am spus adineauri că fusese trimis de Miron ca să cerceteze trebile, pipăind mai cu luare-aminte şi cum se şi crăpa de ziuă asupra zării, zice: „Acesta-i unchiul tău Velicico, ce stai?”. Tânărul Pătraşcu, ca om slab de înger, rămâne înlemnit şi, neştiind încotro s-o apuce, le spune străjilor să deschidă poarta şi că el este marele-cămăraş. Străjile îi deschid. El se duce întins la fiul domnului şi, plângând amarnic, îi spune că a văzut o minune înspăimântătoare şi neaşteptată, adică leşul unchiului său Velicico zăcând în piaţă în faţa porţilor Curţii. Dimitrie-Vodă îi răspunde „că el unul nici nu ştie, nici nu pricepe ce-i spunea el, dar că, făcându-se ziuă şi sculându-se din somn părintele său, va putea afla mai bine ceva”. Sluga lui Miron, după ce văzuse leşul fratelui stăpânului său, se întoarce la Miron, dar, când voia să intre la el, este prins de străji: „de unde venise şi unde fusese?”. Spuneau că l-au văzut ieri

umblând pe la curtea lui Miron, îngrijindu-se de cele de trebuinţă înmormântării.

La început sluga tăgăduieşte că ar fi fost pe undeva, apoi spune că fusese trimis să-i strângă pe preoţii din satele vecine, în cele din urmă, după câteva nuiele, mărturiseşte adevărul, că, adică, fusese trimis de către Miron la Iaşi împreună cu fiul lui şi că acolo văzuse în faţa porţilor Curţii leşul lui Velicico şi că se întorsese să-i spună stăpânului său acestea, încă nu fusese îngropată soţia lui Miron şi mai sosesc, trimise de domn prin Macri postelnicul, şi alte porunci prin care li se dădea în sarcină armaşilor ca, în orice loc i-or ajunge poruncile domnului, chiar în locul acela să-i taie lui Miron capul. Ceea ce ei, urmând porunca îi spun lui Miron să-şi caute de cele ce ţin şi de sufletul său (să-şi cheme adică duhovnicul şi, după ce-o asculta cele sfinte, să-şi ia sfânta împărtăşanie). Când Miron aude o asemenea mărturie şi cum nu mai era loc ori prilej pentru meşteșugurile şi vicleniile sale, se spovedeşte, ascultă cele sfinte şi ia sfânta împărtăşanie, apoi cere de la armaşi condei şi hârtie ca să scrie domnului trei sau patru slove. Dobândind aceasta, scrie domnului această scrisoare: „Preamilostive şi prea răbdătorule Doamne, dau mărturie că am fost adus în această de pe urmă clipă a vieţii nu din porunca ta, ci din dreapta judecată a lui Dumnezeu. De aceea te rog, de vreme ce iertarea vieţii nu o pot căpăta – căci nici nu sunt vrednic de ea –, să te milostiveşti măcar de păcatul sufletului meu, pe care de multă vreme îl tot păcătuiam împotriva-ţi, şi să nu cercetezi în faţa dumnezeiescului jude păcatul sufletului meu în veacul care va să vină; iar de-l vei cerceta, voi pieri pe veci şi trup şi suflet. Să-i ştii pe Pătraşcu şi pe ceilalţi feciori ai mei neştiutori de această uneltire şi să te milostiveşti de ei ca de nişte nevinovaţi”.

Apoi, tăindu-i-se capul lui Miron, a fost îngropat în acelaşi mormânt cu soţia lui. Iar Velicico a fost dat a treia zi nevesti-sii ca să-l înmormânteze. Şi astfel a fost sfârşitul acestor doi fraţi, a căror răutate domnul a prelungit-o, prin îndelunga sa răbdare, vreme de şase ani, iară ei s-au

folosit samavolnic de bunăvoinţa lui vreme de tot atâţia ani. Iar Lupul Gavriliţă, Antioh Jora, Pavel Bujoranul cu ceilalţi de mai mică însemnătate, după cum am spus, ştergând-o pe furiş o împung la fugă către Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti; el le porunceşte „să aibă bun curaj, că el va face astfel: pentru moartea lui Miron şi a lui Velicico va răscumpăra cu viaţa lui Cantemir şi a sfetnicilor săi, numai ei să dea întru totul ascultare spuselor şi poruncilor lui”. Astfel Brâncoveanu, dând de-o parte vălul duşmăniei de moarte, îi trimite la Poarta sultanului pe boierii fugari, ajutaţi cu mulţi bani, şi porunceşte capuchehăilor sale „să nu-şi cruţe nici osteneala, nici cheltuielile, până ce Cantemir, mazilit, nu va cunoaşte cine era Brâncoveanu şi cine el”, între timp plăsmuieşte un arzmahzar mincinos, îl ticluieşte ca şi cum ar fi fost scris de întreg Divanul Moldovei şi cu învoirea tuturor locuitorilor, în care scrie: „Câţiva boieri de cel dintâi rang şi de dovedită credinţă, cum îl vedeau pe vodă Cantemir laolaltă cu sfetnicii lui de teapă rea nu numai că asupreşte cu silnicie poporul – pe unii îi trage în ţeapă, pe alţii îi pârjoleşte în foc şi bieţii supuşi sunt chinuiţi cu alte o mie de felurite chipuri ale silniciei sale şi sunt despuiaţi de averi şi de viaţă –, ci şi încercând cu mâna tainică să închine leşilor domnia Moldovei, ei au vrut să-l împiedice în văzul obştii să o facă şi au mustrat în faţa turcilor şi a creştinilor uneltirile şi încercările lui.

Nerăbdând el acest lucru, urmând duhul său cel rău şi pe al sfetnicilor săi, pe unii dintre boieri i-a scos dintre cei vii prin crâncenă moarte, pe alţii îi căzneşte în cele mai afunde întunecimi ca în chinurile iadului, ca să-i despoaie de averi; că alţii, care îşi putuseră scăpa viaţa cu fuga, au alergat la îndurarea şi la dreptul judeţ al Strălucitei Porţi şi se roagă de dreptate de la sultan, ca mai întâi să fie mazilit Cantemir-Vodă şi apoi, între ei, să se asculte care este dreapta pricină; căci, atâta vreme cât mai stă acela în domnie, ceilalţi, sărmanii, sunt opriţi să vină la Poartă şi, de vreunii nu-s popriţi prin temniţe, se tem de silnicia aceluia, deznădăjduiţi ca nu cumva, scăpând în vreun fel

de dreapta pedeapsă a sultanului, să fie întărit ca domn – căci astfel ei îşi vor pierde nu numai bunurile şi moşiile părinteşti, ci împreună cu ele şi viaţa. Deopotrivă să binevoiască Maria sa sultanul să cerceteze de la vecini, adică de la domnul Ţării Româneşti şi de la seraschier" (căci trăgea nădejde Brâncoveanu a-l fi întors pe seraschier la partea sa) „despre starea lucrurilor moldoveneşti şi despre silnicia pe care Cantemir laolaltă cu ai săi o abate cumplit de crâncen asupra supuşilor împăratului. Dacă însă Maria sa sultanul nu va vrea să-l mazilească pe Cantemir, să binevoiască a le da un alt loc de trai, aiurea, oriunde s-ar afla locul acela pe pământ; iar că ei se vor duce bucuroşi la acel loc cu copiii şi cu nevestele lor cu tot, numai să scape de silnicia lui Cantemir şi, ceea ce-i mai rău, că sunt cu toţii gata să fie mai degrabă osândiţi la galere, decât să se întoarcă în ţară câtă vreme va trăi acela".

Pregătiţi cu aceste minciuni şi cu altele şi mai straşnice decât acestea, îi trimite pe moldoveni la Adrianopole, unde zăbovea pe atunci sultanul, şi, nu fără o mare sumă de bani dobândeşte de la seraschier o scrisoare către marele vizir, în care acela îi dădea ştire; că în Moldova mulţi boiari" (astfel îi numesc turcii pe baroni) „au fost ucişi, întemniţaţi şi alungaţi în toate părţile de către domn; de altfel, care să fie pricina acestei neorânduieli n-a prins încă singur de veste, dar, îndată ce va primi vreo ştire mai sigură, va încunoştinţa Strălucita Poartă". Dar Cantemir-Vodă, primind ştire de boierii fugari cum că s-au dus din Ţara Românească la Adrianopole, trimite câţiva boieri de-ai săi, între care cei dintâi erau Lupul hatmanul, Alexandru postelnicul şi Gheorghe Ruset vel-vistiernicul şi le dă către marele-vizir o scrisoare de întărire, „că el adică, din porunca sultanului, ca să izgonească din Moldova tâlhăriile, pe hoţi şi pe jefuitori, a trimis până acum pe lumea cealaltă, cu moarte de tot felul, mai bine de patru mii de tâlhari, dar, cum între boierii de frunte se găseau unii, chiar dacă nu făţiş tâlhari, dar luând partea tâlharilor, înţeleşi fiind cu ei, a hotărât să le ia viaţa

şi acestora şi să-şi facă domnia şi supuşii liniştiţi şi fără de grijă dinspre partea unor asemenea oameni; iar că ei, făcând uneltire, au încercat să dea năvală asupra lui cu arme făţişe; înşelăciunile şi urzelile lor fiind dezvăluite (după cum mărturisesc cei care se află popriţi la sine), pe câţiva dintre ei i-a prins, pe doi fraţi – capii şi conducătorii uneltirii – i-a scurtat de cap, pe ceilalţi, încă popriţi la temniţă (din pricina banilor pe care îi datorează câtorva musulmani), nu i-a omorât încă; unii au scăpat însă cu fuga în Ţara Românească şi de acolo – nu ştie el din al căror îndemn – au mers la Strălucita Poartă, nădăjduind că acolo se vor dezvinovăţi sau, amăgiţi de alţii asemenea lor, că vor isca asupra locuitorilor noi rele şi răzvrătiri”.

După ce scrisoarea domnului a fost citită de către vizir, acesta porunceşte pe dată lui ienicer-agasi să-i prindă pe acei moldoveni fugari şi să-i aducă la Divanul obştesc (iar ienicer-agasi era Daltaban Mustafa-Paşa, care la puţină vreme după aceea a fost orânduit seraschier împotriva leşilor). Ienicer-agasi cercetează, după poruncă, locurile lor de găzduire, îi găseşte şi îi prinde, înfăţişaţi înaintea vizirului, ei îi înmânează jalbele acelea plăsmuite şi mincinoase; din minciună nu pot dovedi niciun adevăr, sunt trimişi la mufti pentru fetva’. Muftiul dă fetva’: „Cel care se răzvrăteşte împotriva domnului orânduit de împărat se răzvrăteşte împotriva împăratului, iar răzvrătirile împotriva împăratului se pedepsesc cu moartea; aşadar acei moldoveni răzvrătiţi împotriva domnului lor trebuie pedepsiţi cu moartea”. Şi scrie dedesubt: „Katl, Moarte”.

Din hotărârea vizirului şi a muftiului nenorociţii moldoveni sunt hărăziţi morţii. Îl cheamă pe Dumnezeu drept. singurul lor ajutor, îl blestemă pe Brâncoveanu, domnul Ţării Româneşti, strigă în gura mare pe uliţi înaintea gealaţilor: „că el a fost un înşelător şi un ademenitor şi pricina pieirii lor acolo, iar a fraţilor lor în Moldova”. Boierii şi capuchehaiele domnului, ca să nu li se întâmple o asemenea ruşine unor boieri ai Moldovei, fie ei şi pedepsiţi după dreptate, îl roagă pe vizir printr-o jalbă

„să binevoiască a-i trimite pe aceia vii la vodă şi acolo, în faţa altora, să fie pedepsiţi cu moartea, ca să aibă pildă şi ceilalţi răi şi fără astâmpăr”. Boierii abia de au dobândit aceasta, iar aceia ferecaţi laolaltă în lanţuri au fost trimişi la domn sub foarte tare strajă de ceauşi. Vodă porunceşte ca aceştia să fie scoşi la Divanul obştesc, să fie citită porunca vizirului în faţa întregului sfat, „că, adică, aceşti neascultători – şi de vor mai fi fost şi alţii aţâţători sau părtaşi acestora – să fie pedepsiţi cu moartea ca neascultători sultanului şi nesocotitori de porunci”. Se prăbuşesc, sărmanii, toţi cu faţa la pământ, îşi mărturisesc vina, dar ziceau „că ei au fost amăgiţi nu atât de mintea lor, cât de a altora, de către cei mai în vârstă şi mai cu seamă de către domnul Ţării Româneşti şi de către sfetnicul lui, Constantin Cantacuzino stolnicul”.

Domnul porunceşte ca aceia să fie popriţi vreme de câteva zile în temniţă (adică până să-i pună la drum pe ceauşi); totuşi, puţine zile mai târziu, o dată ceauşii trimişi, dă poruncă să fie strâns iarăşi Divanul obştesc şi, laolaltă cu cei care fuseseră aduşi de la Poarta turcească, porunceşte să-i scoată şi pe aceia care erau popriţi acolo. Făcându-se aceasta, domnul le dovedeşte de câte şi de câte ori, mai înainte ca ei să fugă, le-a descoperit uneltirile prin oameni de încredere şi prin scrisorile unora, apoi le arată celorlalţi boieri „ce fel de nedrepte ocări şi învinuiri au flecărit la Poarta turcească prin jalba lor însăşi pe care o dăduseră sultanului”. Iar când aud cu toţii că numele unor neştiutori de uneltire fuseseră mincinos înscrise acolo de către aceia strigă toţi într-un glas: „Să moară ticăloşii haini ai domnului şi ai fraţilor lor!”. „Nefericiţii aceia, plecându-şi genunchii, se jură pe Sfânta Treime „că ei nici măcar n-au ştiut ce nume fuseseră scrise în acea jalbă de către turcul lui vodă Brâncoveanu, dar că ei înşişi au şi frământat în minte şi au şi urmat îndemnurile aceluia”. Atunci domnul: „Să judece”, zice, „Dumnezeu între mine şi nedrepţii mei vrăjmaşi, care mi-au cugetat asemenea rele; eu unul însă nu numai că le dau drumul teferi, ci vreau şi poruncesc să li se întoarcă şi toate bunurile care fuseseră

luate la vistierie”. Astfel, rupându-li-se obezile în Divan, li se dă drumul acasă, iar mai apoi n-au mai cutezat nu numai să grăiască, dar nici măcar să cugete fie şi cel mai mic cuvânt împotriva domnului şi au trăit în pace şi linişte, măcar că sufletul cel duşmănos al Brâncoveanului cel de fericită pomenire gemea şi aştepta vreun alt prilej, dar dorinţa nu i s-a împlinit nicicând până la moartea lui Cantemir-Vodă.

În anul următor, adică”. seraschierul Mustafa-Paşa fiind primit de către Poarta Otomană în dregătoria viziratului, este orânduit, din ienicer-agasi, seraschier împotriva leşilor Daltaban Mustafa-Paşa; un om cu adevărat viteaz între turcii acelui veac, de departe cel mai vestit prin multele bătălii de dinainte şi de după seraschierat, purtate împotriva arabilor şi a nemţilor în Bosnia; în cele din urmă, sub Mustafa-Sultan, înălţat fiind de la ocârmuirea Babilonului la vizirat, după puţine zile a fost sugrumat – răsplată la ei obişnuită. Acesta, după ce ajunsese la locul său de şedere, Babadag, a hotărât mai întâi să ajute Cameniţa ce suferea din lipsă de zaherea şi să facă numărătoarea oştenilor care stăteau de strajă. Şi cum păstra cu vodă o veche prietenie, trimiţând un agă de-al său. pe nume Husein-Aga, îi încredinţează domnului toată această treabă, cerându-i „să-l scoată fără grijă până în Cameniţa pe căpetenia Husein-Aga însoţit de oştenii săi”. Căci se temea, ca nu cumva să fie ori prins, ori împiedicat să intre în Cameniţa de straja leşească ce era la Zvancea aflată la două ceasuri depărtare de Cameniţa. Era însă luna lui decembrie şi sub năvala unei ierni foarte grele. Domnul îi orânduieşte acestuia spre a-l însoţi pe ginerele său, Lupul Bogdan, cu 700 de oşteni, care aveau toţi poruncă să folosească la drum câte doi cai, unul pentru încălecat, celălalt ca să care la Cameniţa două baniţe de făină. Iar cum stăteau să plece, domnul îl întrebă pe Husein-Aga „dacă are un cal foarte iute, care, la vreme de nevoie, să-l poată scăpa fie şi cu fuga de un duşman urmăritor”. (Înfăţişez povestioara ca să ştie cei curioşi cât de iuţi şi de soi sunt caii moldovenilor). Răspunzându-i

acela „că are cai arăbeşti din cei mai de soi, pe care îi numesc kioheilian domnul îi spune; „Te-aş sfătui să laşi aici la mine caii tăi cei arăbeşti şi să încaleci calul ce ţi-l voi da eu, de-o fi să dai peste un asemenea necaz; căci ştiu bine că acela-i mult mai iute decât caii tăi”. Turcul, gândind că este oarecum luat în râs de către domn, îi spune: „Cum oare, doamne, ar putea un cal moldovenesc să întreacă în iuţeală un cal arăbesc, şi anume de cel mai bun soi – doar dacă vei fi vrând s-o spui în glumă”. „O spun cu tot dinadinsul”, răspunde vodă, „şi de-ai vrea să faci încercare, să punem mâine la cale o întrecere de alergare”.

Dându-şi acela învoirea, a doua zi ies afară din oraş ca să încerce fuga cailor. Se hotărăşte un câmp de întrecere de două ceasuri întinse. Sunt sloboziţi câţiva cai moldoveneşti împreună cu cei arăbeşti ai lui, dar la jumătatea câmpului de întrecere toţi caii aceluia rămân mult în urmă. Astfel aga încredinţat de încercare, lăsându-şi caii săi, ia de la domn unul din caii aceia. De cum ajung la Cameniţa teferi şi fără grijă, lasă zahereaua adusă cu ei şi fac socoteala oştenilor. A patra zi purced de la Cameniţa şi, trecând Nistrul de gheaţă, iau de-acum fără grijă calea spre Iaşi. Către seară oştenii stârnesc un iepure şi, iscând larmă, se iau pe urma iepurelui. Husein-Aga, care o luase înainte ca la o mie de paşi, auzind larma din spate şi socotind că duşmanul a dat năvală peste cei din urma lui, ia la bice calul dat lui de vodă şi, pe urmele făcute de cei mergând la Cameniţa, o apucă la goană spre Iaşi cu frâul slobod.

Prinzându-l noaptea pe cale, de unul singur, lăsându-se în voia sorţii, a întunericului şi a calului, străbate până a doua zi în zori drum de 26 de ceasuri şi ajunge la Iaşi călăuzit de cal. Venind de-a dreptul la Curtea domnului, dă de veste că leşii i-au urmărit din spate şi au dat năvală asupra hatmanului, iar el, amintindu-şi de sfatul lui vodă, dând bice, a lăsat frâu slobod calului şi printr-o beznă foarte deasă, într-o singură noapte, iată, a ajuns la Iaşi; cât despre ceilalţi ce s-o fi întâmplat, zicea că nu mai ştie.

Hatmanul, după zarva cu iepurele acela, întreabă unde să fie Husein; acela nu se arată nicăieri; îi iscodeşte pe cei trei servitori ai lui pe care îi avea cu sine; aceia spun că nu l-au văzut. Hatmanul porunceşte oştii să stea în acel loc şi-i trimite pe alţii în toate părţile ca să ia ştire după urmele lăsate în zăpezi încotro s-o fi dus, dar nu se arată nici măcar o urmă. A doua zi trimite alţi oşteni ca să cerceteze mai departe, până la Prut, dar şi aceştia, la întoarcere, aduc răspuns că nu li s-au arătat pe nicăieri urmele lui. Hatmanul, pierzând acum nădejdea nu atât pentru viaţa turcului, ci pentru a sa (căci, o dată pierdut turcul, nu trăgea nădejde că va mai rămâne în viaţă sau va mai dobândi în vreun fel iertare de la domn), vine la apa Prutului şi de aici trimite înainte la Iaşi câţiva oameni ca să iscodească ce se petrecea acolo (căci se temea să se arate dinaintea lui vodă). Aceştia, de vreme ce află că aga a ajuns singur la Iaşi, se întorc veseli la hatman. Hatmanul venind la domn, se bucură vodă la sosirea, lui.

Era acum a treia zi de când aga ajunsese la Iaşi şi, cum vedea că hatmanul nu se iveşte şi că nu poate afla vreo ştire despre păţania lui, vodă socotea că a fost ori ucis, ori prins de către leşi dimpreună cu toţi oştenii şi îl întreabă „ce s-a făcut cu duşmanul”. Minunându-se, hatmanul îi răspunse: „Nicăieri nici n-am văzut, nici n-am auzit duşmanii; atâta doar că l-am pierdut din mijlocul nostru pe Husein-Aga, l-am căutat aste trei zile prin mai toate câmpurile acelea pustii dintre râurile Nistru şi Prut şi nici măcar de urma lui n-am putut da, de aceea mă şi temeam să mă arăt dinaintea înălţimii tale până n-am prins de veste că Husein a ajuns la Iaşi”. Atunci chemându-l pe Husein, domnul, în hohotele de râs ale tuturor a, îi spune în glumă „că a socotit un iepure drept oastea leşească şi astfel, părăsindu-şi soţii, a luat-o la fugă”. Calul acesta, primit în dar de la domn, l-a luat cu el în Babilonia, unde a întrecut la fugă – povestea el, întors, mai apoi, la Constantinopole – toate iepele acelea arăbeşti mult vestite pentru iuţeala lor. Dar înapoi la ale noastre, în anul următor, Daltaban Mustafa-Paşa, seraschierul, când vede

că leşii nu mişcă nimic şi nu au vreun gând să-şi scoată tabăra, încearcă însuşi să-şi pornească armele împotriva lor. Şi anume, pe la sfârşitul lui iulie trece Dunărea ca să împresoare Soroca.

Dar i se spusese că Soroca este nu o cetate foarte întărită, ci o mănăstire oarecare împrejmuită cu un zid mic şi lesne de surpat, aşa că nu adusese cu sine mai mult de patru mii de pedestraşi – măcar că îl însoţeau mai bine de 20.000 de tătari – şi patru tunuri, dintre care cele două mai mari nu treceau de cinci ocale, şi două săcăluşe. La aceştia se adăugau oştile lui vodă, 1500 de pedestraşi şi trei tunuri. După ce însă seraschierul a ajuns la Bender, din porunca sultanului trimite veste la domn „ca, luându-şi oştile, să-i iasă în cale sub Orhei, un târg din Moldova, şi că acolo, ţinând sfat ce-i de făcut, îi va spune încotro se îndrepta mersul lui la război (căci ascundea că va urma împresurarea Sorocăi). (Aici n-am să las la o parte câteva lucruri cu haz auzite despre ieromonahul Ieremia Cacavela, dascălul lui Dimitrie, fiul lui vodă, şi propovăduitor al Evangheliei). Pe când seraschierul se apropie de Orhei, îl loveşte cu primejdie boala dizenteriei şi cum, vreme de atâtea zile, doctorul turc pe care îl avea cu sine nu izbândea nimic şi, din zi în zi, boala se înrăutăţea (lucru care le-a dat leşilor prilej şi răgaz să întărească şi mai mult cetatea şi să trimită înăuntru un nou ajutor de 400 de cazaci), trimite veste la domn „ca să-i trimită spre a-i lecui boala pe călugărul doctor pe care auzise că-l află pe lângă dânsul”.

Cacavela, măcar că nu deţinea meşteşugul doctoricesc decât din experienţă şi din cititul unor cărţi, îi făgăduieşte totuşi domnului să-l îngrijească pe acela. Domnul îi trimite la seraschier. El înţelegea puţin limba turcească. Când Cacavela ajunge la seraschier, îl găseşte în luptă crâncenă cu moartea şi aproape fără vreo nădejde de viaţă, căci doctorul lui, ca să-i stingă fierbinţeala, nu folosea, alt leac decât băutul de apă cu gheaţă, care grăbea să-l ducă la groapă încă înainte de vreme. Văzând Cacavela acestea, ca un om închinat din fire unei

asemenea filosofii, fără vreo sfială fie de seraschier, fie de turc, porunceşte mai întâi să se oprească a bea apă rece şi să păzească regimul prescris de el. Cum însă seraschierul spunea „că nu poate trăi fără să bea apa aceea rece”, acela îi dădu răspuns: „Că el ştie să îngrijească de boli oameni, nu dobitoace; aşa că, dacă îi e dragă viaţa, trebuie să ţină mersul vieţii omeneşti şi nu al celei a fiarelor”. Se mânie turcul: „Oare tu, nemernice”, zice, „spui că eu sunt dobitoc şi fiară?”. „Eu aşa zic”, răspunde Cacavela, „căci cei care sunt oameni obişnuiesc să ia leacuri hotărâte pentru oameni şi descoperite de grecul acela din vechi, întâiul dintre doctori, Hippocrate; neţinându-le pe acestea, cei nesupuşi îşi învederează dobitocia”. La răspunsurile mai tari ale lui Cacavela, mâniosul turc se îmblânzeşte şi făgăduieşte, „că se va supune la orice îi va porunci”.

Cum pregăteşte leacul, apropiindu-se de seraschier, făcând semnul crucii şi spunând „în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh”, îi întinde leacul. Turcul: „Tu vrei”, zice, „să mă faci bine cu descântece”. Atunci el îi dă răspuns: „Nu, ci în numele Domnului nostru Iisus Hristos, care dă lumină oricărui om care vine pe această lume şi care este viaţa şi învierea a tot omul din cei ce cred într-însul”. La acestea râde paşa cel bolnav de moarte: „Orice voieşti să flecăreşti, flecăreşte, numai să mă faci sănătos”. Luând aşadar leacul se întremează şi, încetând dizenteria, se însănătoşeşte în răstimp de puţine zile. Cacavela este ţinut pe lângă el în cele mai mari cinstiri ca un alt Tocman, cel lăudat de Muhamed în Coran, este primit la masa lui în strai călugăresc şi este chemat cu numele de hakim effendi Cdomnule doctor). Odată însă, pe când stăteau de vorbă, seraschierul îl întrebă „ce fel erau acele leacuri care, în chip atât de minunat şi cu un sfârşit atât de fericit, au alungat într-o clipă o boală atât de primejdioasă”. Cacavela: „Nu ţi-am dat, Paşa Efendi, alte leacuri afară de praf de cretă, care printre leacuri nu preţuieşte nimic, dar în numele lui Iisus Hristos, pentru a cărui Evanghelie eu, din binecuvântarea patriarhului Constantinopolei, sunt propovăduitor obştesc – şi Domnul Hristos este cel care,

prin rugile mele, te-a făcut sănătos, şi, dacă ai vrea să-ţi scapi şi sufletul de moarte, ai da crezare că el este singurul fiu al lui Dumnezeu şi mântuitorul lumii". Seraschierul: „O, smintite", zice, „tu vrei să mă faci creştin şi ghiaur, când tu ar trebui să vii ta, credinţa musulmană şi la lumina adevărului". Cacavela: „În credinţa voastră şi în însuşi Profetul vostru nu este nici lumină, nici adevăr, ci doar o anume vrajă arăbească şi o înrobire a minţii, prin care el v-a ademenit pe voi, nenorociţii, şi v-a tras cu el în iad". Seraschierul: „Lipseşte", zice, „a mai rosti altă dată asemenea nelegiuite huliri împotriva Profetului şi a legii lui divine! Căci dacă nu aş fi aflat de la tine această foarte mare binefacere, acum te-aş fi lipsit de viaţă". Zâmbind, Cacavela: „O, nefericitul de tine", zice, „au ce crezi tu, că noi, creştinii, ne temem de această moarte trupească de care suntem neîncetat poftitori? Căci în această viaţă înşelătoare nu putem să ne unim cu desăvârşire Domnului nostru; ci, de tu m-ai ucide, în mine va rămâne veşnic viu Hristos, cel care la Judecata de Apoi va cere sufletul şi sângele meu din mâinile tale". Până la urmă, seraschierul, zicându-i „smintit", îi spune: „Ajunge, smintite! Căci tu nicicând nu vei conteni să spui prostii, eu însă, de voi face la fel cu tine, îmi voi ucide binefăcătorul, fie el şi necredincios".

Astfel, dăruit cu de-ajuns de mari daruri, îl trimite înapoi la vodă şi, în scrisoarea sa, îi aduce mulţumiri anume pentru doctor, pentru călugăr însă nicidecum, „fiindcă voia, prin farmecele lui, să-l schimbe la credinţa ghiaurilor; aşa că el este întristat, căci, atâta vreme cât acel călugăr se va găsi printre voi, nu-i nicio nădejde de mântuirea vreunora; căci el îi va întări straşnic pe toţi în legea cea ghiaurească". După puţine zile domnul, luându-l cu sine pe fiul său Dimitrie, îi iese în cale seraschierului lângă Orhei. Este primit cu cinste de către seraschier. A treia zi, făcându-se un ospăţ, porunceşte ca domnul şi fiul său să se aşeze la aceeaşi masă cu el, iar boierii la o alta, dar sub acelaşi cort. După masă îi îmbracă pe domn şi pe fiul lui cu veşmânt căptuşit cu samur şi pe 24 de boieri cu

caftant de rând. A treia zi îl cheamă pe domn la sfat şi îi dezvăluie că are de gând să împresoare Soroca; domnul îi spune „că cetatea, este foarte apărată cu ziduri vechi şi întărită cu altele noi şi sporită de leşi cu strajă nouă; drept care este trebuinţă de mai bune mijloace de război şi de tunuri mai mari şi mai multe”, spune el.

Seraschierul, cum nu avea de unde să ia alte mijloace de război, îşi porneşte tabăra de acolo, aşa cum era ea, şi ajunge sub Soroca a patra zi. Când vede foarte înaltele ziduri ale cetăţii, asemeni unor turnuri, şi bagă de seamă noile, întărituri pe care leşii le ridicaseră pe din afară, se căieşte foarte că a venit şi, scrâşnind din dinţi, îi ocărăşte pe mincinoşii denunţători veniţi la Curte – aceştia erau nişte cazaci hainiţi de la leşi şi avându-şi sălaşurile de la sultan în ţinutul Benderului, sub un oarecare Steiko; porunceşte totuşi împresurarea: aşază dinspre miazănoapte pe vodă, dinspre miazăzi pe cazacii pe care i-am amintit, iar el însuşi cu turcii săi ocupă partea, de apus – căci partea, de răsărit priveşte spre Nistru şi din acea parte nu se putea găsi cale. Astfel începându-se încercuirea, la început le pricinuieşte apărătorilor o spaimă grozavă (comandant era un anume neamţ cu 200 de dragoni şi 400 de cazaci, om foarte priceput în ale războaielor şi în ale apărării cetăţilor, dar, după ce văd ei că zidurile nu păţesc nicio stricăciune despre partea tunurilor, prind curaj şi, în iureşuri de noapte, săpau pe dedesubt digurile şi şanţurile făcute de turci, omorau şi prindeau mulţi turci.

Seraschierul, când voia să vâre sub ziduri galerii şi mine, nu izbândea nimic, deoarece locul era pietros şi cu neputinţă de săpat; căci se lăsa el săpat pământul, dar numai în partea de deasupra şi, dând foc minelor, după risipirea pământului de deasupra, zidurile rămâneau nelovite; iar când, prin fumul de praf de puşcă stârnit de mine, socoteau că şi zidurile s-au prăbuşit, dând năvală şi ajungând la zidurile întregi, mulţi piereau străpunşi de cazaci şi de dragoni cu pari, suliţe şi sâneţe. Astfel, după 30 de zile, pierzând aproape trei mii de oşteni, a fost silit

să se tragă înapoi şi să desfacă împresurarea. Domnul, întors la Iaşi după această ieşire asupra Sorocăi, s-a chinuit aproape toată iarna cu dureri de rinichi şi cu greutatea de a-şi slobozi udul stăvilit de nisip; totuşi s-a însănătoşit. Dar leacurile de pază pe care le lua nu au fost de folos lungă vreme, căci, în timpul Păresimilor, care se întâmplase să-şi aibă începutul la 26 februarie, în aerul mai degrabă rece obişnuia să asculte, din evlavie, lungile slujbe bisericeşti şi rugăciunile de la Sfinţii Patriarhi (căci trei patriarhi ecumenici – ceea ce nu se mai pomeneşte să se fi întâmplat altcândva. În Moldova – veniseră laolaltă şi deodată: Iacob al Constantinopolei, Gherasim al Alexandriei şi Dositei al Ierusalimului veniseră la domnul cel vestit prin cuvioşia şi prin sfânta sa râvnă).

Aşadar în prima duminică a Păresimilor ascultă în biserica lui Barnovski, Vodă, după cum le e domnilor obiceiul, rugăciunile de noapte şi de dimineaţă, vreme îndelungată, fiindcă prezenţa patriarhilor lungea cu mult slujbele, iar în aceeaşi zi liturghia; slujind laolaltă cei trei patriarhi, sfârşesc sfintele slujbe la al treilea ceas după amiaza. Domnul, încă neînsănătoşit cu desăvârşire din boala cea veche şi datorită prea îndelungatei asistenţe, suferă o recădere într-o boală mult mai grea. Cum însă pe la ceasul (acela) al după-amiezii se pregătea praznicul, deşi cu mâncări de post, totuşi îndeajuns de îmbelşugat, ca pentru primirea unor atât de însemnaţi oaspeţi, după ce au fost chemaţi Sfinţii Patriarhi, Vodă, sprijinit de subsuori de către slujitori, abia că a fost în stare să îndeplinească cuvenitele rânduieli şi închinarea. Primind apoi binecuvântarea de la Sfinţii Patriarhi şi fiind binecuvântat prânzul, domnul s-a aşezat lângă patriarhi, dar, cuprinzându-l boala, porunceşte ca fiul său Dimitrie să şadă în locul lui pentru a prăznui desăvârşit ospăţul patriarhilor, iar el însuşi, cerându-şi iertare pentru boală, se retrage în iatac. Patriarhii, băgând de seamă şubreda sănătate a lui vodă nu au lungit multă vreme ospăţul, ci, după încă un ceas, aducându-se mulţumiri lui Dumnezeu, se întorc la gazdele lor, după datina şi cu cinstirea

obişnuite, arătând, cum şi era de fapt, o mare strângere de inimă.

Domnul, întors în iatac, cum am spus, se întinde cu greutate pe pat şi pe dată simţi o ameţeală în cap şi un fel de dambla – că îi slăbea grozav toată partea stângă a trupului –, aşa încât spunea că ochiul stâng îi era înceţoşat şi lipsit de putinţa de a vedea. Iar la primul ceas al nopţii boala începând să-i cuprindă şi mai crâncen, porunceşte să fie chemat Sava, mitropolitul Sucevei, părintele său sufletesc. Venind acesta de îndată, îşi face sfânta, spovedanie vreme de trei ceasuri la rând şi împlineşte cele ce privesc mântuirea sufletului. După plecarea mitropolitului, toată acea noapte zace greu la pat şi se plângea că şi-a pierdut toate simţurile trupeşti; către revărsatul zorilor închide cu totul ochiul stâng, iar cu celălalt de-abia îi mai poate deosebi pe fiul şi pe fiica sa şi pe ceilalţi ai casei care stăteau lângă el. Cum însă preafericitul bărbat, preachibzuitul domn şi prevăzătorul părinte alţării cunoştea dinainte că din pricina acestei mult crâncene boli i-a venit ceasul să-şi ia bun-rămas de la cele pieritoare şi să năzuiască spre cele nepieritoare, a doua zi dis-de-dimineaţă – ziua de luni, 13 martie – porunceşte să fie chemaţi laolaltă toţi boierii din divan şi sfetnicii, şi înaintea tuturor celorlalţi ginerele său Lupul Bogdan hatmanul şi Gheorghe Ruset, marele – vistiernic, pe atunci lui cel mai cu credinţă, precum şi celălalt ginere al său, Mihail Racoviţă, pe atunci mare-spătar, mai apoi făcut şi domn al Moldovei, cărora, cu glas potolit şi scăzut: „V-am chemat pe voi”, le zice, „preaiubiţi fraţi şi mult îndrăgiţi compatrioţi, să-mi iau, la urmă, bun-rămas şi să vă pun dinainte cele ce sunt de sfătuit şi de hotărât în privinţa stării de lucruri ce va să vină.

Vă sunt într-adevăr cunoscute strădaniile mele statornice şi neobosite pentru ţară şi pentru oamenii ţării, atât cele din tinereţe, cât şi cele de la bătrâneţe, şi cele ce, spre folosul obştesc, le-am săvârşit sub domnia celorlalţi înaintaşi ai mei, ori am sârguit până la sudori de sânge să fie săvârşite. De-acum nu mai este rostul meu să le înşirui,

căci pe voi toţi vă am martori cu ochii voştri, pe destui chiar tovarăşi şi soţi statornici. De aceea, din cele multe vă voi rechema în amintire (o, de-ar fi ea de neşters!) puţine şi mai aparte (pe cât o poate îngădui suflarea mea acum slăbită), în războiul oştii lui Muhamed-Sultan împotriva împăratului şi în împresurarea Vienei înseşi, am urmat tabăra lui Duca, a domnului de pe vremea aceea, până la Demur-Capi, împlinindu-mi slujba, unde mi-a venit de acasă tristă ştire cum că puhoiul tătăresc, trecând din porunca sultanului către Belgrad prin Moldova şi Ţara Românească, a pustiit satele (măcar că nu numai ale mele), conacele şi supuşii, că mănăstirea părintească au ars-o şi au prădat-o, că mi-au fost prefăcute în cenuşă casele de pe fiecare moşie, că tot avutul din gospodărie şi turmele de dobitoace au căzut în mâna hrăpăreţului barbar şi ceea ce-mi răzbătea crâncen chiar până în rărunchi – că, laolaltă cu puţini de-ai casei, copiii mi-au fugit prin părţi neştiute şi prin codrii din preajmă, dar de-or fi scăpat teferi de cetele de tătari care-i urmăreau nu era nicio ştire, ba nicio nădejde omenească, afară de cea în Dumnezeu.

Primind această veste, îi arăt Ducăi-Vodă această nenorocire neaşteptată, îi spun (nu cu gând să încalc ostăşia – căreia mereu i-am fost ucenic –, nici să-mi părăsesc slujba, ci să ţin piept năprasnicului prăpăd) şi îl rog să mi se îngăduie învoirea să ştiricesc printre turci şi tătari despre starea, casei mele, să smulg înapoi prada din mâinile prădalnicilor, de era cu putinţă, şi – lucru de care mă temeam eu mai tare, nu cumva, laolaltă cu ceilalţi, să se fi pierdut, cum socoteam, şi preaiubiţii mei copii – să-i caut prin mijlocirea unor anume prieteni, ba mai mult, dacă-i de mărturisit adevărul, a unor mârzaci rude de sânge. Şi câtă vreme nădăjduiam că vodă, ca un adevărat domn milostivitor, are să trimită neîndoielnic vreun ajutor, el: „Se, zice, Cantemire, au socoţi că noi toţi avem a pieri în acest război şi că tu singur ai a te păstra pentru ţară, ba chiar, cum îţi închipui, pentru domnie? Scornind necontenit zvonuri, înfăţişându-mi-le cu îndrăzneală şi vărsând jelanii prefăcute, socoţi (dar dând greş) că ai să ne

înşeli pe noi şi ştiinţa noastră? Tu însuţi te înşeli şi nici că vei dobândi ceea ce ţinteşti spre paguba sau mai degrabă spre pieirea noastră. Dar, în adevăr, ca să nu socoti că noi fie nu ştim, fie cumpănim drept mare lucru uneltirile tale, iată că-ţi dăm învoire a te întoarna din tabăra, noastră şi să nu pregeţi să împlineşti orice-ţi stă în puteri pentru tine şi pentru cei într-un gând cu tine; căci în ăst chip socotim că este mai cu cale şi pentru tine, şi pentru noi». Cu aceste vorbe, puţine dar pline de patimă şi mânie, ne-a întâmpinat vodă pe nedrept; dar aud vorbele dezlănţuite, mult mai grele decât acestea şi pline de ucigătoare otravă ale lui Miron logofătul care era de faţă (pe care om, din ce fel de plămadă era făcut, îl ştiţi prea bine – ce fel adică întru moralicească învăţătură: ce era; bun şi cinstit, fără de vreun folos pentru sine, nicicând n-a cunoscut): «Îngăduie – zice –, Preaînălţate Doamne, să se întoarcă acasă, unde, de-i va mai da ghes încă duhul lui cel rău, să se străduiască, de va putea, să răstoarne întreaga ţară. Căci sunt asemenea oameni o povară nu numai unui război, ci şi lui Dumnezeu şi oamenilor anume cei care, prin plângeri plăsmuite, obişnuiesc să-şi bată joc de domni şi să-şi înşele compatrioţii».

Primind aste mângâieri de la vodă şi de la un prieten (cum îl socoteam), mă duc la tabăra tătarilor, merg cu rugă la Selim Ghirai hanul, îi înfăţişez lucrul aşa cum stătea, dobândesc prin prieteni şi mârzaci cu priinţă mie ca, oriunde – fie la vreun oarecare mârzac, fie la vreun tătar de rând – voi găsi măcar un singur cal sau o iapă de-a mea (căci îmi răpiseră mai bine de o mie), toate să-i fie smulse aceluia din porunca hanului. Astfel, redobândind cea mai mare parte din cai (căci din restul avutului gospodăriei nu s-a mai putut găsi nimic), mă întorc acasă, aflu toate arse şi prefăcute în cenuşă, cu mila lui Dumnezeu îmi găsesc în mijlocul codrilor copiii şi nu puţini de-ai casei teferi şi nevătămaţi. Cât mă străduiesc să dreg dărâmăturile casei, cât mă silesc să-i scot din păduri la lucratul clădirii pe ţăranii răzleţiţi, iată, Anastasia Doamna porunceşte către caimacamii soţului ei ca, prins, să mă ţină întemniţat până

la fericita întoarcere a lui vodă. Aceştia, dând ascultare poruncii, parte vrând, parte nevrând, trimit de la Iaşi pe repede drum şi de noapte (ca să-mi fie mai bine ascunsă sosirea lor) ca la trei sute de oşteni cu Ioan Hrisoverghi, vătaful aprozilor, dar în aceasta nu mi-a lipsit cereasca pronie, care prin mijlocirea unui anume prieten mă înştiinţează cu două ore mai înainte de primejdia ce mă păştea. Niciodată nu mi-a fost la suflet să nesocotesc porunca mai-marilor mei, nici n-am avut acea sumeţie ca, deşi aşezat mai jos în rang la acea vreme, să mă făIesc a dobândi în această ţară cea mai de seamă treaptă a vredniciei (meteahnă care mi-a fost totdeauna cea mai nesuferită dintre toate), ci am vrut) ca sufletelor pe nedrept aprinse să le pun împotrivă, cu sfat timpuriu şi cu cinstită fereală, armele şi îndatoririle dreptăţii.

Când aşadar acel Hrisoverghi se îndreaptă grabnic înspre conacul reşedinţei mele cu poruncile-i purtătoare de nenorociri, eu, strângându-mi slugile şi slujbaşii curţii, îl primesc cu omenie şi, citind ucazul caimacamilor cu cinstirea cuvenită, ca pe al unor locţiitori ai lui vodă, iau aminte la cele poruncite. Altcum dau răspuns că sunt multe trebuinţe grabnice ale casei care să mă împiedice să plec la Iaşi atât de iute (căci în porunci nu era cuprins nimic altceva, decât că, din pricina unor grabnice afaceri poruncite printr-o scrisoare a lui vodă, eu trebuia să fiu la Iaşi cât mai degrabă; însă, pe ascuns, i se poruncise să mă ducă la Iaşi chiar şi fără voie, sub pază întărită), totuşi făgăduiesc că, puţine zile mai târziu, o dată rânduite treburile casei, am să mă duc la Iaşi. Acela, nechibzuit, le porunceşte ameninţător oştenilor să împlinească poruncile caimacamilor şi ale doamnei înseşi şi, ferecat în lanţuri, să mă târască după ei.

Cum însă oştenii cătau la mine şi – fie sfiindu-se, ca de vechiul lor vătaf, fie temându-se – şovăiau ce trebuia, ori ce puteau să facă, o dată ce oamenii mei de casă aud şoaptele lor într-ascuns, pun mâna pe arme şi, măcar că erau cu mult mai prejos la număr, totuşi nici nu se tem, nici nu şovăie să se năpustească asupra lor. Oştenii,

lăsându-şi vătaful, o iau la fugă şi strigă într-un glas că n-au fost deprinşi să apuce armele împotriva mea, fie şi din poruncă domnească. Ce trebuia, să fac atunci ca să mă împotrivesc unei porunci mai degrabă muiereşti decât domneşti şi să scap cu chibzuinţă de primejdia vieţii? Poruncesc ca vătaful Hrisoverghi să fie ţinut înăuntrul casei şi să se scrie carte către ceilalţi boieri al Ţării de Jos a Moldovei şi să-i înştiinţeze despre jalnica noastră stare. Martori să-mi fiţi că aceia au fost Gavriliţă vornicul, Carp spătarul, Ştefan Cerchez comisul şi ceilalţi boieri şi oameni de vază de rang mai mic. Dar, cum sultanul turcesc se afla la acel mult crâncen război, ca nu cumva să bănuiască hainirea întregii Moldove la creştini ori Duca. să-l încredinţeze că noi am fi pus mâna pe arme făţişe împotriva, domnului aşezat de el, am socotit mai cu cale ca, părăsindu-ne o vreme altarele şi vetrele, să trecem în Ţara Românească, deoarece îl ştiam pe Şerban Cantacuzino nu numai neostoit duşman Ducăi-Vodă, dar şi al nostru foarte vechi prieten şi viitor de bine. Aşa că, desferecându-l pe Hrisoverghi din lanţuri (de vreme ce primisem veste că ceilalţi părtaşi la fuga noastră se află de-acum gata lângă Bârlad), luăm drumul către Ţara Românească.

Apoi, dându-i-se lui vodă Cantacuzino ştire despre sosirea noastră, el ne orânduieşte tuturor a, ca unor oaspeţi buni, mijloace de trai de tot felul şi prea de ajuns, în sfârşit, Muhamed-Sultan suferind sub zidurile Vienei mare măcel, amândoi domnii sunt trimişi la domniile lor. Duca, cum îi ştia sufletul lui Şerban Cantacuzino, se fereşte de drumul drept care duce prin Ţara Românească în Moldova şi îşi îndreaptă calea, prin Transilvania, fără împotrivire din partea principelui Apari, iar de acolo, trecând munţii, coboară în Moldova. După ce a auzit însă că Iaşii sunt ocupaţi de Ştefan Petriceicu şi că jumătate din Moldova luptă acum pentru leşi împotriva tătarilor, s-a tras pe la sfârşitul lui noiembrie lângă satul Domneşti, în ţinutul Putnei. Între timp, vă amintiţi că spre acea vreme eu am primit câteva scrisori nu numai de la Ştefan-Vodă, ci

şi de la hatmanii Crăiei leşeşti, prin care eram poftit să vin iarăşi în Moldova şi să iau slujba hătmăniei moldovene, adaose fiind destule alte făgăduieli nu de nesocotit; de altă parte, Duca-Vodă, căindu-se de fapta lui, cu grele jurăminte promiţându-mi despăgubirile de orice fel şi chip, mă chema înapoi la sine. Şerban Cantacuzino, deopotrivă, ne făgăduia sub cuvânt domnesc că se va sili din toate puterile la Poarta sultanului spre înlăturarea samavolniciei lui Duca, adăugând aceasta numai, că de mă vor meni pe mine domn prin încuviinţarea tuturor şi prin alegere legiuită şi vor cere întărire de la Poartă, se primesc; în această împrejurare cât de mult nu m-am împotrivit – şi este atare lucru mult împovărător şi foarte primejdios (despre asta mai apoi însuşi trăirea faptelor ne-a învăţat că este astfel) – şi de câte ori am înlăturat sfaturile şi poftirile, ba chiar şi rugile tovarăşilor mei, voi înşivă martori îmi sunteţi. Totuşi Dumnezeu, care cumpăneşte vremile şi măsoară cele ce sunt la vreme, a hotărât la acea vreme într-alt chip. Căci Ştefan-Vodă – şi întreaga oaste leşească şi căzăcească – fiind izgonit din scaun de către tătarii întorşi de la războiul Vienei, ca să nu pară că a irosit zadarnic simbria regelui, îl trimite pe Baiński, serdarul său (care-i era unchi de mamă ginerelui meu Bogdan) cu o bună ceată de olteni moldoveni, ca să-l prindă pe neaşteptate pe Duca-Vodă.

Acesta, în ziua de 25 decembrie, în chiar ziua praznicului Naşterii Domnului, îl împresoară pe Duca-Vodă, care se ospăta şi nu bănuia nimic de aşa ceva; fără zăbavă, mai degrabă hiclenit decât apărat de către ai săi (căci domnul care nu învăţase să apere pe nimeni a cunoscut a nu fi apărat de nimeni), este prins laolaltă cu ai săi (soţia şi copiii săi zăbovind la acea vreme la Brăila) şi este dus în robie leşească – unde şi viaţa şi-a sfârşit-o. Pe când acestea se petrec în Moldova noastră, sultanul turcesc îl rânduieşte cu mâna lui, după obicei, pe Dimitrie Cantacuzino în locul lui Duca şi îl trimite în cea mai mare grabă în Moldova cu câteva sute de turci.

Noi unii, toţi boierii, şi odată cu roi până şi Şerban-

Vodă Cantacuzino însuşi, nu ştim ce mai era de făcut, nici fiind în stare a ne împotrivi hotărârilor Porţii, nici putând afla în timp aşa scurt alte leacuri pentru nenorocirile noastre (căci toţi îl cunoscuserăm pe noul vodă ca pe un tiran în prima lui domnie şi nu era nădejde de îndreptare ori de domolire a lăcomiei lui nesăţioase – mai ales cum ştiam că se înglodase deja în datorii la Constantinopole vreme de nouă ani). Fiind toate acestea, dezbătute şi cumpănite cu ceilalţi boieri, totuşi legea cea silnică ne oprea să ne întindem pânzele împotriva vântului şi să nu recunoaştem drept legiuită domnia lui. Nu mai puţin, îi aşteptam totuşi sosirea în afara hotarelor noastre, spre a lua aminte de la începutul intrării lui la unele semne despre cele ce aveau a se petrece şi apoi spre a ghici, a prevesti ceva fie de bine, fie de rău. Aşa că noi, făcând un sfat obştesc, rămânem în Ţara Românească (deşi primiserăm acum făgăduieli binevoitoare şi pline de munţi de aur prin scrisorile lui trimise înainte către noi şi către ceilalţi locuitori).

Când Dimitrie-Vodă Cantacuzino ajunge la Galaţi, nu dă acolo de niciunul dintre boieri, după obiceiul statornicit, nimeni (afară de câţiva mai de rând ca stare şi obişnuiţi cu linguşirile) nu îi iese în întâmpinare ca unui domn – şi anume o parte a boierilor moldoveni fiindcă luaseră armele cu leşii împotriva tătarilor, iar o parte fiindcă îşi îndreptau gândurile luând aminte la pilda noastră. Astfel vodă, cum vedea că dobândise domnia numai cu numele, dar nu şi în fapt, neştiind ce avea de făcut mai departe, este învăţat de unul de-ai noştri că, de nu-i chemat Cantemir împreună cu ceilalţi fugari în Ţara Românească, altcum toate străduinţele lui se vor sfârşi zadarnice. La învăţătura acestuia, dă către noi a doua şi a treia, scrisoare, se roagă şi se jură pe dumnezei şi pe ceruri şi ne face fără de grijă pe noi şi pe cei aflaţi împrejurul nostru şi înainte de toate, cu glas mare, dar cu inimă vicleană, îi făgăduieşte anume lui Gavriliţă vornicia Ţării de Jos a Moldovei, iar mie hătmănia oştirii (căci auzise de la linguşitori că hotărârea boierilor şi a lui Şerban Cantacuzino fusese să mă aleagă

domn lor, de unde i s-au înfipt, înrădăcinate, în adâncul inimii, gânduri de ură şi de pizmă).

Noi deci, alegând din două rele pe cel mai bun, ne întoarcem la domn şi ţară. La prima înfăţişare suntem primiţi cu un fel de prefăcută omenie; el se jură cu străşnicie că toate vor fi după sfatul nostru şi că nu va schimba nicicum, fără părerea noastră, ocârmuirea cea mai bună pentru domnie, numai să fie chemaţi înapoi prin mâna şi cu truda noastră fugarii din Lehia şi să fie izgonit acel puhoi de cazaci prădalnici care pustiau peste tot Moldova prin foc şi fier. Încredinţându-mi-se deci mie oştirea moldovenească (căci, la împlinirea sosirii noastre, toţi se îndreptaseră laolaltă sub ascultarea domnului), cum şi cea turcească şi tătărească, în răstimp de zece zile pun stăpânire pe scaunul domnesc; apoi, trimiţând oşteni prin întreaga Moldovă, îi risipesc pe tâlhari, îi prind şi dau de veste lui Vodă că intrarea, în Iaşi îi este fără de grijă.

După ce vodă mersese la Iaşi şi se afla aşezat în scaunul domnesc, după obicei, de către un Iskiemne-Agasi, uitându-şi şi de toate făgăduielile sale, şi de slujbele mele credincioase împlinite către el, în loc de răsplată am parte de ameninţări şi de înfricoşări pe seama vieţii mele: «Aşa, zice, trebuie să slujeşti, altminteri, urmând plăsmuirile-ţi deşarte şi năzuinţele mai mari decât ţi le poartă soarta, curând vei rămâne fără cap». Îndurând eu această înjosire şi aceste răsplăţi nevrednice de strădaniile mele, clevetitorii cei mai de demult (de cine vorbesc, ştiţi voi) pun stăpânire pe Curte şi din zi în zi îl smintesc lesne cu patimile lor pe domnul cel smintit deja de ale sale şi îl strică până într-atât, încât, lipsindu-mă de slujbă, îl cinsteşte cu slujba de hatman pe Zosim, un om nevolnic şi de nimic. Iar acest lucru poate că l-aş fi răbdat, dar cu totul de nerăbdat era că el mă pusese mai jos sub poruncă, astfel încât să fiu silit să dau ascultare de nevoie poruncilor acelui om întru totul neştiutor. La ce mai multe vorbe? Căci deja, cum vedeţi, îmi pierd suflarea. La fiece hotar, clipă şi prilej mă prigoneşte fără vreo dreaptă pricină şi cu neostoită ură; căci îmi porunceşte să stau în

pace, fără slujbă, la moşie; dar nici aceasta nu-i dă pace; iarăşi mă cheamă la sine, îmi porunceşte fel de fel de lucruri cu neputinţă de făcut şi de străbătut, în cele din urmă mă orânduieşte capuchehaie – o, prostească meşteşugire! – pe lângă seraschierul Suleiman-Paşa, foarte de demult prieten şi ocrotitor al meu. Cai şiretenie, lasă de izbelişte cele ce i se cuveneau seraschierului din porunca sultanului, ba chiar îi opreşte pe boieri ca să se împlinească şi să se facă prin acest vicleşug socotind că o să arunce vina asupra mea, nevinovatul, şi că, hrănind lăcomia seraschierului cu mari avuţii, o să poată până la urmă să mă dea pierzării cu mâna aceluia. Dar Dumnezeu, care singur le rânduieşte pe toate cu prevedere şi bate cu tărie – seraschierul, bănuind vicleşugul lui vodă, dă pe faţă cu milostivire ticăloasele gânduri şi nedreptele urzeli ale aceluia, că el, anume, a primit de la vodă o mare sumă de bani şi că are făgăduită una şi mai mare dacă scornind vreun prilej, i-ar trimite capul meu. Eu, unul, toate ale mele i le încredinţez lui Dumnezeu, ca unui drept judecător; acela, la întoarcere (căci îşi dusese oştile împotriva leşilor şi le adusese înapoi), porunceşte să nu mă mai întorc la vodă, ci să trec din tabăra lui de-a dreptul la Şerban Cantacuzino în Ţara Românească. Făcând aceasta, m-au urmat şi destui dintre boieri, aşa cum ştiţi. Acela, în starea-i deznădăjduită acum, se întoarce iarăşi la linguşirile sale vulpeşti şi la meşteşugurile-i cele pline de codoşlâc; căci îmi scrie că s-a căit de fapta sa – anume şi că nu s-a ţinut de făgăduieli –, dar că le va împlini pe toate şi că îmi va da înapoi slujba hătmăniei; îmi scrie (acestea) cu jurământ, în dese scrisori, dar în zadar. Căci seraschierul atrăsese Porţii luarea-aminte asupra strâmbei lui ocârmuiri şi asupra samavolniciei lui de nepotolit şi primise răspuns: mazilit fiind Dimitrie la cererea boierilor, pe cine şi-l vor alege ei la domnie, pe acela să-l pună el în loc. Cele ce s-au întâmplat între timp ar fi lung a le înşira la rând. În sfârşit, cu opt ani în urmă, primind încuviinţarea tuturor a, ba chiar rugat fiind, am venit la acest scaun: aflu întreaga ţară pustiită de tătari, de leşi, de

cazaci, cum şi de unii anume de-ai noştri care-şi purtau numai lor de grijă, părăsită de locuitori, plină de tâlhari şi de tâlhării, adică într-o stare jalnică şi de-abia cu putinţă de îndreptat. Cu dibăcie şi vitejie îi izgonesc pe prădalnici, îi domolesc pe cei mai tineri şi îi chem înapoi pe cei îndărătnici, îi pedepsesc şi îi cert pe cei care nu ştiu de căinţă, poruncesc să fie munciţi cu spânzurători, cu cruci, în flăcări, cu ţepe şi cu celelalte unelte consfinţite prin lege pentru asemenea nelegiuiţi. Ridic din nou ţara cu totul năruită şi rechem la viaţă patria ca din însăşi cenuşa ei. Multe şi prin mijlocirea voastră, a dregătorilor, şi mai multe prin mine însumi, neluând seama la nicio trudă, le văd şi iar le văd, la rânduiesc, le statornicesc, le întăresc şi le păzesc şi fac să fie păzite cu tărie, până când la urmă, după atâtea şi atât de mari prăpăduri şi prădăciuni săvârşite, leşeşti, tătărăşti şi ale altor duşmani, chiar şi dinlăuntrul ţării, am adus-o, aşa cum vedeţi, la nădejdea unei stări mai bune şi mai fericite. Şi nicicând nu aş fi contenit a face patriei şi compatrioţilor slujbe curate şi neobosite, dacă voinţa dumnezeiască (prin tainele sale ascunse nouă) nu mi-ar curma strădaniile pe care, una câte una, le încredinţez altora, fie să le laude, fie să le mustre. Acum dară, iubiţii mei, iată că, nu atât obosit de necontenite trude, cât frânt de vârsta mea înaintată (căci îmi port cel de-al şaizeci şi şaselea an al vieţii, mă duc de la cele omeneşti; voi însă aş vrea să luaţi îndemn ca, fiind încă eu în viaţă, fie dintre feciorii mei, de sunt buni şi cinstiţi, fie dintre voi, pe cine îl veţi fi ţinând mai bun să-l alegeţi ca urmaş al meu, către care să îndrept oarece puţinele învăţături dobândite în îndelungată lucrare a vremii. Căci numai cu acest lucru îmi simt cugetul îndatorat faţă de voi, să nu fiu învinuit, după săvârşire, că nu v-am purtat de grijă chiar şi până la ultima suflare. Dacă vă va fi pe plac să alegeţi dintre fiii mei, veţi avea multe de mustrat la ei, şi mai cu seamă vârsta lor: căci cel mai mare, Antioh (care-i acum la Constantinopole, adus fiind frate-său mai mic), trimis a doua oară la Poarta turcească, de douăzeci de ani, iară cel mic, Dimitrie – iată-l

lângă mine – de şaptesprezece ani, sunt tineri şi îi socot nepotriviţi să ducă o povară atât de grea – decât dacă vă alăturaţi şi voi strădaniile – deşi m-am silit nu fără îngrijire să fie şi unul, şi altul, crescuţi în învăţătură şi de-acasă, şi din străini, anume latinească, grecească şi slavonească. Fiind ei deopotrivă faţă de o asemenea povară în privinţa purtătorilor, a meşteşugului de a cârmui statul şi în puteri – eu încă mărturisesc că nu pot nici şti, nici judeca. Atâta doar vă sfătuiesc şi vă îndemn cu grai curat şi părintesc, ca să alegeţi fie pe unul dintre ei, fie dintre voi pe unul mai bun”. Boierii, alinându-l pe domnul bolnav şi bătrân şi ieşind din cameră nu fără foarte fierbinţi lacrimi, se duc împreună cu toţii la vistierie (odaia menită sfaturilor şi cercetării trebilor obştești).

Table of Contents
Viaţa lui Constantin Cantemir